

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

1623-1626

17

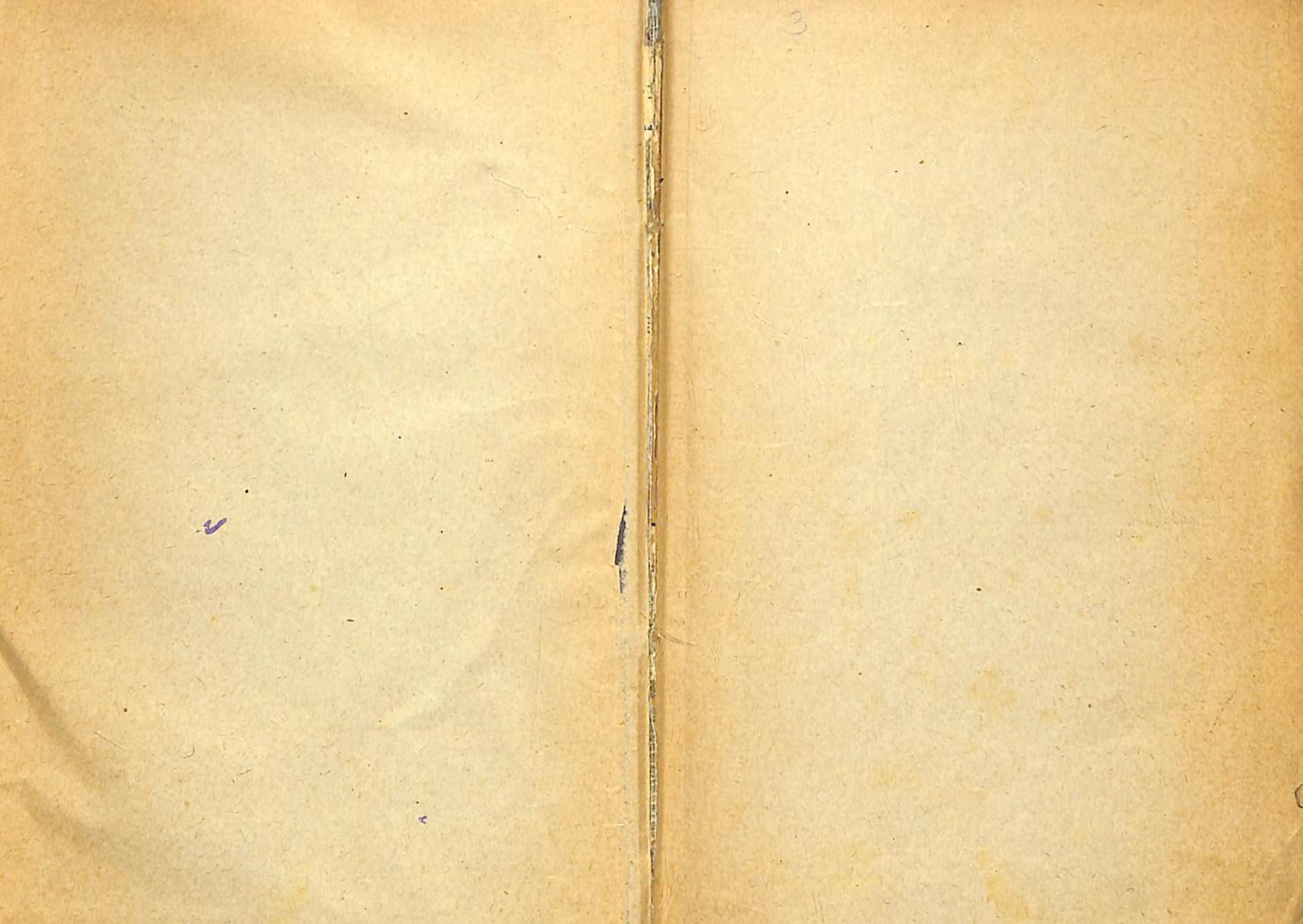
U-94

Г

№ 200

465

p. 39

ՄՈՒՇԵՂ ԵՊԻՍԿՈՑՈՍ

ՀՈՎԻԻԻՆ

ԽՐԱՏՆԵՐԸ

1908

Printed in Turkey

200

17

17-94

ՀՈՎԻԻՆ

Ի Ր Ա Տ Ն Ե Ր Ը

ՈՒՂՂՈՒԱԾ

ԱՏԱՆԱՅԻ ՈՒ ԱՄԲՈՂՋ ԹԵՄԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԻԻՆ

ԳՐԵՑ

ՄՈՒՇԵՂ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

ԱՌԱՋՆՈՐԿ ՀԱՅՈՑ ԱՏԱՆԱՅԻ ԵՒ ՄԻԱՅԵԱԼ ՎԻՃԱԿԱՑ

Կ. ՊՈԼԻՍ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Յ. ՄԱՏԹԷՂՈՍԵԱՆ

1908

9098-ԱՄ

ի ԿԵԼԻԿԻԱ

Համար 1574 | 263

Գերապատիւ

Տ. ՄՈՒՇԵՂ ՍՐԲ. ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՍԵՐՈՎԻԲԵԱՆ
Բարեչաւն Առաջնորդ Ասանայի եւ Վիճակաց նորին

Ասանա

«Հովիւին խրատները ուղղուած Ասանայի եւ ամբողջ թեմական ժողովրդեան» մեծաւ հաճութեամբ եւ ուշի ուշով կարդացինք: Իւրաքանչիւր գլխով թեմականաց ընկերական, ընտանեկան, կրօնական, բարոյական եւ կրթական պատկերները այնքան ցայտուն, կենդանի եւ նեղրաստիպ են, որոց մէջ մէն մի ընթերցող իրեն ի հայելոյ շոս որոշ պիտի տեսնէ իր սեպհական կեանքը բովանդակ գիծերով:

Սակայն «Հովիւին խրատները», որ գլխաւորապէս Ս. Գրքէն ներշնչուած են եւ մարգարայեռուած կեանքի փորձառութիւն ունեցող, կամ կեանքն համակ հանչցող ականաւոր ընկերաբաններու, բարոյախօսներու եւ իմաստաւէր դաստիարակներու շինիչ եւ բարոյայից խօսքերով, միայն Ասանայի եւ թեմական ժողովրդեան կեանքի արագուլացումը չէ, այլ բովանդակ Կիլիկիոյ մերազնէից կեանքի համայնապատկերն է, զոր անձամբ հանչցած, տեսած եւ շօտափած եմք:

Այս խորին գիտակցութեամբ կը բարեմաղթեմք, որ «Հովիւին խրատները» Ս. Աւետարանի սերմանացանկն սերմերուն պէս չընկնին առ հանապարհաւ եւ կեր լինին երկնից թռչուններուն, կամ յապառածի՝ ուր բէէլ շոս կը բուսնին, բայց սնուցիչ հիւրի պակասութենէն՝ արեւու տապը աւելի շոս կը բառամեցնէ, կամ ի մէջ փոց, ուր փուռեցն հեղձուցանեն անպտուղ, այլ հանդիպին բարի եւ պարտաւեր կերի ու երեսնաւոր, վարսնաւոր եւ հարիւրաւոր պտուղ արտադրեն, եւ այնու զՀովիւն արժանացնեն բարւոյ վերակացուաց խոստացուած կրկին փառքին եւ վարձուց:

Աղոթաբար վասն բարւոյ Հովուաց
ՍՍ. ՀՍ. Կ. ԿԱԹՈՂԻԿՈՍ
Կիլիկիոյ

ՏՊԱՐԱՆ, ՎԻՄԱԳՐԱՏՈՒՆ, ԿՍՁՄԱՏՈՒՆ ԵՒ ԹՂԹԱՎԱՃԱՍՈՒՆՈՑ

Գ. ՄԱՏԹԻՆՈՍԵԱՆ

Թիւ 27, Յիմնասկոպար եօզուշու, Կ. Պոլիս

205
40

معارف عمومیہ نظارت جلیلہ سنک ہ محرم ۱۳۲۶ و ۲۶ کانون ثانی
۱۳۲۳ تاریخلی و ۴۰۵ نومرولی رخصتنامه سیله طبع اولشدر

Դրեթէ երեք տարի կ'ընէ, որ Ատանայի և Ճէպէլի-Պէրէբէթի միացեալ վիճակներու Առաջնորդական պաշտօնը կը վարեն: Ուրախ եմ յայտարարելու, որ այդ ժամանակամիջոցին, ժողովուրդ և Առաջնորդ ունեցանք տար յարաբերութիւն մը իրարու հանդէպ, և մէկմէկու օժանդակեցինք տեղական-կրօնական գործերը օրինապէս վարելու համար: Հանդարտ խիղճով մը կրնամ յայտարարել, թէ շնորհիւ բարեխնամ կառավարութեան, Ն. Ս. Օժուժիւն Տ. Տ. Սահակ Ծնորհագարդ կամողիկոսի և մեր կուսակալ Վսեմ Պահրի փաշայի համակրանքին ու բարեացակամութեանը, ժողովուրդին հանդէպ ունեցած պարտականութիւններս կատարեցի, որքան կը ներէր իմ կարողութիւնս:

Եպիսկոպոսացումիս առթիւ տեսակ մը աւանդական պարտականութիւն ունէի կոնդակ մը ուղղել թեմիս ժողովուրդին: Սկզբունքով հակառակ ըլլալով կոնդակի դրութեան, ուզեցի տեսական ու հիմնական գործ մը կատարել սոյն գիրքը գրելով փոխան կոնդակի: Սոյն գործին պատրաստութեան համար, ամէնէն առաջ անհրաժեշտ էր սերտել մեր ժողովուրդին կեանքը, վիճակին բոլոր կողմերուն վրայ, բաղաքներէն սկսեալ մինչև գիւղերուն խորը, վեր բերելու անոր նկարագիրին ցայտուն գիծերը, փնտռել գտնելու մեր ընկերական ու ընտանեկան վէրքը, և զայն ծնեցնող պատճառները: Հարեւանցի ակնարկ մը, հապճեպ տեսութիւն մը բաւական չէր այդ ախտաճանաչումին համար, այնքան բարդ է ժողովրդական նկարագիրը, և կ'ընտոտ՝ ապրուած կեանքը: Բարոյախօսը և բժիշկը պէտք է քայլեն միեւնոյն պայմաններով, բարոյական ու նիւթական հիւանդութիւնները ճանչնալու հարկին մէջ գտնուած՝ ատեննին: Երկուքին համար ալ խորհրդակցութիւն մը (consultation) անհրաժեշտ է, չվրիպելու համար ախտաճանաչութեան կարեւոր պայմանին մէջ: Մեր ժողովրդեան ապրած կեանքը իր արդիւնքներուն մէջ վերլուծելով, երբ համոզուեցանք՝ մանրակրկիտ բաղդատութիւններէ վերջ՝ թէ այլ եւս մեր մատը դրած ենք բուն վէրքին վրայ, այն ատեն միայն ծրագրեցինք մեր սոյն գործին կազմութիւնն ու պատրաստութիւնը. ու այս մասին կարեւոր թելադրութիւններ, վկայութիւններ, ծանօթութիւններ և սկզբունքներ իւրացնելու համար դիմեցինք ընտրելագոյն

հեղինակներու Անոնցմէ կարեւորները յիշած ըլլալու համար ըսենք թէ օգտուած ենք Սուրբ Գիրքէն, Տօբիտ. Լիսի ԿԵԱՆՔ ԵՒ ԿԵՆՅԱՂԷՆ, Սբէնսըբի ԿԵՆՅԱՂ, ԿԱՄ ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԷՆ, Ժիւլ Պայետի, Լ. Տիւկայի, Մ. Կիւլեոյի «Morale» ներէն, Է. Կազէի «Pensées et Maximes» էն, Սըր Ճօն Լըպօրի «L'emploi de la Vie» էն, ինչպէս նաև Շ. Վակնէրի գործերէն, որոնք ինծի համար ուղղամիտ խորհրդականներ եղան այս գործին պատրաստութեանը մէջ:

Սոյն ՀՈՎԻԻԻՆ ԽՐԱՏՆԵՐԸ գրելով մեծ գործ մը տեսած ըլլալու յաւակնութիւնը չունիմ բնաւ. միայն սա վստահութիւնը ունիմ թէ ամէն դասակարգի մարդ այս գիրքին մէջ պիտի գտնէ էջ մը, տող մը, ուրկէ պիտի օգտուի ինքը, եթէ ուզէ:

Գիրքիս ընթերցողները պիտի տեսնեն, թէ դուրսէն բերուած վկայութիւններու առատ պաշար մը կայ հոն: Այս պարագան մասնաւոր նպատակի մը արդիւնքն է: Ատով ուզեցինք միանգամ ընդ միշտ զգացնել մեր ժողովուրդին, թէ այն սկզբունքները, զորս այս գիրքով կը բարոզենք իրենց, արդէն իսկ պաշտպանուած են աշխարհի լուսաւոր և բաղաբախիր կեդրոններու մէջ, և բարոզուած՝ բոլոր այն մարդերէն, որոնք անհասակաւ և շնչաւեկաւ բարոյականը աշխարհի երջանկութեան, խաղաղութեան և յառաջդիմութեան միակ և տեւական միջոցը դաւանած են:

Կը յուսամ թէ գիրքս կ'ունենայ իր ուշադիր ընթերցողները, մեր թեմին մէջ ու դուրսը, և այն ազդեցութիւնը՝ ուրկէ կախում ունի անոր արտադրելիք օգտակարութիւնը:

Կը մտածեմ որ անոր պարունակած սկզբունքները արդիւնաւորուէին մեր ընթերցողներու սիրտին ու հոգիին մէջ, մեր տոհմային եկեղեցիին տալու համար գիտակից, պարկեշտ ու նորոգուած հաւատացեալներու գումար մը:

ՄՈՒՇԵՂ ԵՊԻՍԿՈՍՈՍ

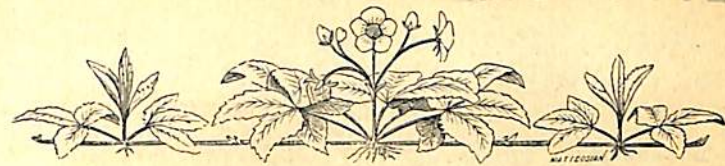
26 Հոկտեմբեր, 1907

Ասանա

ՄՈՒՇԵՂ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

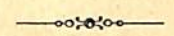
Printed in Turkey

ՀՈՎԻԻԻՆ ԽՐԱՏՆԵՐԸ

ՈՒՂՂՈՒԱԾ

ԱՏԱՆԱՅԻ ՈՒ ԱՄԲՈՂՋ ԹԵՄԱԿԱՆ ԺՈՂՈՎՈՒՐԻՒՆ

Սիրելի ժողովուրդ,

ՈՒՂՂՈՎՈՒՐԻՒՆ սիրալին ու հոգիին գիրով խօսելու եղանակը, որուն կը դիմեմ այսօր Ձեզ հետ խօսելու համար, նոր սովորութիւն մը չէ բնաւ ընդհանուր ժողովուրդներու կրօնական կեանքին մէջ: Բեմէն Ձեզի ուղղուած խօսքը ո՛րքան ազդու ըլլայ և զօրաւոր, տեւական հանգամանք մը չունի և չի կրնար ունենալ: Ունկնդրութենէն ծնած վայրկեանական յուզումը, հոգեկան խռովքը, որ շատ մը ինկած քրիստոնեաներու դարձին ու փրկութեանը պատճառ եղած է, ընդհանուր կերպով ու միշտ՝ միեւնոյն արդիւնքը չէ ստեղծ, ու Առաքեալներն անգամ հարկ տեսած են ինչ ինչ պարագաներու մէջ իրենց ժողովուրդներուն ուղղել՝ գրաւորապէս՝ հոգեւոր խրատներ, միանգամ ընդ միշտ անոնց մէջէն վերցնելու համար ընկերական ու ընտանեկան կարգ մը յուսովիւններ, որոնք՝ մէկ կողմէն՝ վէճերու ծնունդ

կուտային, և միւս կողմէն՝ կը փճացնէին Քրիստոնէութեան սերմանած այն ընկեր-բարոյական կազմակերպութիւնը որ մեր Երկնաւոր Տիրոջ, Յիսուսի-Քրիստոսի միակ նպատակակէտը կը կազմէր:

Ժողովուրդին հետ երբեմն գրաւոր խօսելու այս հնաւանդ սովորութիւնը մեր Եկեղեցիի Հայրապետներուն և Առաջնորդներուն օտար չէ եղած: Եւ հայրապետական ու առաջնորդական կոնդակներու գրութիւնը այդ սովորութեան դարաւոր գոյութիւնը կ'ապացուցանէ: Կոնդակները՝ սակայն՝ ինծի համար բնաւ տարբերութիւն մը չունին պարզ քարոզէն, քանի որ անոնք բեմէն կարգացուելու սահմանուած են և չեն կրցած ըլլալ Տունին Գիրքը: Ահա այս պատճառով, ամէն անգամ որ պէտք ունեցած ենք գրով խօսիլ ժողովուրդին հետ, խորշած ենք կոնդակներու ձեւապաշտ ու թուուցիկ պաշտօնականութենէն, և ընտրած՝ մեր խնամքին յանձնուած ժողովուրդին հետ ընտանեբար և մտերմաբար խօսելու կերպը, թափանցելով անոր սիրտին ու հոգիին: Միեւնոյնը կ'ընենք այսօր ալ «ՀՈՎԻՒՒՆ ԽՐԱՏՆԵՐԸ» գրած ատեննիս, ջանալով որ մեր այս հատորը անհատին գիրքը ըլլալով հանդերձ, ըլլայ նաեւ համայնքին ու ընտանիքին գիրքը:

Մարդկային կեանքը, աշխարհի յառաջդիմութեան անիւին կապուած, իր անհատական, ընտանեկան ու ընկերական յորինուածքին մէջ շարունակ ծլարձակիլը պիտի տեսնէ կարգ մը բարդ ու կնճռոտ դժուարութիւններու, որոնք բուն իսկ այդ յառաջդիմութեան արտադրած դիւրութիւններէն կը ծնին: Ուր որ դանդաղ են յաջողութիւնները, կամ թմրած յառաջդիմութեան փափաքները, հոն փորձութիւնները ցանցառ են, և կրիայի քալուածքով կը մօտին մեղի: Կեանքին երկու արտադրութիւններն ալ՝ յառաջդիմութիւն թէ յետադիմութիւն, հոգիին երկու փթթումներն ալ՝ ազնուացում թէ վատասերում, սիրտին

երկու յոյզերն ալ՝ երջանկութիւն թէ ապերջանկութիւն, միեւնոյն ընթացքը ունին և միեւնոյն համեմատական գնացքը, զմեզ յաջողութեան թէ անյաջողութեան, փառքի թէ ամօթի առաջնորդելու համար. այնպէս որ՝ ինչ համեմատութեամբ ու արագութեամբ որ վազենք դէպի յառաջդիմութիւն, դէպի ազնուացում, դէպի երջանկութիւն, դէպի յաջողութիւն կամ դէպի փառք, նոյն համեմատութեամբ և նոյն արագութիւնով խոյս կու տան մեզմէ յետադիմութիւն, վատասերում, ապերջանկութիւն, անյաջողութիւն և ամօթ: Եւ կամ փոխադարձաբար: Բնականաբար մեզմէ ամէն ոք մասնաւոր ձգտում մը ունի դէպի կեանքին վերելքը տանող ճամբան երազելու: Մեր ընկերական հոգեւոր կեանքին այդ երազը իրականացնելու համար, պէտք է որ մեզմէ ամէն ոք ունենայ

1. Լուրջ և առողջ դաստիարակութիւն.
2. Կեանքի նպատակ մը.
3. Ընտանեկան կեանքի քրիստոնէավայել կազմութիւն.
4. Իսկական գնահատութիւն և լաւ գործածութիւն ընական և նիւթական հարստութիւններու.
5. Հաւատքի մաքուր զգացում.
6. Անհատական տաճարի և Տոհմային Եկեղեցիի սէր:

Հետեւաբար այս և այսպիսի նիւթերու մասին պիտի խօսիմ Ձեզի, խնդրելով որ ուշադիր ըլլաք ըսածներուս, որոնց արդիւնաւորութիւնը կը մաղթեմ Տիրոջմէն, Ձեր ամէնուրեք երջանկութեանն ու խաղաղութեանը համար:

Ա.

Գ Ս Ս Ի Ա Ր Ա Կ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Դաստիարակութեան կարեւորութիւնը. — Նպատակը. — Գիտութիւն և
կրօնք. — Գիտունի և դաստիարակի չգոյութիւնը մեր մէջ. — Տու-
նին ազդեցութիւնը, ծնողքին դերն ու պարտականութիւնը
դաստիարակութեան գործին մէջ. — Աշակերտներու պա-
տասխանատուութիւնը. — Երեւիլ՝ ըլլալ չէ. —
Դասատուն. — Հմտութիւն ու մեծութիւն. —
Կլիմայի ազդեցութիւնը. — Տեսնական
խոչընդոտներ. — Օտար կրթութիւն
և անոր իսկական արժէքը:

ԳՍՍԻԱՐԱԿՈՒԹԵԱՆ կարեւորութիւնը
չեշտել աւելորդ աշխատութիւն մը պիտի
ըլլար մեզի համար: Դարերու վկայու-
թիւնները, և դաստիարակութեան շնորհիւ մարդ-
կութեան հսկայաքայլ յառաջդիմութիւնները չեշտած
են արդէն՝ անոր կարեւորութիւնը, և այն դերը՝ զոր
դաստիարակութիւնը խաղացած է և կը խաղայ մարդկու-
թեան երջանկութեան պատրաստութեան գործին մէջ:
Եթէ ռամիկը՝ իր սգիտութիւնով՝ այսօր իսկ տակաւին
չի կրնար զնահատել գիտութեան և դաստիարակութեան
կարեւորութիւնը, անոր այս վարուելակերպը բնաւ բան
մը չի պակսեցնէր դաստիարակութեան կարեւորութեանէն,

զոր դարերը կը հաստատեն և իրմով կատարուած յառաջ-
դիմութիւնները կը վկայեն : Ո՞վ պիտի կրնար հաստա-
տել թէ տգիտութիւնը անէծք մը չէ, թէ անկրթու-
թիւնը չարիք մը՝ պատուհաս մը չէ : Սողոմոն, իբրեւ
մարմնացումը իր ժամանակին իմաստութեան, տեսէք,
ո՞րքան գեղեցիկ կերպով ըմբռնած ու բացատրած է դաս-
տիարակութիւնը, իր բառով՝ իմաստութիւնը . « (Իմաստու-
թիւնը) կ'ըսէ . ո՞վ տգէտներ իմաստութիւն սորվեցէք,
ո՞վ անմիտներ, իմաստուն սիրտ ունեցէք : Լսեցէ՛ք, վասն
զի ազնիւ բաներ պիտի խօսիմ . . . : Իմ խրատս առէ՛ք, և
ոչ թէ արծաթ, ու ընտիր ոսկիէն աւելի գիտութիւնը սի-
րեցէ՛ք : Իմաստութիւնը գոհարներէն ազէկ է, և բոլոր
ցանկալի բաները անոր չեն կրնար հաւասարիլ . . . : Իմ
քովս, հարստութիւն, փառք, ընտիր ստացուածք ու ար-
դարութիւն կայ : Իմ պառզս ոսկիէն, մաքուր ոսկիէն,
և իմ արդիւնքս ընտիր արծաթէն լաւ է . . . : Ինծի մտիկ
ըրէ՛ք, վասն զի իմ ճամբաներս պահուցները երջանիկ կ'ը-
լան : Երանի՛ր այն մարդուն՝ որ ամէն օր իմ դռներուս
քով կը հսկէ, և իմ դրանդիներս կը դիտէ : Որովհետեւ
զիս գտնողը կեանք կը գտնէ . . . և ինծի դէմ մեղան-
չողը իր հողիին անիրաւութիւն կ'ընէ, և բոլոր զիս
ատողները մահը կը սիրեն », (Տէս, Առակ. Ը-ԺԶ. ևն.) :
Սողոմոնի իմաստութեան ներբողին այս գոհարները,
որոնք պիտի չհիմնան բնաւ, և իբրեւ այժմէութիւն
պիտի խօսին շարունակ՝ դարերու ընթացքին մէջ արո-
փող սրտերուն, պահ մը բազդատենք արդի ընկերաբան-
ներու կողմէ արաայայտուած սկզբունքներուն հետ, և
պիտի տեսնենք թէ դաստիարակութեան ըմբռնումին
մէջ հինի ու նորի խնդիր չկայ բնաւ, թէ՛ ամէն տեղ ու
ամէն դարու մէջ՝ շեշտուած է անոր պէտքը, կարեւո-
թիւնը և անոր մատուցած աչքառու արդիւնքը :

Ամէն մարդ որ կ'ապրի աշխարհի մէջ, դաստիա-

բակուելու բացարձակ իրաւունքն ունի : Տղայ մը դաս-
տիարակութենէ զրկել, կը նշանակէ զանի դատապար-
տել անդգայութեան և տառապանքի : Ի հիման, տգէտը
վասնդ մըն է ընկերութեան համար : Երբ ճգնաժամը
(crise) հասնի, կը շարչարանքը (passion) գայ, ամէն
անկիրթ կրնայ կատաղի անասուն մը դառնալ : Ուր որ
դպրոց չկայ, պէտք է շատցնել բանտերն ու անկեղա-
նոցները, տխուր յիշատակարաններ՝ որոնք մեր անհե-
ռատեսութիւնը պիտի մատնանշեն (Լապուլէ) : Եւ այսօր
ընկերաբանին ու իմաստասէրին, կրօնաւորին ու քաղա-
քագէտին, անտեսագէտին թէ բարոյախօսին ուշադրու-
թիւնը իր վրայ նրաւիրող հարց մը եթէ կայ, այն ալ
դաստիարակութեան հարցն է : Կառավարութիւնը պար-
կեշտ քաղաքացիներ կ'ուզէ, մարդկային ընկերութիւնը՝
վստահելի օժանդակներ, ընտանիքը՝ պատուարեր և առողջ
զաւակներ կ'ուզէ, գործարանատէրը՝ աշխատասէր և
պնդակազմ գործաւոր, կրօնքը՝ բարի քրիստոնեաներ
կ'ուզէ, ու բարոյախօսը՝ իրապէս իրենց մարդկայնա-
կան կոչումը արդարացնող անհատներ. և ասոնց ամէնքն
ալ իրենց տենչանքին գոհացումը գտնելու համար ուրիշ
միջոց չունին, եթէ ոչ դաստիարակութեան դիմում ընել :

Դաստիարակութիւնը, ուրեմն, ուրիշ նպատակ և
կոչում չունի, եթէ ոչ «մարդը կատարեալ կենցաղի
առաջնորդել», և զանի տանիլ մինչեւ հոն, ուր կարելի
ըլլայ կատարեալ կեանք մը ապրիլ : Դաստիարակու-
թիւնը, Սքէնսըրի բաւերով, մեզի պիտի սորվեցնէ թէ
«ո՞րն է կենցաղի ամէն վիճակի և ամէն պարագայի մէջ
վարուելու ճշմարիտ կանոնը. մարմինը ի՞նչպէս նայելու
է, իմացականութիւնը ի՞նչպէս լարելու է. ի՞նչպէս վա-
րելու է անձնական գործերը, ի՞նչ եղանակով տածելու
է ընտանիքը. ի՞նչ եղանակով կատարելու է քաղաքա-
ցիի պարտքը. ի՞նչ կերպով օգուտ քաղելու է բնութե-

նէն պարգեւուած երջանկութեան աղբիւրներէն . մեր բոլոր կարողութիւնները մեր և ուրիշներու օգուտին համար գործածելու ամէնէն աղէկ կերպը ո՞րն է . մէկ խօսքով , ի՞նչպէս կենցաղելու է կատարեալ կեանք մը սպարած ըլլալու համար»⁽¹⁾ : Դաստիարակութիւնը մեզ իր առաջադրած նպատակին հասցնելու համար , նախ ձեռք կ'առնէ մեր մարմնական յօրինուածքը , պահպանելու համար զանի իր առողջութեանը մէջ , քանի որ այլեւս ընդունուած ճշմարտութիւն մըն է թէ առողջ մարմիններն են որ առողջ գազափարններ կրնան յղանալ . ու այնուհետեւ կը դիմէ մեր սիրտին , անոր տալու համար գիտութիւններու տեսական ու փորձառական ծանօթութիւնները , ու մեր սիրտին⁽²⁾ , անոր տալու համար բարոյականի այն առողջ սկզբունքները , որոնցմով բան մը պիտի կրնան արժել մեր գիտութիւնները : Միտքը Սիրտով կրնայ ամբողջանալ և Գիտութիւնը Բարոյականով : Առանց իրարու , այս երկուքը եթէ ոչ մըստակար , գոնէ ապարդիւն կը դառնան , և ապարդիւնութիւնը ինքնին չարիք մըն է , հետեւարար և մըստակար անհատին ու համայնքին : Շատեր գիտութենէն կը խորշին , իբրև հակարծական , և աւելի նախամեծար կը սեպեն իրենց միտքը ամբողջեան դատապարտել , գոհացում տալու համար սխալ ըմբռնուած կրօնքի մը հաւատալիքներուն :

(1) Հ. Սբէնսըրի «կենցաղ կամ դաստիարակութիւն»ը՝ զոր Հայերէնի Յարգմանեց Յ. Գ. Մրմըրեան՝ կ'արժէ կարգալ շարունակի Ամէն դասակարգի մարդերու համար անիկա ունի իր օգտակարութիւնը :

(2) «Միտքի մշակութեան պէտք է նախադասել նկարագրի և սիրտի դաստիարակութիւնը եւ կազմութիւնը սովորութիւններու , զգացումներու և ճաշակներու որոնք օրրանէն կը սկսին . Այս առաջին դաստիարակութիւնը երբեմն կը պակսի բոլորովին նոյն իսկ ուսեալ մարդերու մօտ և երբեմն ընդհակառակն՝ այնքան պատշաճօրէն կը գտնուի շատ մը տղէտներու մէջ զորս յարգելի կ'ընէ եւ սիրելի՝ ամէնէն հմուտներուն» :

Կ'ընդունինք թէ գիտութիւնը անհայտ կը մնայ կրօնքի կեղծ պիտակի մը տակ աշխարհի մէջ շրջան ընող կարգ մը սնտախապաշտութիւններու հետ , որոնք այլեւս կորսնցուցած են իրենց գոյութեան իրաւունքը : Վստահ ըլլանք , թէ ճշմարիտ գիտութիւնը անկրօն չէ , ու չի կրնար ըլլալ . «Ոչ թէ գիտութիւնն , այլ մասնաւոր գիտութեան չյօժարիլն անկրօնութիւն է» (Սբէնսըր) : «Ճշմարիտ գիտութիւնն ու կրօնքը երկուորեակ քոյրեր են , զորս եթէ իրարմէ զատենք՝ երկուքին ալ մահուան պատճառ կ'ըլլանք : Գիտութիւնը ո՞րչափ պաշտօնասէր (կրօնասէր) ըլլայ , ա՛յնչափ աւելի կը յառաջադիմէ և կրօնքն ա՛յնչափ կը բարգաւաճի , ո՞րչափ իր խարխիւն ըլլայ գիտնասպէս խորին ու տրամաբանական» (Հըքսլի) : Եւ գիտութիւնը եթէ պակսի դաստիարակութեան գործին մէջ , այս վերջինը պիտի կաղայ ու պիտի չկրնայ մեզ հասցնել իր առաջադրած նպատակին : Չկայ մէկը աշխարհի մէջ որ պէտք չունենայ գիտութեան : Սն պիտի նուազեցնէ մեր տգիտութենէն առաջ եկած մահերու թիւը , պիտի պահպանէ մեր առողջութիւնը , պիտի սորվեցնէ մեզի բնութեան նպատաներէն օգտուելու կերպերը և մեզի պիտի ընձեռէ այն բոլոր միջոցները , որոնք նուազ յոգնութեամբ մեծ արդիւնքներ պիտի ծնցնեն մեր ձեռքով : Սբէնսըր և իրեն հետ ուրիշներ ուսումներուն ամէնէն արժէքաւորը գիտութիւնը կը դաւանին : Գիտութիւնն է որ մեզ զերծ կը պահէ տիեզերքի բնական ճախողուածներէն : Մարդը , այս «դիւրաբեկ» բայց «խորհող եղէգը» ջախջախելու համար պէտք չկայ որ ամբողջ տիեզերքը զինուի իր դէմ . «չոգի մը , կաթիլ մը ջուր բաւական է զինքը սպաննելու համար» : Մեր տուներուն մէջ , ո՞րչափ հիւանդներ ունինք որոնք զոհն են մեր տգիտութեան , ո՞րչափ արհեստաւոր , երկրագործ մարդիկ որոնք օրէ օր անյաջողութեան կը մատնուին , և չեն կրնար մրցութեան մը

205
206

դիմանալ, իրենց տգիտութեան պատճառով: Եւ քանի-
 ներ որոնք պարկեշտ ու մեծ մարդ ըլլալու պատեհութիւնը
 կորսնցուցած են, պարզապէս տգէտ ըլլալուն պատճառով:
 Պէտք է մտնանք, թէ գիտութիւնը կը միջամտէ մեր կեան-
 քի բոլոր փուլերուն, մեր կոչումի բոլոր պատասխանատու-
 ութիւններուն, մեր գործառնութեանց բոլոր տեսակներուն:
 «Եթէ խնդիրը անձին պահպանութեան, կեանքին ու առող-
 ջութեան շարունակումին վրայ է, ունենալը անհրաժեշտ
 եղող բանը գիտութիւնն է: Եթէ ապրուստ ձարելով ան-
 ուղղակի կերպով անձնապահութեան վրայ է խնդիրը,
 անհրաժեշտը գիտութիւնն է: Հայրական գործերու կա-
 տարումին համար ստոյգ առաջնորդը գիտութիւնն է. խե-
 լամուտ ըլլալու համար անցեալ ու ժամանակակից հան-
 րական կենցաղին՝ ամենակարեւոր բանալին գիտութիւնն
 է: Նոյնպէս նաեւ արհեստական արտադրութեանց և
 ամէն կերպ արուեստական բերկրանքի պատրաստութեան
 համար անհրաժեշտ բանն է գիտութիւնը: Գարձեալ՝ իմա-
 ցական, բարոյական, կրօնական հրահանգութեան համար
 ամէնէն փրկարար ուսումը գիտութիւնն է» (Սրէնսըր):

Կը ցաւինք որ մեր մէջ ոչ ԳԻՏՈՒՆ ՈՒՆԻՆՔ և ոչ
 ԳԱՍՏԻԱՐԱԿ և ոչ ալ ասոնք արտադրող ԳՊՐՈՅ, Այս-
 օրուան դաստիարակութիւնը շեղած է իր կոչումէն քանի
 որ ան ու է աղերս չունի գործնական կեանքին հետ, քա-
 նի որ մեզի չի սորվեցնել կեանքին գործածութիւնը, քա-
 նի որ չ'ընդլայնել միտքը, չ'բարձրացնել սիրտը և չ'ազ-
 նուացնել հոգին: Մեր դպրոցները՝ այսօր իրենց մարդ-
 կայնական նշանակութիւնը կորսնցուցած, և շեղած՝ իրենց
 բնայատուկ Կատակէն, պարզապէս եղած են դատար-
 կապորաներու ժամադրաւայր մը, կարծես արդարացնե-
 լու համար դպրոց (σχολή) բառին նախնական նշանակու-
 թիւնը, որ է հանգիստ կամ գրօսակ: Ո՛վ է այս արտու-
 կացութեան պատասխանատուն: Աշակերտ ու ծնողք այդ

պատասխանատուութիւնը կը բեռնեն ուսուցչին ու դաս-
 տիարակին վրայ: Դաստիարակ և ուսուցիչ ծնողքներն ու
 աշակերտները կ'ամբաստանեն, իբրև պատասխանատու
 բարոյական ու գիտնական դաստիարակութեան մը չգո-
 յութեանը մեր մէջ: Ո՛վ իրաւունք ունի այս ամբաստա-
 նութիւններուն մէջ.— Պիտի ըսեմ՝ ամէնքն ալ, որով-
 հետեւ ծնողքն ալ, աշակերտն ալ, դաստիարակն ալ հա-
 լատարապէս պատասխանատու կը մնան կրթական այս
 ամբութեան, իւրաքանչիւրը իր ստանձնած պարտականու-
 թեան համեմատութեամբ:

1. Ծնողք պատասխանատու են իրենց զաւակներուն
 անկրթութեանը համար, և յանցաւոր, որովհետեւ ոչ մէկ
 ծնողք իր զաւակին տուաւ կրթութեամբ և կատարեալ մար-
 դու մը օրինակը: Միջավայրը և անձնական օրինակի ազ-
 դեցութիւնը ամենամեծ դերը կը խաղան մանուկներու
 դաստիարակութեան գործին մէջ: Հայր մը և մայր մը
 պէտք էր ամենմասնալէ առաջ գիտնային թէ ի՞նչ է ծը-
 նողքի մը պարտականութիւնը հանդէպ զաւակին, թէ
 ի՞նչ յարմար միջոցներով կարելի է այդ պարտականու-
 թիւնը կատարել: Բիրտ վարմունք, անկիրթ շարժումներ,
 անպատշաճ վերաբերում, խոժոռ դէմք և բարկութեան
 նայուածք ամէնէն գէշ ազդեցութիւնը կ'ընեն տղու մը
 վրայ. անոր մէջ կը ցամքեցնեն որդիական սիրոյ և հպա-
 տակութեան ու յարգանքի զգացումը: Պէտք է հրա-
 պուրիչ ընել տունը՝ մեծնալու վրայ եղող զաւակներուն
 համար, պէտք է որ պարկեշտ, որդեսէր հոգին միայն
 ճառագայթէ մեր զաւակներուն շուրջը. և անիկա անըզ-
 գալարար մեղմէ ընդօրինակէ այն բոլոր բարեմասնու-
 թիւնները, որոնք անհրաժեշտ են մարդու մը կատարե-
 լութեան համար: Ուրիշ պարագայ մըն ալ կայ, որ կը
 ծանրացնէ ծնողքին պատասխանատուութիւնը: Մեր
 «Թուղթ Հովուական»ին մէջ գրած ենք թէ «Վնչպէս

հիւժախտի ու յիմարութեան նման հիւանդութիւններ զաւակներու ու սերունդներու կը փոխանցուին ժառանգականութեան օրէնքով, արեւցութեան, ծուլութեան, անբարոյութեան և անպարկեշտութեան նման բարոյական հիւանդութիւնները կամ մոլութիւններն ալ ժառանգական միւսնոյն օրէնքով կը փոխանցուին» զաւակներու: Դաստիարակութեան պակասն ալ մէկն է այդ բարոյական հիւանդութիւններէն, և գլխաւորը թերեւս, և թէ հետեւաբար «մանուկներու թերութիւնները միջին համեմատութեամբ ծնողներու թերութիւններուն շառաւիղն են»: Թէ «մանուկներու չար կիրքը, որոնց դէմ պիտի կռուին ծնողները, ճիշդ իրենց ունեցած կիրքն է»: Եւ որովհետեւ դպրոցը՝ իր աշակերտներով քաղաքի մը կամ համայնքի մը մանրանկարն է, դպրոցի մը վիճակը քննելով կարելի է անմիջապէս հասկնալ թէ այդ համայնքը կազմող ընտանիքներու մէջ ի՞նչ մոլութիւններ ու առաքինութիւններ բուսած են: Չմոռնանք այս պարագան. տղու մը համար բարոյական դաստիարակութիւն մը ստանալու տեղը իր բնական միջավայրն է. և այդ միջավայրն է նախ իր տունը⁽¹⁾, յետոյ իր քաղաքը: Պէտք է նախ և առաջ տունը հականկիւնել, պէտք է նախ և առաջ հայրերն ու մայրերը դաստիարակել, պէտք է անոնց սորվեցնել պարտականութեան նուիրականութիւնը, անոր հանդէպ ցոյց տրուելիք՝ յարգանքը, և այն ատեն միայն դպրոցին մէջ տղուն տրուելիք դաստիարակութիւնը կրնայ հիմնական ըլլալ: Ծնողք իրենք գիրենք պէտք է դաստիարակեն նախ՝ գիրքերու օժան-

(1) Ս Յովնան Ոսկեբերան կ'ըսէ. «Եթէ խնամք տանիք ձեր զաւակը լաւ մեծցնելու, ձեր զաւակն ալ միւսնոյն արժնութիւնը պիտի ունեննայ իր զաւակին համար, և այսպէս ձեր սերունդին մէջ մէկմէկու պիտի փոխանցուի լաւ դաստիարակութեան և լաւ բարքերու այս ժառանգութիւնը. գեղեցիկ շղթայ՝ որուն առաջին օղակը դուք պիտի ըլլաք»:

դակութիւնով և բարի ու կատարեալ ծնողներու օրինակին նայելով: Բայց դժբաղդաբար մենք գիրք ու գրադարան չունինք մեր տուներուն մէջ: Աղջիկը՝ որ իբրեւ սպառազայ մայր, իր ամուսինին տան սեմը ոտք կը դնէ իր հարսանեկան ձերմակ ծաղկապսակին տակ, կը խորհի միայն իրեն համար պատրաստուած հայելիին, և իր շքեղազեւաններու ձեւին ու դարակներուն վրայ. և ինք որ ընկերական հաւաքոյթի մը մէջ պիտի ամօթ զգար եթէ կարի կամ ձեւի մը չափը չգիտնար, բնաւ չի խորհիր այն մեծ ամօթին վրայ, որ կը ծնի իր մայրութեան պարտականութիւնը չգիտնալէն, կամ իր մարմնին կազմութեան մտախն ո՞ր և է տարրական ծանօթութիւն չունենալէն: Մեր տուներուն մէջ գիրքին ու գրադարանին պակասը ցոյց կու տայ մեր մէջ ընթերցանութեան պակասը: Բայց ով որ չի սորվիր և կը բաւականանայ իր եղածովը՝ բնութեան տուածովը, անի կատարեալ չէ ու չի կրնար կատարեալ նկատուիլ: Ինութիւնը ոչ կատարեալ մարդ կու տայ և ոչ կատարեալ գործ: Ան՝ նախնական նիւթ միայն կը հայթայթէ, թողով որ մարդ զանի կատարելագործէ իր ժամանակին պահանջներուն համաձայն: Այդ կատարելագործողը ծնողքն է, նախ իր անձին, ու յետոյ իր զաւակներուն համար: Պէտք է որ մեր ծնողները ԿՍՏՍՐԵԱԼ ՄՍՐԳ ըլլան, անշուշտ բառին յարաբերական իմաստովը, և այդ կատարելութիւնը մեզմէն կը պահանջէ ոչ միայն մեր զաւակն ու դաստիարակը, այլև գիտութիւնը, այլև ամբողջ մարդկութիւնը, այլև Աստուած. «կատարեալ եղիք, ինչպէս ձեր երկնաւոր Հայրը կատարեալ է» (Մատթ. Ե. 48): Եւ կատարեալ մարդ կարենալ ըլլալու համար, պէտք է ունենալ «պայծառ միտք, գործովոտ սիրտ, հաստատ դատողութիւն, առողջ մարմին: Առանց պայծառատեսութեան, գէշ կը կարգադրենք գործերը. առանց գործանքի, եսասէր ըլլալ

պիտի համարձակինք. առանց առողջութեան, քիչ բան պիտի կրնանք ընել. և եթէ դասողութիւնը չգայ լուսաւորել մեր լաւագոյն մտադրութիւնները, անոնք աւելի չարիք կրնան հասցնել քան բարիք» : Ծնողք պատասխանատու են իրենց զաւակներուն յուրի դաստիարակութեանը համար, ոչ միայն ժառանգականութեան օրէնքով, ոչ միայն տնական միջավայրին ազդեցութեամբ և սխալ մանկատաժութեամբ, այլեւ անով որ կրթութեան համար պէտք եղած դրամը չեն վճարեր, և դպրոցի ու դասագիրքի տրուելիք գումարը կը խնայեն : Հաստատուած է որ միայն սա մեր քաղաքին մէջ շրջագագետի համար կը ծախսենք 100, մինչ մեր զաւակներուն դաստիարակութեան համար 4.50 կամ 5 (1) :

Այս պարագան կը ցուցնէ թէ ո՛րչափ ետ մնացած ենք դաստիարակութեան գործը գնահատելու մէջ, թէ կրաքրոսեանց մօր օրինակը տակաւին շա՛տ հեռու է մեր մայրերուն սրտին խօսելէ :

II. Զաւակները կամ աշակերտները պատասխանատու են դաստիարակութեան պակասին համար, որովհետեւ անոնց մէջ երեւալու տենչը ըզըզու փափաքէն աւելի զօրաւոր է այսօր : Եւ որովհետեւ երեւալու տենչէն աւելի վտանգաւոր սկզբունք չկայ ապագայի պատ-

(1) «Եթէ մէկը, կը գրէ Guillaume Penn, հաշուէր երկրի մը մէջ կատարուած բոլորովին ունայն և աւելոյ գ ծախքերը, և եթէ անով հիմներ տուրք մը կամ մարդասիրական հանգանակ մը (contribution), անով պիտի կրնար ունենալ աղքատներու թիւէն աւելի աղքատանոցներ, և աշակերտներու թիւէն աւելի դպրոցներ, և տակաւին պիտի կրնայինք անկէ մեծ գումարներ խնայել համայնքին ընդհանուր ծախքերուն համար» : Ստուգիւ, միայն Ստանայի Հայերուն մէջ տարեկան աւելորդ ծախքերու (ոգելից ըմպելի, լիւքս, ծխախոտ, թղթախաղ, ևն.) գումարը կը հասնի 25-35 հազար ասկիի, մինչդեռ դպրոցներու համար կը վճարենք 500, աղքատներու 2-300, իսկ հանրային շէնքերու շինութեան համար 3-600 ոսկի :

րաստուող մարդու մը համար, քանի որ երեւալ ուղեւ լուռ մէջ կեղծիք մը, կամաւոր խաբեբայութիւն մը կայ, ընտանի է որ դաստիարակը ընդդիմանայ աշակերտներու այս տգեղ միտումին : Հոս խզումը կը սկսի աշակերտին ու դաստիարակին միջեւ, և աշակերտը այնուհետեւ իր դաստիարակին մէջ թշնամի միայն կը տեսնէ : Այդ զգացումը անգամ մը բոյն դնելէն վերջ, այլեւս աշակերտէն բարի տրամադրութիւն մը սպասել աւելորդ պիտի ըլլար : Դպրոցն ու անոր պարտադրած աշխատութիւնը տարապարհակ պիտի թուի, և աւելորդ է ըսել թէ բռնի ստանձնուած գործի մը մէջ ոչ ջանք և ոչ աշխատութիւնը կրնան արդիւնաւորուիլ : Զսիրուած ուսուցիչի մը հսկողութեան տակ աշակերտը վայրագ կը դառնայ, այլամերժ և ծոյլ, և իր այդ բարոյական տրամադրութիւնը պատճառ կ'ըլլայ նոյն իսկ իր առողջութեան խանգարումին. անիկա իր դասերուն որչափ ալ աշխատի, եթէ ուղէ աշխատիլ, չի կրնար սորվիլ, որովհետեւ դպրոցն ու դասերը կը նկատէ իր տղայական անհանգստութիւններուն միակ պատճառը : Աշակերտը յանցաւոր է իր այս վերաբերումին մէջ. անիկա միանգամ ընդ միշտ պէտք է համոզուի թէ ուսուցիչ, դպրոց, դաս՝ նպատակ ունին իր բարոյական ու գիտնական կազմաւորութիւնը պատրաստել, և պատրաստել զինքը ապագայ կատարելութեան : Այս լաւատեսութիւնը անգամ մը որդեգրելէ վերջ, պէտք է ցոյց տայ իր դաստիարակին հանդէպ հնազանդութիւն մը որ արդիւնք ըլլայ յարգանքի և ոչ թէ երկիւղի, և ջանայ ինքզինքը դաստիարակել, սրբագրելով իր թերութիւնները որոնք կը մատնանշուին, օրէ օր քայլ մը աւելի յառաջ երթալով այն կանոնաւոր հրահանգութիւններուն մէջ որոնք կը պահանջուին պարկեշտ և ջանասէր աշակերտէ մը, և աշխատելով՝ շատ կանուխէն՝ իրեն համար շինելու զօրաւոր հիմերու վրայ

դբուած բարի հարբաւ մը , դպրոցական շրջանակէն ներս
 ու դուրս : Աշակերտները պէտք է համոզուին թէ բարի
 համբաւի մը ստացութիւնը , կատարելութեան ճամբուն
 կէսը կտրել անցնիլ կը նշանակէ : Այդ բարի համբաւը
 պարկեշտութեամբ միայն կրնայ ձեռք բերուիլ , որ աւելի ,
 շատ աւելի կ'արժէ մեծ երեւալու և մեծ ըլլալու սնտօր
 փառասիրութենէն : «Եթէ ես մեծցնելիք զաւակ մը ու-
 նենայի , ինչո՞վը պիտի զբաղէի նախ» , կ'ըսէ Տիտօ :
 — «Չանկա պարկեշտ թէ մեծ մարդ շինել պիտի ըլլար
 գործս : Եւ ես ինքնիրենս պատասխանեցի . պարկեշտ
 մարդ շինել զիկեք : Նախ և առաջ թող անկա բարի ըլ-
 լայ , յետոյ՝ եթէ կարենայ՝ մեծ պիտի ըլլայ : Ես զինքը
 կը սիրեմ , իրեն , ինծի և բոլոր զինքը շրջապատողներուն
 համար , աւելի գեղեցիկ սիրտ մը քան թէ գեղեցիկ
 հանճար մը ունենալու համար» : Մեծ փիլիսոփային այս
 մտածումը և այս առաջադրութիւնը պէտք է սկզբունքը
 կազմէ բոլոր զաւակներուն , որոնք ապագայ հայրերն ու
 մայրերը պիտի ըլլան . որովհետեւ մինչեւ որ իրենք իրենց
 մանկութեան օրէն սկսեալ չգործադրեն զայն , պիտի
 չկրնան այդ սկզբունքը օր մը կիրարկել իրենց զաւակ-
 ներուն համար : «Կրթէ մանուկը իր ճամբան սկսած
 ատենը , որ իր ծերութեան ատենն ալ անկէ չխոտորի»
 (Առակք . ԻԲ . 6) :

III. Դաստիարակութեան պակասին մէջ աշակեր-
 տին ու ծնողքին պատասխանատուութեան բաժինը մատ-
 նանշելէ վերջ , չենք կրնար լուծեամբ անցնիլ այն
 պատասխանատուութեան մասին , զոր ուսուցիչը կամ դաս-
 տիարակը ունի այս խնդրին վերաբերմամբ : Մեր ու-
 սուցիչները իրենց վարժապետ անունը արդարացնող ո՛ր և է
 հիմնական նկարագիր և իսկական արժանիքը չունին : Եւ
 եթէ երբեք այսօր վարժապետութիւնը չգնահատուած
 կոչում (vocation) մը , կամ ինկած արուեստ մըն է , ասոր

պատասխանատուութիւնը միայն ծնողքներու չվերա-
 գրենք , որովհետեւ այսօր անհերքելի ճշմարտութիւն մըն
 է թէ ուսուցչութեան վարկին կտրելուն մէջ բաւական
 լայն բաժին մը ունեցած են բուն իսկ վարժապետները ,
 իրենց նկարագրի պակասութիւնով , իրենց սոփեստու-
 թիւնով ու շատ հարեւանցի գիտութիւնով : Եւ աշա-
 կերտներէն առաջ ուսուցիչներն են որ ստանց խորագէտ
 ըլլալու այն՝ ինչ որ պէտք էին ըլլալ , ինքզինքնին իրենց
 արժանիքէն աւելի փայլուն ցոյց տալու հիւանդութիւնը
 ունեցած են : Ու ցաւալի է ըսել թէ անոնք դասխարա-
 կելոր և ուսուցանելոր արուեստէն զուրկ կը գտնուին
 բոլորովին :

Ուսուցիչները , իրենց սա վիճակին մէջ դաստիարա-
 կելու կարողութենէն զուրկ կը գտնուին , և իրենց խնամ-
 քին յանձնուած աշակերտները չեն կրնար դաստիարա-
 կել , ու պիտի չկրնան դաստիարակել բնաւ , եթէ իրենց
 այս անտարբեր ընթացքը շարունակէ : Որպէս զի վար-
 ժապետ մը կարենայ յաջողիլ դաստիարակութեան գոր-
 ծին մէջ , նախ պէտք է ինքզինքը դաստիարակէ , ինքը
 պէտք է ըլլայ ՄԱՐԴ մը , որոջ նկարագրով , որոջ բա-
 բոյականով , որովհետեւ իր անձին բարեկիրթ օրինակը
 մեծագոյն ազդակը պիտի ըլլայ ուրիշներու դաստիարա-
 կութեան գործին մէջ : Պէտք է ունենայ հոգեբանական
 լուրջ ծանօթութիւններ , կարենալ ուսումնասիրելու հա-
 մար իր շուրջը խմբուած աշակերտներուն ինքնութիւնը ,
 իր յուր ու լաւ կողմերովը , ընդունակութիւններովը ,
 միտումներովը ու ճաշակներովը , որպէս զի անոնցմէ լա-
 ւագոյնները զօրացնէ և յուրները խլէ՝ համբերատար աշ-
 խատութիւնով : Իր այս ուսումնասիրութիւնը հիմնական
 ընկու համար պէտք է անմիջական և մօտ յարաբերու-
 թիւններ ունենայ իւրաքանչիւր աշակերտի ծնողքին ու
 պարագաներուն հետ , գիտնալու համար թէ ժառան-

գալիանութիւնն ու ընտանեկան միջավայրը ի՛նչ յատկու-
 թիւններ կամ յոռութիւններ կրցած են փոխանցել տղուն :
 Այս աշխատութիւնները անհրաժեշտ են ուսուցիչի մը
 համար, եթէ կ'ուզէ իր պաշտօնը կատարել այնպէս,
 ինչպէս կը պահանջուի իրմէ : Դաստիարակները բժիշկ-
 ներ են : Բժիշկին գործն է անհատներու մարմնական ա-
 ուողջութիւնը պահպանել . դաստիարակին գործն է պահ-
 պանել անհատներու մտքի ու սրտի աւողջութիւնը, ազ-
 նուացնել զանի և առաջնորդել մարդը դէպի կատարեալ
 կեանքը : Երկուքին համար ալ ախտորոշանք (diagnostic)
 մը անհրաժեշտ է, իւրաքանչիւր հիւանդութեան դար-
 մանումին սխիւտ համար : Երկուքն ալ բժիշկ ու դաս-
 տիարակ ըլլալէ պիտի դադրէին, առանց այդ ախտորո-
 շանքին : Եւ եթէ երբեք կը պնդենք թէ այսօր դաս-
 տիարակ չունինք, պատճառը այն է որ մեր ուսուցիչ-
 ները այսօր զուրկ կը գտնուին diagnostic ընելու կա-
 րողութենէն : Ամէն բանէ առաջ պէտք է այդ պակասը
 լրացնել . և երբ իւրաքանչիւր աշակերտի բարքն ու բնա-
 ւորութիւնը կը ճանչնայ, և վստահ է իր ճանաչողութեան
 վրայ, պէտք է այնուհետեւ դաստիարակելու սկսի, ո՛չ
 թէ վարժապետեղով, այլ իւրաքանչիւրին պէտքին համա-
 ձայն մտերմաբար և սիրով ⁽¹⁾ առաջնորդելով աշակերտը,
 որպէս զի ինքն իսկ տեսնէ իր թերութիւնը, և զանի
 սրբագրէ ինքնաբերաբար : Որովհետեւ ինչ որ ինքնաբե-
 րաբար կը կատարուի տղուն մէջ, այն միայն կրնայ տե-
 ւական ըլլալ :

(1) Ուսուցիչներու ուշադրութեան կը յանձնենք Եէքսփիրի սա հատ-
 ուածը, որ աշակերտները կառավարելու գործին մէջ կրնայ օգտակար ըլ-
 լալ իրենց. «Մեծաւորները պէտք է այնպէս մը վարուին իրենց ստորա-
 դասներուն հետ՝ որ անոնք երջանիկ զգան ինքզինքնին, իրենց կախումն
 մէջ : Ապահով չէ այն հեղինակութիւնը (autorité), որ երկիւղի վրայ հիմ-
 նուած է : Երկիւղը, ժամանակին հետ կրնայ ատելութեան փոխուիլ :»

Մտողք, եթէ ուզեն, կրնան լաւագոյն և անընդմի-
 ջական օժանդակները ըլլալ դաստիարակներուն, բուն իսկ
 իրենց զաւակներուն բարոյական ու քաղաքացիական
 կրթութեան գործին մէջ :

Ուսուցիչները՝ նմանապէս զուրկ կը գտնուին ուսու-
 ցանելու կարողութենէն : Մարդը կարենալ ուսուցանելու
 համար, պէտք է նախ գիտնալ, այսինքն պէտք է իւ-
 րացուցած ըլլալ այն նիւթը, զոր պիտի դասախօսէ .
 երկրորդ, իւրացուցած նիւթին դասաւանդութեան մե-
 թոտը գիացած ըլլալ : Դասաւանդուած նիւթերուն իւ-
 րացումը բացարձակապէս կը պակսի մեր ուսուցիչներուն
 քով : Անոնք պարզապէս թուրքակներ եղած են, և կը
 կրկնեն՝ շատ անգամ առանց հասկնալու՝ ինչ որ գիրքին
 մէջ կը կարգան : Ուսուցիչներ տեսած ենք որոնք դա-
 սագիրքին մէջ սարդած սպագրական սխալ մը անգամ
 նշմարելու կարողութենէն զուրկ կը գտնուէին և գիր-
 քին ակամայ սխալը իբրև ճշմարիտ կ'ուսուցանէին ա-
 շակերտներուն : Մեր ուսուցիչները տակաւին չեն կրցած
 ըմբռնել թէ միտքերու օրէնքը բնաւ տարբերութիւն
 չունի մարմններու օրէնքէն . մէկը, ինչպէս միւսը շա-
 րունակական մտունդի պէտք ունին իրենց գոյութիւնը
 կարենալ պահպանելու համար ^[1] (Վոլլարկ) : Այս ճշմար-
 տութեան հանդէպ տգէտ մեր ուսուցիչները այնպէս կը
 կարծեն թէ այն օրը որ դպրոցի սեմէն ներս կը մանեն
 վարժապետ անունով, այլ ևս պէտք չունին զարգանա-
 լու, սորվելու, իմանալու, հմտանալու : Մինչդեռ ճշմար-
 տութիւնը սա է թէ մարդը համբակ մըն է, աշակերտ
 մըն է ո՛ր և է գործի ու պաշտօնի սկսած պահուն, թէ՛

(1) Սենեկա կ'ըսէ. «Ո՛րքան օգուտ պիտի տեսնէին մարդիկ, եթէ ի-
 րենց ուղեղները հրահանգէին այնպէս ինչպէս մարմնները կը հրահանգեն,
 և ջանային առաքինութեան հասնիլ քան թէ հաճոյքի :

անկէ վերջն է որ կը սկսի բուն ուսումնասիրութիւնը, բուն զարգացումը, զոր պիտի ստանայ օրըստօրէական փորձառութենէն և հանապազօրդ ուսումնասիրութիւններէ: Մեր ուսուցիչները, իրենց ինքնազարգացումի անընդունակութիւնը չքմեղելու համար, կ'առարկեն թէ իրենք լաւ չեն վճարուիր, և թէ իրենց պիւտճէն անբաւական է ինքնազարգացման համար կարեւոր գիրքերը գնելու: Ձեռ կրնար ըմբռնել այս առարկութեան արժէքը: Ուսուցիչներ ունինք, որոնք տարիներով այդ պաշտօնին կոչուած են: Եթէ տարուէ տարի 2—3 մէճիտիչէ միայն յատկացուցած ըլլային այդ տեսակ կարեւոր գիրքերու, այսօր կոկիկ և օգտակար մատենադարանի մը տէրը եղած պիտի ըլլային իրենք: Եւ ես վստահ եմ թէ ուսուցիչ մը ո՛րքան ալ քիչ վճարուած ըլլայ, տակաւին կրնայ տարեկան 2—3 մէճիտիչի գումար մը արամադրելի ընել, և թէ իր պաշտօնին և կոչումին սէրը ունենայ:

Մեր ուսուցիչներուն մօտ, դասաւանդուած նիւթին ազխութեան զոյգ կ'ընթանայ նաև դասաւանդութեան մեքոսին պակասը: Եւ պէտք է ըսել թէ մեքոսն ալ գիճնադու չափ անհրաժեշտ պայման մըն է ուսուցչութիւնը արդիւնաւորելու համար: Ո՛րչափ ուսուցիչներ կը ճանչնամ, որոնք հակառակ իրենց հմտութեան բան մը չեն կրցած արտադրել, միմիայն ուսուցանելու մեթոտ չունենալնուն համար: Ասոնք՝ հետեւելով իրենց ձեռքը գտնուած դասագիրքերուն՝ նիւթը աշակերտին կը ներկայացնեն այնպէս, ինչպէս որ գրուած է, առանց պարզաբանելու, առանց վերլուծելու և ընդլայնելու. աշակերտին կուտան կանխաւ շինուած՝ բանաձեւուած ծանօթութիւններ միայն, շատ անգամ ծուռ կաղապարներով ձուլուած, առանց գիտնալու թէ ձուլուած ծանօթութիւնները աշակերտին փոխանցելուն մէջ դաստիարակութիւն չկայ ընաւ, թէ այն ծանօթութիւնները միայն կրնան իրական դաստիարակութեան գործը կատարել որոնք, վերլուծումի և պարզաբանութեան իրերէ արդիւնք, բուն իսկ աշակերտներուն կողմէ կը բանաձեւուին ուսուցիչին առաջնորդութեամբ: Փօքս կ'ըսէ. «Ս.մէն դաստիարակութիւն զարգացում մըն է. նպատակը՝ տարբեր մարդու մը բնադրոշմով ուրիշ մարդ մը ցոյց տալ չէ, ոչ ալ ուրիշին մէջ կազմել՝ կանոնել (régler), մշտնջենաւորել մեր սեփական խորհելու և դատելու եղանակը, ինչ որ ալ ըլլայ, զանի ուրիշներուն փոխանցելով, այլ իւրաքանչիւրին իմացական և բարոյական կենսունակութեան (vitalité) զարգացումը դիւրացնել»: Այդ զարգացումը մտնաւոր մեթոտի մը համաձայն կարենալ դիւրացնելու համար, ինչպէս վերը ըսինք, պէտք ունինք նիւթը վերլուծելու և պարզելու: Դժբաղդարար մեր մէջ վերլուծել նշանակած է միշտ դասը դասագիրքին բաւերով կրկնել, իսկ պարզաբանել նշանակած է նիւթը կրճատել, համառօտել, և կաղապարուած ծանօթութիւններով խճողել գիրքը: Ֆէլիքս Պէկօ, Ֆրանսացի նշանաւոր դաստիարակը (éducateur), պարզաբանել ըսելով կը հասկնայ ոչ միայն յստակ ցոյց տալ, պայծառաբանել (rendre clair), իւրաքանչիւր իր՝ իր տարբերուն կամ իր սկզբունքներուն վերածելով, այլ և ընտրել զայն, զոր կարող են ըմբռնել աշակերտները, զոր կրնան իւրաշրջել (s'assimiler), զոր գիտնալը աւելի անհրաժեշտ է իրենց համար և որ միեւնոյն ժամանակ ճշմարտութեան մասին հաւաստի գաղափար մը կու տայ: Պարզաբանել՝ յստակելով, ջնջելով շատ մը ծանօթութիւններ, որոնք՝ որքան ալ թանկագին ըլլան՝ մեր աշակերտներուն հասկացողութենէն, ժամանակէն ու միջոցներէն վեր կը գտնուին: Քիչ ուսուցանել, լաւ սորվեցնելու համար, պարզաբանել ընտրելով և տանելով էա-

րակութիւն չկայ ընաւ, թէ այն ծանօթութիւնները միայն կրնան իրական դաստիարակութեան գործը կատարել որոնք, վերլուծումի և պարզաբանութեան իրերէ արդիւնք, բուն իսկ աշակերտներուն կողմէ կը բանաձեւուին ուսուցիչին առաջնորդութեամբ: Փօքս կ'ըսէ. «Ս.մէն դաստիարակութիւն զարգացում մըն է. նպատակը՝ տարբեր մարդու մը բնադրոշմով ուրիշ մարդ մը ցոյց տալ չէ, ոչ ալ ուրիշին մէջ կազմել՝ կանոնել (régler), մշտնջենաւորել մեր սեփական խորհելու և դատելու եղանակը, ինչ որ ալ ըլլայ, զանի ուրիշներուն փոխանցելով, այլ իւրաքանչիւրին իմացական և բարոյական կենսունակութեան (vitalité) զարգացումը դիւրացնել»: Այդ զարգացումը մտնաւոր մեթոտի մը համաձայն կարենալ դիւրացնելու համար, ինչպէս վերը ըսինք, պէտք ունինք նիւթը վերլուծելու և պարզելու: Դժբաղդարար մեր մէջ վերլուծել նշանակած է միշտ դասը դասագիրքին բաւերով կրկնել, իսկ պարզաբանել նշանակած է նիւթը կրճատել, համառօտել, և կաղապարուած ծանօթութիւններով խճողել գիրքը: Ֆէլիքս Պէկօ, Ֆրանսացի նշանաւոր դաստիարակը (éducateur), պարզաբանել ըսելով կը հասկնայ ոչ միայն յստակ ցոյց տալ, պայծառաբանել (rendre clair), իւրաքանչիւր իր՝ իր տարբերուն կամ իր սկզբունքներուն վերածելով, այլ և ընտրել զայն, զոր կարող են ըմբռնել աշակերտները, զոր կրնան իւրաշրջել (s'assimiler), զոր գիտնալը աւելի անհրաժեշտ է իրենց համար և որ միեւնոյն ժամանակ ճշմարտութեան մասին հաւաստի գաղափար մը կու տայ: Պարզաբանել՝ յստակելով, ջնջելով շատ մը ծանօթութիւններ, որոնք՝ որքան ալ թանկագին ըլլան՝ մեր աշակերտներուն հասկացողութենէն, ժամանակէն ու միջոցներէն վեր կը գտնուին: Քիչ ուսուցանել, լաւ սորվեցնելու համար, պարզաբանել ընտրելով և տանելով էա-

կանին վրայ բացատրութեան, իմացողութեան և յիշողութեան բոլոր ճիգը: Հեղինակը կ'աւելցնէ թէ մենք այս պայմաններով միայն կրնանք արժող գործ մը կատարել, դաստիարակութեան և ուսուցման ճիւղին մէջ: Ուրիշներ ալ ուսուցման համար գրեթէ միևնոյն մեթոտը ցոյց կուտան, երբ կ'ըսեն թէ պարզաբանել կը նշանակէ նախ վերլուծել և յետոյ իրարու հետ բազմատեղ վերլուծումին արդիւնքները (Ժ. Սիմոն): Կը փափաքինք որ մեր ուսուցիչները, թէ իրենց դիրքը և թէ իրենց խնամքին յանձնուած հազարաւոր մանուկներու կեանքը բարձրացնելու համար, այսուհետեւ աւելի հոգ տանէին իրենց անձին դաստիարակութեան, հմտութեան և ուսուցման մեթոտի հարցերուն, չըլլալու համար դահիճները ա'յնքան մատաղ հոգիներուն:

Պէտք է խոստովանինք, սակայն, թէ ծնողներու, աշակերտներու և ուսուցիչներու զանցառութենէն զատ, ունինք նաև կարգ մը կլիմայական և սնտեսական դժուարութիւններ, որոնք ա'յնքան լայնօրէն կը նպաստեն դաստիարակութեան գործին ամլութեան: Նշանաւոր բարոյախօս մը, մարդուն բարոյական յորինուածքին վրայ միջնորդաբար ըրած ազդեցութիւնը նկատի առնելով, կը գրէ. «Կլիման երբեմն ապականարար է: Այս ինչ ժողովուրդը՝ հողին արգասաւորութեան պատճառով՝ ծոյլ եղած է և զուրկ գտնուած է կանխահոգութենէ» (L. Duga): Մեր միջնորդաբար մէջ դժբաղդարար այդ ծուլութեան և անկանխահոգութեան մանրէն բոյն դրած է, անէճքի մը պէս, թէ՛ անոր համար որ միջավայրին տօթը մեր ջիղերը կը թուլցնէ, և թէ՛ անոր համար որ մենք կրցած ենք քիչ աշխատանքով ինքզինքնիս ապրեցնել մեր դաշտերու արգասաբերութենէն: Եւ այդ ծուլութիւնը համաճարակի մը պէս կը կրծէ մեր գործունէութեան բջիջները, մեզ գրկելով աշխատութեան բարիքներէն: Ատա-

նացի աշակերտը, մինչև 10—12 տարիքը չափազանց ուշիմ է և աշխատող. հազիւ պատանի եղած՝ յանկարծ ծայրայեղ փոփոխութիւն մը կը կրէ, և կ'ըլլայ ծոյլ եւ ուշացրիւ և դպրոցէն ու դաստիարակութենէն աւելի կը խորհի իր հաճոյքներուն վրայ: Եթէ գիտնայինք մարդկային կամեցողութեան հրաշալի ոյժին արժէքը, ապահովաբար պիտի կրնայինք ինքզինքնիս զերծել միջնորդաբար յուլացնող ազդեցութենէն, և շնորհիւ աշխատութեան արտադրած բարիքներուն, այսօր կրթապէս, գիտնապէս և տնտեսապէս աւելի լաւագոյն վիճակ մը պիտի ունենայինք: Մեր սխալները դարմանելու համար միջոցները չեն պակսիր, սակայն: Կամեցողութիւնը շատ բան կրնայ սրբագրել մեր թերութիւններէն:

Տնտեսական խոչընդոտներէն մէկն է աշակերտներուն յաճախակի բացակայութիւնը, և միւսն է դպրոցական տարեթշաղկներու չափազանց նուազութիւնը: Ատանա գաղթական ժողովուրդներու բոյն մըն է: Ներքին դաւաճաներու մէջ տնտեսական դժուարութիւններու ենթարկուող անհասանելի, Ատանա վազած են՝ գործաւորի և մշակի հանգամանքով գոնէ իրենց օրական հացը ճարելու համար: Բամպակի հունձքին կութքը այս երկրագործ միջավայրին մէջ ապրուստի ամենագլխաւոր միջոցներէն մէկն է, որուն կը վազեն Ատանայի գործաւոր դասակարգին ընտանիքները, իրենց ուսանող զաւակներով: Արդ, բամպակաքաղը կը սկսի օգոստոսի կէսէն, և կը տեւէ մինչև հոկտեմբերի կէսը, ու մենք թէպէտ մեր վարժարանները կը բանանք սեպտեմբեր մէկին, բայց դժբաղդարար հազիւ 10—20% աշակերտ կ'ունենանք վարժարաններուն մէջ. 50% դպրոց կու գան հոկտեմբերին սկիզբը, երբ արդէն դասերը սկսած են կանոնաւորապէս, և 30% մինչև նոյեմբերի վերջը, որով երկու ամիս արդէն կորսնցուցած կ'ըլլանք դպրոցական տարե-

չըջանէն: Դպրոցական տարեչըջանի ամէնէն խաղաղ և ամէնէն արդիւնաւոր ժամանակն է նոյնմբերէն փետրվար 15 ժամանակամիջոցը, ուրիչ վերջ կը սկսին այգիներու աշխատութիւնները, որոնց կը յաակացուն աշակերտները, իրենց ծնողքին կողմէն, միշտ անտեսական դժուարութեան կամ աղքատութեան պատրուակով: Երբ այս բոլոր բացակայութիւնները հաշուի առնենք, պիտի տեսնենք թէ մեր աշակերտներէն 40⁰/₀ ին համար դպրոցական տարեչըջանն է եօթը ամիս, կիրակի և տօն օրերը չհաշուելով, 20⁰/₀ ին համար վեց ամիս, 20⁰/₀ ին հինգ և 20⁰/₀ ին համար չորս ամիս⁽¹⁾: Իսկ մեր գիւղական վարժարաններուն համար բուն դպրոցական տարեչըջանը 4—6 ամիսը չանցնիր գրեթէ: Հոն դպրոցները այն ատեն միայն աշակերտ կը գտնուին, երբ դաշտերու մէջ աշխատութիւն չկայ՝ ձմրան կամ անձրևի պատճառով⁽²⁾: Թէպէտ այս վիճակը իբր անտեսական կացութեան արդիւնք ցոյց տուինք, բայց մենք վստահ ենք որ եթէ ծնողք բւելի հեռատեսութեամբ շարժին, և ապագայի օգուտը նախատեսել գիտնան այսօրուան աննշան շահէն, եթէ դատտիրարակութեան գործը դնահատելով, թողուն իրենց զաւակները իրենց աշակերտի հանգամանքովը, ապահովարար վնասուած պիտի չըլլան իրենք և իրենց զաւակները, և այսպէսով մեր վարժարանները պիտի կրնան իրենց կոչումը լիովին ի գործ դնել:

Տեստական խոջընդոտներէն երկրորդն է տարեթոշակներուն նուաղ վճարումը, հետեւեալը և դպրոցներու ընդհանուր պիւստէին անբաւականութիւնը: Մեր

(1) Մերսին և Չոր-Մարզուան բացառութիւն կը կազմեն, և գրեթէ իննամսեայ դպրոցական կանոնաւոր տարեչըջան մը կը բոլորեն:
 (2) Շ. Վակնէր կ'ըսէ: Թէ այս վիճակը գոյութիւն ունի նոս Զուրգերիոյ բանի մը գաւառներուն մէջ, ուր դպրոցը ձմեռը միայն գոյութիւն ունի: (Pour les Petits et les Grands, page 250):

վարժարաններուն մէջ միջին հաշուով 1500 աշակերտներ ունինք, և այդ վարժարաններու մատակարարութեան գործը երկու տարուան մէջ հազիւ թէ 630 ոսկիէն 1100 ոսկիի պիւստէի մը կըրցանք բարձրացնել: Մեր պաշտօնի սկսած պահուն ծնողքներէ իբրև տարեթոշակ 230 ոսկի հազիւ կը գանձուէր, իսկ մեր օրով այդ վճարումները բարձրացան 450—550ի: Չեմ ուզեր հոս ծանրանալ թէ ինչ դժուարութիւններով այդ տարեթոշակը կրնանք գանձել ծնողներէ, որոնք՝ երբ կարգը կրթական գործին վճարումին դայ՝ կարծես առհասարակ աղքատ ու չքաւոր կը ձեւանան, և իրենց զաւակներուն համար վճարուած թոշակը, իբրև հանրային նպաստ կ'ըմբռնեն⁽¹⁾: Եթէ մենք գիտնայինք քիչ մը խնայող ըլլալ մեր անպէտ և անօգուտ ծախքերուն և շուայ՝ դպրոցի ու դաստիարակութեան գործին վճարումին մէջ, այն ատեն թերևս մեր ծնողական պարտքերուն մ'ածագոյնը հատուցած ըլլայինք մեր զաւակներուն համար: Որովհետև միանգամ ընդ միշտ պէտք է համոզուինք թէ կրթական գործին արդիւնաւորման անհրաժեշտ պայմաններէն մէկն է — թերևս գլխաւոր պայմանը — դրամը: Եթէ մենք տարուէ տարի չբարձրացնենք մեր վճարումները և դպրոցական պիւստէն, նոյն իսկ նախնական կրթութիւն մը անգամ պիտի չկրնանք տալ մեր զաւակներուն:

Դատտիրարակութեան գործին նպատակին, ուղղութեան, մեթոտին ու խոջընդոտներու մասին խօսելէ վերջ, չենք ուզեր մեր խօսքը վերջացնել առանց ձեր ուշադրութիւնը հրաւիրելու խնդրին ուրիչ մէկ կողմին վրայ, զոր պէտք է նկատի առնենք: Օտար վարժարաններու

(1) Աշակերտներէ շատ քիչերն են որ լիաժողակ կը վճարեն. 80⁰/₀ կը վճարեն իրենց տարեթոշակին 1/2ը, 1/4ը, 1/8ը, 1/10ը, եւն. և 200ի մօտ կան բոլորովին ձրիավարժներ, որոնք կ'ընդունուին մեր վարժարանները, բացի Մանկապարտէզէն:

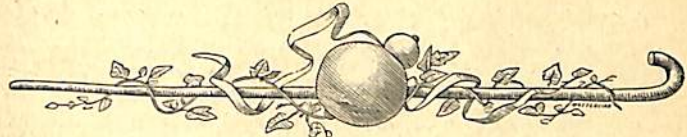
խնդիրն է, որուն կ'ուզենք ակնարկել: Մեր տոմային շրջանակին մէջ ու մեր վարժարաններու քիթին տակ, ժամանակէ մը ի վեր հաստատուած են այդ օտար վարժարանները, որոնցմէ ոմանք կը կառավարուին կաթողիկ կրօնաւորներու, և ուրիշներ՝ բողոքական միաթոնարներու ձեռքով: Եթէ այդ օտար վարժարաններուն նպատակը միմիայն կթուրիւն եղած ըլլար իսկ, տակաւին պիտի կրնայինք ըսել թէ անոնք օգտակարապէս պիտի չկրնային ծառայել մեր մանուկներու դաստիարակութեան, քանի որ անոնց վարիչները՝ օտարներ ըլլալով՝ ոչ մեր բարքերը և ոչ ալ մեր խառնուածքն ու սովորութիւնները կը ճանչնան հիմնապէս. և այդ սգիտութիւնը պատճառ պիտի ըլլար որ անհիմն ու դրսերեութային կրթութիւն մը տան մեր զաւակներուն, աւանց կարենալ զբաղելու անոնց ներքին, բուն մարդովը, որ պիտի մնայ այնքան ազեղ, օտարներու ձեռքով մեր զաւակներու արտաքինին վրայ քսուած ջնարակին տակ: Մէկ խօսքով, օտարներու ձեռքով տրուած կրթութիւնը մեր մանուկները կեղծաւոր և ցուցամոլ շինելէ զատ չի կրնար բանի մը ծառայել: Եւ մեր ծնողք, հրապուրուած այդ խաբեպատիր ջնարակէն, դպրոցներու ընտրութեան մէջ տեսակ մը օտարասիրութիւն ունին որ չի կրնար արդարանալ բնաւ: Այդ օտար կրթութիւններէն մանաւանդ ժեղուիթներու մատակարարած կրթութիւնը, և ոչ մէկ տեսակէտով կրնայ յարմարիլ մեր բարքերուն, մեր սովորոյթներուն, մեր խառնուածքին, մեր խորհելու և զգալու կարողութիւններուն: Այդ կրթութեան յատկանշականն է մանուկը մեքենայի վերածել, սպաննել անոր մէջ անհատականութիւնը, բանականութիւնը ջնջել, և անոր դիւրաթեք կամքը հպատակեցնել իրենց կամայականութիւններուն: Այդ վարժարանները, վստահացած Եւրոպական և Ամերիկեան

նպատաներուն՝ ճրիւղարժ աշակերտներու թիւը հետզհետէ կը շատցնեն (թոշակաւորներն ալ ոչ նուազ թիւ մը կը կազմեն), ատով դիւրացնելու համար մեր վարժարաններու հանդէպ իրենց մրցումը: Մեր միջակ ու աղքատ դասակարգը մանաւանդ, շատ դիւրամէտ է օգտուելու այդ ՁՐԻ ընդունելութիւնէն, առանց գիտնալու թէ աշխարհի մէջ ճրի բան չկայ բնաւ, ո՛ր մնաց դաստիարակութիւն: Մեր ծնողք գիտնալու են թէ ճրի անունով օտարէն տրուած անուշգը լեզի է անպատճառ, և ասոր խելամուտ ըլլալու համար մարդ անպատճառ փրկիտիայ ըլլալու չէ: Առաջին ակնարկով կը տեսնենք թէ ճրի անունով տրուած դաստիարակութեան, մանաւանդ կաթողիկ դաստիարակութեան խորը կրօնքի խնդիր մը կայ և արդէն նոյն իսկ իրենց վկայութեամբ այդ վարժարանները հաւատածաւալման կեդրոններ են միայն: 1906ին Ֆրանսա. Հանրապետութեան Արտաքին գործոց նախարարութիւնը հարկ տեսաւ Թուրքիոյ մէջ գտնուած Ֆրանսական վարժարաններու կրթական և բարոյական վիճակին նկատմամբ մօտէն ծանօթութիւն մը ունենալ, գիտնալու համար թէ այդ վարժարանները վարող կրօնական Միաբանութիւնները անկեղծօրէն կը կատարեն իրենց կրթասիրական պարտականութիւնը: Եւ այդ վարժարաններու քննութեան գործը յանձնուեցաւ հասարակաց կրթութեան ընդհանուր քննիչ Պ. Մարսէլ Շարլոյի: Քննիչը շատ յուսախաբ մեկնեցաւ իր այցելած վայրերէն: Իր մատուցած ընդհանուր տեղեկագիրը շատ տխուր յայտնութիւններ ունի իր մէջ, և ատին կրօնաւորներու վարժարաններու մասին. և կը հաստատէ թէ «միտքի սեղմումի, կեղծիքի ու սուտի» բոլոր կերպերը դժբաղդաբար գոյութիւն ունին անոնց շէնքերու մթնոլորտին մէջ: Եւ կը յիշատակէ պարագաներ և եղելութիւններ: Գալով կրօնականներու բացած վարժարաններու բուն ձգտու-

մին, Մարտէլ Շարլոյ կ'ըսէ թէ Արեւելքի մէջ վարժարան ունեցող կրօնաւորներուն «հաստատուն նպատակն է Արեւելքի բոլոր Քրիստոնեաները դէպի Հռոմ տանիլ», այսինքն կաթոլիկ ընել զիրենք: Խօսելով այդ վարժարաններու մէջ գործածուած դասագիրքերուն և դասաւանդութեանց կերպին նկատմամբ, կը յաւելու. «Պատմութիւնը կաթոլիկ թեզին բոլորովին նպաստաւոր լոյսով մը ներկայացնել. Ժ. Ժ. Ռուսոյի մէջ տեսնել մարդ մը, որ «Վոլթէրի հետ կը մասնակցի ընկերային ու կրօնական վնասակար վարդապետութիւններ տարածած ըլլալու տխուր փառքին»: Քերականական կանոնները բացատրել Եկեղեցիի հաւածանքի պատմութենէն փոխ առնուած օրինակներով: Կրօնական արարողութիւններու համար կարեւոր ժամանակ մը յատկացնել և բոլոր աշակերտները պարտաւորել այդ արարողութիւններուն ներկայ գտնուիլ. աշակերտներէն՝ կամաւոր անունի տակ՝ դրամ հաւաքել հաւատածաւալման գործին ի նպաստ. . . : Ահա իրողութիւններ որոնք այսօրինակ ուրիշ իրողութիւններու հետ միացած, կը կազմեն ամբողջութիւն մը, ուր մարդորսութեան դրութիւնը ի յայտ կուգայ որոշապէս⁽¹⁾:

Ահա օտարներու դաստիարակութեան բուն արժէքը և իրական շարժառիթը: Անոնք որ չեն ուզեր իրենց հոգիին գոհարը — կրօնքը — փոխանակել կեղծ ոսկիի մը հետ, պէտք է նախամեծար սեպին իրենց տոհմային դպրոցն ու դաստիարակութիւնը, գոնէ ապացոյցը տուած ըլլալու համար թէ իրենք արժանապատուութիւն ունին, և գիտեն արժէքը այն հաւատքին ու Եկեղեցիին, զոր մեր հայրերը կտակած են մեզի անջնջան զօնողութիւններով:

(1) Ամբողջ տեղեկագիրը տես Revue pédagogique (Librairie Ch. Delagrave) 1906 Novembre 15 № 11.

Բ.

Կ Ե Ա Ն Ք Ի Ն Պ Ա Տ Ա Կ Ը

Կեանքին արժէքն ու նշանակութիւնը. — Նպատակը. — Ասպարէզի ընտրութիւնը. — Ոսկի ապարանջան.

ՊԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆԸ նախապատրաստութիւն մըն է տղուն համար, որ բնականօրէն սահմանուած է դէպի ԿԵԱՆՔԸ, կատարեալ կեանքը վազելու:

Իրաւամբ ըսուած է թէ մարդերկու կեանք ունի իր մէջ, մէկը՝ անդիտակից, անասնական կեանքը, որ մարդը կ'ապրեցնէ, միւսը՝ կամաւոր, գործօն կեանքը, զոր մարդ կ'ապրի. թէ՛ ըլլալ՝ ապրիլ կը նշանակէ, և ապրիլ՝ կը նշանակէ իտրհիլ և ուղել (Ռալէնօն):

Կեանքը հաճոյք մը չէ, և ոչ ալ տօնի օր մը. կեանքը արցունքի կաթիլ մը կամ յուսահատութեան հառաչանք մը չէ. անիկա դէպի յախտնականութիւն վազող կէտ մը, վայրկեան մըն է, զոր մարդ պիտի գործածէ հանրութեան օգտին համար, ուշադիր ըլլալով իր կոչումին, որուն համեմատ պէտք է ընտրէ իր նպատակը: Ապրիլը

բան մը պիտի չարժէր երբեք, եթէ կեանքը բարձրագոյն ու բարի նպատակ մը չունենար իրեն համար: Կեանքի նշանակութիւնը և արժէքը իր ընտրած ու ընդգրկած նպատակէն, և այդ նպատակին հասնելու համար գործածուած միջոցներէն միայն պիտի կրնայ գնահատուիլ, քանի որ «կեանքին նպատակը աւելի բարոյական է քան անասնական»:

Շատերը կը խորհին թերեւս թէ ապրիլն է կեանքին նպատակը. կ'ուտեն կը խմեն՝ երկարելու համար սխալ մամբ նպատակ կարծուած կեանքի մը օրերը: Այսպիսիներ պէտք է գիտնան թէ կեանքը միջոց մըն է միայն հանրութեան բարեոյն նուիրուած նպատակի մը հասնելու համար, պարկեշտ միջոցներով: Կեանքը չողեչարժի մը դերը միայն կը կատարէ. օրերն ու տարիները կառքերու երկարածիզ շարքի մը պէս չողեչարժէն քաշուած, մարդը հեղհեղտէ կը մօտեցնեն այդ նպատակին, որ ընտրուած ըլլայ խղճամիտ քննութիւնով և որ հանգամանքը ունեցած ըլլայ ամբողջ կեանքին նպատակը կազմելու:

Կանուխ ատենները հայրերն էին որ իրենց զաւակներուն կոչումն (vocation) ու յարմարութիւնները (aptitude) նկատի առնելով, անոնց համար կեանքի նպատակ մը կ'որոշէին, արհեստ մը կամ առևտրական զբաղում մը ընտրելով: Հիմայ որ իբր թէ դպրոց ու դաստիարակութիւն ունինք, մեր նոր սերունդը աննպատակ կեանքի տխուր ապացոյցները կ'ընձևուէ մեզի: Հիները, որ իրենց մանկութեան օրէն գիտէին թէ ինչ պիտի ըլլար իրենց մասնակի, յարաբերական նպատակը ապրելու կոչուած սա աշխարհին մէջ, շատ աւելի հանդարտ խղճմտանք մը ունէին իրենց ծոցը: Որովհետև գործի ու զբաղումի համոզուած ընտրութիւնը արդէն իսկ ժամանում մըն էր նպատակին, քանի որ մեծագոյն դժուարութիւնը կարենալ ընտրելուն, և հոն յարատեւելուն մէջ

կը կայանար: Ոսկերիչի աշկերտ մը, օրինակի համար միօրինակ կեանք մը կ'ապրէր շարունակ, մինչև այն օրը, երբ վարպետները կը համախմբուէին աշկերտին տալու համար ՎԱՐՊԵՏ տիտղոսը: Աշկերտը ամբողջ տարիներ ակուան կը սեղմէր, կը համբերէր յանդիմանանքներու, կը կատարէր անանկ ծառայութիւններ, որոնք ուղղակի յարաբերութիւն մը չունէին ընտրած արհեստին հետ, և որոնք պարզապէս արդիւնքն էին վարպետներու քմահաճոյքին կամ շահախնդրութեանը. բայց ան այդ ծառայութիւններուն ալ յանձնառու կ'ըլլար անտրտունջ համակերպութիւնով, յաճախ մարտիրոսի մը տխուր ժպիտի մը տակ սքօղած իր ցաւագին դժգոհանքը, միմիայն վայրկեան մը առաջ իր թեւը անցընելու համար արուեստին ոսկի ապարանջանը:

Հիմայ կեանքին նպատակին այդ ընտրութիւնը դիպումն թողուած է: Գպրոցին հրաժեշտ տուող մէկը դեռ ոչոյ կերպով չգիտեր թէ ինքը ինչ բանի կոչում ունի, ինչ պիտի ըլլայ իր կեանքին նպատակը: Ասոր համար, առևտրական կամ արհեստական մէկ ձեռնարկէն միւսը ամուլ վաղք մը եղած է կեանքը մեր երիտասարդութեան: Մարդկութեան բարիքին նուիրուած նպատակի մը որոշ ընտրութիւնը, և անոր հասնելու կորովի թափը, հողեկան արիութիւնը, համբերութիւնն ու յարատեւութիւնը կը պակսին երիտասարդներուն մէջ, որոնք կարծես համոզուած չեն անհատական նպատակի վարդապետութեան: Այս վարդապետութեան մասին իրական համոզումը ո՛րքան ատեն պակսի, ո՛րքան ատեն որ այս աննպատակ ու խօլ վաղքը շարունակէ կեանքի ջախջախող ծփանքներու մէջ, երբեք մեր փողոցները պիտի չդարակին անվերջ տողանցութենէն այն թափառական ու անգործ՝ անզբաղ երիտասարդներուն, որոնք կեանքը՝ անոր ըմբոշանել տուած հողեկան հրճուանքը,

անոր մատակարարած երջանիկ մխիթարութիւնները գերազոյն պատիժի մը հետ պիտի չլիթին, յուստեաներու ամուլ ու քայքայող յուսահատութիւնով :

Շինէ նպատակ մը, որ կարենայ ամբողջ կեանքիդ նպատակն ըլլալ : Իմաստասէրին այս բառերը կեանքի անմոլար յաջողութեան և գերազոյն երջանկութեան գաղանիքը կը յայտնեն մեզի : Ամբողջ կեանքին յարմարող նպատակ մը մեզի սիրցնել պիտի տայ կեանքը իր բոլոր դիմայեղութիւններուն ու յեղաշրջութիւններուն մէջ . որովհետեւ ուր որ սիրուած է նպատակը, ինքնին սիրելի ու դիւրատար կը դառնան անոր հասնելու ալ միջոցները : Նպատակին պաշտումը իր ետեւէն կը բերէ կեանքին ալ պաշտումը, և այնուհետեւ կեանքը երջանկութեան բուրում մը, խղճի պահող երանաւէտութիւն մը պիտի ըլլայ ենթակային ու ղինքը շրջապատողներուն համար :

Բիւրաւորներու մէջէն պահ մը դիտեցէք Ս. Պօղոսի կեանքը, որ երկու շրջանի բաժնուած է, հալածողի և առաքեալի կեանքը : Նպատակի սխալ ընտրութիւնը զինքը հալածող մը շինած էր ի հաշիւ իր դաւանած կրօնքին : Դամասկոսի ճամբուն տեսիլքը լուսաւոր ցայտքով մը զինքը դէպ ի բուն կոչումը, դէպ ի նպատակը կ'առաջնորդէ : Անիկա իր նախընթաց կեանքին կրօնական մոլորանքը քաւեց իր կեանքի երկրորդ շրջանին մէջ ցոյց տուած եռանդուն գործունէութիւնով, և ինք որ ա՛յնքան անկեղծութեամբ գրեց թէ անցեալը մոռցած, դէպ ի ապագան կը վազեմ (Փիլիպպ. Գ. 13), վերջապէս ունեցաւ հոգիի կատարեալ անդորրութիւնը, ըսելու իր կեանքին համար, «բարի պատերազմը պատերազմեցայ, ընթացքս աւարտեցի, հաւատքը պահեցի, այսուհետեւ արգարութեան պսակը միայն կը մնայ ինձի» (Բ. Տիմ. Գ. 7—8) : Առաքեալը այս տողերը կը գրէ,

երբ արդէն շատ մօտ է մահուան : Բանալի խուցին մէջ՝ մասամբ ընկճուած իր մահաւճիռին արթնցուցած հնհնուքներէն, վայրկեանէ վայրկեան կը սփռուէ որ դահիճին դէմքը ցցուի բանալին սեմին վրայ : Մահուան առաջնորդուող կենդանի զոհին նայուածքը չուզեր առյաւէտ փակուիլ առանց անգամ մըն ալ նայելու իր կեանքի անցեալին, որ պիտի մթնէր պահ մը վերջ, և իր ապագային վրայ, որուն համար իր ունեցած յոյսերը հաստատուն համոզումը, երանութեան նոր աշխարհ մը կը բանային իր առջև և կը զօրայնէին ղինքը՝ Յիսուսի կեանքովը ապրելէ վերջ, անոր մահովն ալ մեռնելու : Պայծառ խըղճմտանքը, լուսաւոր ցոլք մը կը գծէր անցեալին մօտալուտ մթութեան և ապագայի երանաւէտութեան վրայ, երբ բանալին դուռը բացուեցաւ : Դժգոհութեան ձայն մը չի լսուիր մութ խուցին խորէն, աղերսող նայուածք մը չի մթաստուերեր իր լուսակարօտ աչքերէն, այլ երանութեան ժպիտ մը միայն, դէպ ի անմահութիւն թռչող հոգիի մը խայտանքը : Ս. Պօղոս կեանքին մէջ պատերազմ ու ծառայութիւն չի տեսներ միայն, կը տեսնէ նաև ընթացք մը : Այդ ընթացքով ասպարէզի մէջ վաղող կեանքը նպատակ մը ունի իր առջև, ինչպէս ըմբիշը մրցանակ մը ունի իր վաղքոտ ասպարէզին մէջ . և այդ ընթացող կեանքին նպատակը կատարելութիւնն է, ինչպէս Ս. Պօղոսի նոյնպէս, մեզ ամէնուս համար : Որքան բարձր ըլլայ կեանքին նպատակը և ազնիւ, ա՛յնքան մեծ պիտի ըլլան անշուշտ ձեռք բերուելիք յաջողութիւնն ու յառաջդիմութիւնը : Պէտք է կանխաւ որոշենք թէ դէպ ի ո՛ւր պիտի վազենք գործնական կեանքի մէջ, թէ ի՞նչ բանի պիտի յատկացնենք մեր օրերը : Կեանքի նպատակին ընտրութեանը մէջ, էականը՝ նախ՝ որոշելն է, և երկրորդ՝ հաւատարիմ մնալ որոշումին :

Նպատակի ընտրութեան անհրաժեշտութիւնը ընդու-

նեղէ վերջ, 1⁰ պէտք է ուշադիր ըլլալ որ այդ ընտրութիւնը չծառայէ սոսկ մեր հանգիստին, մեր հաճոյքներուն կամ մեր փառասիրութեանը: Անհատը իր կոչումի յարմարութիւնները նկատի առած ատեն պէտք է սա մեկնակէտը ունենայ իր մտքին մէջ. «Ճշմարիտ կոչում մը միշտ միացած կ'ըլլայ ինքզինքը իր նմաններուն օգտակար ընելուն»: Ս. Պօղոս՝ որ Քրիստոնէութիւնը անմահացուց, Ճօրձ Սթէֆընսըն, որ՝ հասարակ հանքագործ՝ վայրաշարժ մեքենան հնարեց, և Ճէյմըս Ուայթ՝ որ շոգեշարժ մեքենային գիւտը ըրաւ, իրենց փառասիրութիւնները շոյելու կամ իրենց հաճոյքները գգուելու համար չտքնեցան, հանրութեան օգուտին համար նպատակ շինեցին և անոր հասնելու բոլոր զոհողութիւնները ըրին: 2⁰ Նպատակի ընտրութեան պահուն պէտք է նկատողութեան տանել իր անձնական յարմարութիւնները, զինքը շրջապատող հանգամանքները ու գործնական պարագաները: «Կարճատես ծնած տղայ մը, կ'ըսէ Շ. Վակնէր, պէտք չէ որ աստեղագիտութեան մէջ օգտակար ըլլալու բաղձայ: Եթէ չէք կրնար վէրք մը կամ հիւանդ մը դիտել, բժշկութիւն սորվելու մի՛ փափաքիք. եթէ ջղային էք, ուսուցիչ մի՛ ըլլաք: Ինչ մը տկար և մկանունքի կողմէն վատոյժ դպրոցական մը, դարբին ըլլալ թող չփափաքի: Պատանիներ յաճախ անհեթեթ գաղափարներ կ'ունենան իրենց ապագայ ասպարէզին վերաբերմամբ, բայց այս գաղափարները, ուրիշ գործնական խմաստութիւնը կը բացակայի, պէտք չէ բնաւ չփոխել բուն իսկ կոչումին հետ: Կոչումը կարելի է ճանչնալ այն ցայտուն յատկութիւններէն, զորս ամէն մարդ կրնայ ունենալ և որոնք շատ կանուխէն կը յայտնուին: Զեռքի յաջողակութիւնը, ճարտարութիւնը, նայուածքը արդէն տղուն մէջ ցոյց կու տան ապագայ գործաւորը, վարպետ արհեստաւորը: Նրբալուր (fine) ականջ մը, ճշգրիտ ձայն

մը երաժիշտը կը մատնանշեն: Ուրիշ նշաններով կը ճանչցուին գործի մարդը, վաճառականը, երկրաչափը, մեքենագէտը, բժիշկը, բանաստեղծը, զինուորը, գիտնական խուզարկուն, բեմասացը, նկարիչը»: Բայց որպէս զի պատանիներուն մէջ ի յայտ գան իրենց ընդունակութեան կամ յարմարութեան բոլոր նշանները, պէտք է թող տալ որ անոնք շատ կանուխէն դիտել սորվին արհեստներն ու արհեստաւորները, գործերն ու գործաւորները. որովհետեւ երբ նշանաւոր նկարիչի մը հարցուցած են թէ իր կատարելութեան յաջողութեան գաղտնիքը ի՞նչ բանի մէջ կը կայանայ, անիկա սպայէս բանաձեւած է այդ գաղտնիքը. «Արդիւնքի մը հասնելու համար, պէտք է դիտել, միշտ դիտել, և աշխատիլ յարատեւօրէն»:

Ուստի, ընտրեցէք ձեզի համար նպատակ մը զոր կարող ըլլաք սիրել, և որուն հասնիլ կարենալու համար նախնական միջոցները չպակսին ձեզի, ու յարատեւութեամբ աշխատեցէք այդ նպատակին հասնիլ: Անհատներու կողմէն ընտրուելիք նպատակներու մէջ մեծ ու սըղտիկ չկայ բնաւ: Պարկեշտութիւնը, գործածուած միջոցները և յաջողութեամբ ու քրտինքով՝ ձեռք բերուած արդիւնքները կրնան մարդուս արժանիքը երեւան բերել արհեստներու ամէնէն արհամարհուածին մէջն անգամ. Ոսկի ապարանջանը անքան թանկագին է ձուլիչին թէ փորագրողին, երկաթագործին թէ ոսկերիչին, դերձակին թէ կօշկակարին, բժիշկին թէ երկրաչափին թեւին վրայ: Մի՛ արհամարհէք արհեստն ու արհեստաւորութիւնը, որովհետեւ ճենճոտած դէմքով արհեստաւոր մը կամ գործաւոր մը, բարոյապէս շատ աւելի արժէք ունի քան աննպատակ ու փայլուն դատարկապորտ մը, և անշուշտ ասոր համար է որ Ֆրանքլին ըսած է. «Ոտքի վրայ կեցող աշխատաւոր մը անգործ նստող աղնուա-

կանէ մը գերազանց է» : Յարատե պարկեշտութիւնով թափուած քրտինքները միեւնոյն աղամանդներն են՝ ըլլան երկրագործին , թէ վաճառականին , գրագէտին թէ սեղանաւորին ճակատին վրայ : Կը հաւատանք թէ առանց նպատակի կեանքը պատիժ մըն է , խեղդող ու հառաչազին ոչնչութիւն մը , և կամ արծաթ թելերով շաղապատուած ոսկի գաւաթ մը , ուր ունայնութիւն միայն լեցուած կայ : Կ'ընդունինք թէ «կեանքը ինքնին արժէք մը չունի , իր գործածութենէն կախում ունի իր արժէքը . մարդուն ըրած բարիքը միայն կը մնայ . և ասով է որ կեանքը բան մըն է» : Բարիքի գաղափարը չսանձմանափակենք աղքատի ողորմութիւն մը տալուն կամ ուրիշի մը օգնութիւն ընձեռելուն մէջ : Գերագոյն բարիքը , ուրիշ ամբողջ մարդկութիւնը կ'օգտուի , աշխատելու մտադրութիւնն ու յամառ կամքն է . և մենք այդ յարատեութիւնը պիտի չկրնայինք ունենալ առանց ընդգրկած ըլլալու նպատակ մը որ կարենար մեր ամբողջ կեանքին նպատակը կազմել :

Նպատակի ընտրութեան և անոր մէջ յարատեւելու կենսական հարցն է որ մեզի կը պատմէ այն գաղանիքը որուն չնորհիւ ժողովուրդի խոնարհ զաւակներ մարդկութեան ընկերական ունեւորութիւն ամէնէն բարձր աստիճաններուն կրցան հասնիլ իրենց ասպարէզին մէջ «իւրաքանչիւր օրուսն գործը երեկեւ քիչ մը աւելի շաւ կ'ստերոյ» :

Գ.

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԵԱՆՔԻ
ՔՐԻՍՏՈՆ ԷՍՎԱՅԵԼ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ

- Ա. — Հայկերի տուն. — Անոր նուիրականութիւնը. — Ազդեցութիւնը՝ բարոյականի և առողջութեան վրայ. — Վարձակալութեան վնասները
- Բ. — Ընտանեկան կազմակերպութիւն. — Ընտանեկան ոգի. — Ամուսնութիւն. — Պայմանները. — Փոխադարձ պարտքերու իրաւունքներ. — Զգուշութիւններ՝ զաւակներու հանդէպ. — Հաւատարմութիւն. — Խնամատածութիւն զաւակներու. — Թելադրութիւններ. — Որդիական պարտաւորութիւններ ծնողքի հանդէպ. — Եղբայրներ ու քոյրեր.

Ա. — ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ կեանք կարենալ կազմելու համար նախ տունի մը , յետոյ ընտանեկան ոգիի պէտք ունինք : Իսկ այդ ընտանեկան կեանքին քրիստոնէավայել կազմութիւն մը տալու համար պէտք ունինք այն ամէն բարեմասնութիւններուն , զորս Աւետարանի բարոյականը կը պահանջէ այդ ընտանիքը կազմող բոլոր անդամներէն :

Տունը , սեփական տունը այնքան անհրաժեշտ է ընտանեկան կազմութեան մը համար , որ տուն , հայրենի օճախ , երդիք բառերը ա՛լ գրեթէ նոյնացած են ԸՆՏԱ-

ՆԻՔ, ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԿԱԶՄՈՒԹԻՒՆ բառերուն հետ : Ուր որ սեփական տունը կը պակսի, վստահ եղէք թէ հոն շատ բան կը կորսնցնէ ընտանեկան կազմակերպութիւնը : Եւ մարդու մը դժբաղդութիւնը կամ ինկածութիւնը մատնանշելու համար կը բաւականանանք ըսելով թէ այս լնարդը տուն տեղ չունի : Տունը ապաստանարան մըն է, արիւնով ու սիրով իրարու միացող խումբին, որուն ԸՆՏԱՆԻՔ անունը կուտանք : Տունը տաճար մըն է, սրբավայր մը, որ իր մէջ կը ծրարէ սերունդներու անցեալն ու ապագան, ընտանեկան աւանդութիւններու բոլոր անուշ ու դառն յիշատակներով, իր մէջ տեղի ունեցած ծնունդներով ու մահերով, իր մէջ թափուած արցունքներով ու ժպիտներով : Եւ երբ տունը իբրև սրբավայր նկատէք, «գուք զանի գէշ գործեր կատարելու պիտի չյատկացնէք : Պիտի զգաք թէ ով որ գէշ վարմունք մը ունենայ իր տունին մէջ, զանի անպատուած կ'ըլլայ : Գեղեցիկ վարմունքով մարդ իր տունը կը պատուէ ու կ'ազնուացնէ : Բարի մարդ մը կամ ազնիւ սիրտ ունեցող աղայ մը երբեք իր տունը չի մաներ, առանց միտքովը ողջունելու իր բնակարանին սեմը» : Տունը բովանդակութիւնն է մեր բարոյական ու մտաւոր ձիրքերուն կամ յոռութիւններուն. անոր համար ըսուած է իրաւամբ թէ «մարդ իր շինած տունին կուտայ իր հոգիին ձևը (figuré), իր ճաշակին յատկադիմութիւնը (physionomie), իր կամքին դարձուածքը (allure) : Տունը կը զարգարուի իր առաքնութիւնով, կը տաքնայ իր սիրով, կը պղծուի իր ազտութեամբ : Իր ազնուութիւնը կը ժպտի հոն, իր չար բարոյքը (humeur) կը մուլտայ հոն» : Տունը ամէնէն աւելի գնահատուած է Անգլիացիներու կողմէն, որոնց homeը ամէն նուիրականութիւն իր մէջ կ'ամբողջացնէ, և որուն այնքան բարերար արդիւնքները աչքառու կերպով կը տեսնուին անոնց

ընտանեկան կազմակերպութեան և դաստիարակութեան մէջ : Առանց խորապէս զգացուած ըլլալու՝ մեր մէջ՝ տունին նուիրականութիւնն ու կրօնականութիւնը, ամէն դասակարգի մարդու փափաքն է տուն մը ունենալ :

Բայց ո՞ւր է մեր տունը. — Տնադրութիւնը և վարձակալութիւնը մանաւանդ մեր քաղաքի ժողովուրդին տուած է թափառականի մը հանգամանքը : Տարուէ տարի տունէ տուն մեր փոխադրութիւնները մեր ընտանիքներու մէջէն ջնջած են ընտանեկան հաստատուն աւանդութիւններու հանգոյցը, ու կը տեսնենք որ մեր ընտանիքի անդամներէ ոմանք տարբեր տուններու մէջ ծնած ու մեռած, ոմանք տարբեր տուններու մէջ մեծցած ու ամուսնացած են : Ու չէ եղած ընաւ տուն մը, որ մեզ իբրև մեր տունը հիւրընկալած և մեր սիրտէն, մեր հոգիէն, մեր զգացումներէն մաս մը հաւատարմարար իր մէջ ծրարած ըլլայ : Անոնք որ իրենց սեփական տունը չունին, քաղաքներու եռուզեռ երթեւեկին մէջ կարծես կորսուածներ են, քանի որ չունին տուն մը որուն մէջ իրենց ոգին անթեղէն, որուն պատերուն վրայ իրենց սիրտերուն յիշատակները դրոշմեն, և որուն դրանդին վրայ իրենց և իրենց սերունդին կեանքի պատմութիւնը քանդակեն : Այսօր վարձու բռնուած տունները ու է հրապոյր, ու է յիշատակ չեն արթնցներ մեր մէջ, չունին հայրենի օձախն քաջողութիւնը : «Այո՛ ի մը կամ ոչ ի մը համար թողուած այս տուններուն մէջ իւրաքանչիւր ոք ուրիշ մը համար օտար մըն է : Մենք անծանօթներու կը յաջորդենք, ու անծանօթներ մեր տեղը կը բռնեն : Մեզմէ վերջ բան մը չիմնար հոն : Ինչ որ մեր ինքնութենէն կը դրոշմենք այս պատերուն վրայ, անտեսանելի կը մնայ յաջորդ վարձակալին, և մենք չենք կրնար զայն միտսին տանիլ» :

Սեփական տունը հայրենի օձախ մը ունենալու ան-

հրաժեշտութեան բնական ու հոգեբանական պատճառները ձեր ուշադրութեանը ներկայացնելէ վերջ, կ'ուզեմ ասոնց միացնել նաև առողջաբանական ու բարոյական պայմաններն ալ, որոնք անհրաժեշտ են ընտանիքի մը ներկային ու ապագային համար: Այս վերջի պայմաններու մասին մենք արդէն, իբրև արդիւնք մեր անձնական զննութիւններուն, ընդարձակօրէն խօսած ենք, Ատանայի վիճակին մեր ընդհանուր տեղեկագրին մէջ⁽¹⁾: Մեր այդ զննութիւններու արդիւնքին իբրև նոր ապացոյց մը կամ հաստատութիւն, կ'ուզենք հոս յառաջ բերել Ծ. Վակնէրի քանի մը տողերը՝ որոնք վարձու տուներու մէջ խառն բնակչութեան ծնցուցած հակառողջական ու հակաբարոյական վիճակը կը նկարագրեն: «Մարդն ու իր բնակարանը կ'անհետին խուժանի մէջ: Այս պարագան շատ աւելի աչքառու է մանաւանդ ստորին դասակարգին մէջ: Հոն, նախ և առաջ մարդ չի կրնար նոյն իսկ դրամին գինով ձեռք ձգել մաքուր օդ, ընդարձակ տեղ (espace), լոյս, զոր Բնութիւնը ամէնուն ձրիօրէն և անչափօրէն կը պարգևէ: Նուազ առողջապահիկ, աշխատասէր ամբոյսին բնակած տեղերէն շատերը, հազիւ թէ կը համապատասխանեն այն պէտքին, զոր մարդ կը զգայ օդին անբարեխառնութեան դէմ ինքզինքը պարտկելու համար: Այդ տեղերը նմանապէս շատ չեն համապատասխաներ մարդկային բնակարանի գերագոյն և անհունապէս կարեւոր պայմաններուն: Իբրև կեդրոն ընտանիքի մը վերախմբումին (ralliement), և իբրև արտաքին շրջանակ սիրոյ, դաստիարակութեան և կեանքի բնականոն դարգացումին, այդ տուները ցաւալիօրէն անբաւական են: Ինչպէս յարգարել ընտանեկան ճշմարիտ կեանք մը հոն, ուր նոյն իսկ պառկելու տեղը կը պակ-

(1) Անտիպո

սի և ուր տրամադրելի միակ սենեակը միևնոյն ժամանակ ամէն բանի կը ծառայէ, և անհնար կը դարձնէ մտամփոփումը (recueillement), առանձնութիւնն ու զրօսմանքը: «(Մէկ տունի մէջ) հասարակաց հետ ապրուած կեանքը կ'այլասերի խառնակեցութիւնով (promiscuité): Բնակիչները փոխադարձաբար զիրար կը նեղեն: Այնքան անձուկ տեղի մը մէջ իրենց յարաբերութիւնները տաժանելի կը դառնան: Մարդկային բնական ու բարոյական թոյնը դարանած իրենց կը սպասէ արգելափակ միջնորոտին մէջ»: Այս տողերը կարդացած պահուս, կը փորձուիմ մտածել թէ հմուտ բարոյախօսը Բարիդի աղքատներու բնակավայր մանսարտները նկարագրած ատեն, կարծես իր աչքին առջև ունեցած է Ատանայի խեղճ դասակարգին տուները: Երանի՛ գիւղացիներուն, որոնք գոնէ հիւղակ մը ունին օդով ու արեւով շրջանակուած:

Բ.—Տունը միջավայրն է, ուր պիտի սերմանուի ընտանիքը, զարգանալու և պտղաբերելու համար: Տունը բոյնն է, ուր պիտի հիւսուի ընտանեկան երջանկութիւնը: Հողը բաւական չէ միայն, առատ և լաւ հունձքի մը յոյսը ունենալու համար, պէտք է լաւագոյն սերմը ցանել հոն: Կեղծաւորները իրենց տուները ունին, որոնք «սարդի ոտայնի» կը նմանին. (Յոր. Ը. 14), և չինուած են հրապուրելու համար իրենց որսերը: Այդ տուներու մէջ կարելի չէ ընտանիք մը կազմել, անոնք հանրատուններ միայն կրնան ըլլալ, բայց ոչ ընտանեկան բոյն: Անզգամները տուներ ունին, որոնց մէջ բնակելէն աւելի նախամեծար կը համարի մարդ անապատը բնակիլ (Առակ. ԻԱ. 19), և հոն չի կրնար թաւիլ ընտանեկան խաղաղութիւնը. ու զլուսնքը ընտանիքի անդամներուն սիրտը կը կրծէ: Այդ տուները բուն իսկ չինողներուն ձեռքովը կը քանդուին (Առակ. ԺԴ. 1): Իմաստունները տուներ կը

չինեն, հոն ծրարելու, արդիւնաւորելու և յաւերժացնելու համար ընտանեկան երջանկութիւնը որ աստուածային օրհնութեան մը պէս պիտի անձուէ (Առակ. ԼԱ. 31. Սիրաք ԻԶ. 1-17): Ահա մեր փնտռած տուները ասոնք են միայն:

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ՈԳԻՆ (Esprit de famille) է, որ մեր տուներուն պիտի տայ լաւագոյն և քրիստոնէական կազմակերպութեան մը բնադրոյ մը: Այդ ոգին ո՛րքան չիջած է մեր մէջ: Մեր ընտանեկան քայքայումին բուն և միակ շարժառիթը այդ ոգիի պակասին մէջ փնտռելու ենք: Ընտանեկան ոգիի չգոյութիւնը շատ տուներու մէջ պատճառ եղած է որ զաւակները անսաստող ու անհասգանդ դառնան, ծնողք անտարբեր մնան իրենց զաւակներու կենցաղին, և իւրաքանչիւր անդամ, տունին մէջ՝ եսասիրօրէն՝ միայն իր հաշւոյն ապրի: Տուն մը ունենալ և այդ տունին մէջ արիւնի և սիրտի կապերով կարգ մը մարդերու այդ միաբանակցութիւնը դիպուածի արդիւնք չէ բնաւ: Ընտանիքը որ հազարաւոր տարիներու կեանք մը ունի, հակառակ իր կրած անհուն յեղաշրջութիւններուն, ցոյց տաւած է սա անհերքելի ճշմարտութիւնը թէ մարդ մինակ չի կրնար ապրիլ աշխարհի վրայ, թէ անիկա ընկերական կոչում մը ունի, թէ աշխարհիս ամէնէն խաղաղ, ամէնէն զեղեցիկ, ամէնէն երջանիկ բնակարանին՝ Եղեմին մէջ անգամ մարդ չկըրցաւ մինակ ապրիլ, թէ ընկերական կեանքի առաջին օթեւանը տունն է ու ընտանեկան կեանքը, և թէ վերջապէս ընտանեկան կեանքը իր վսեմ կատարելութեան իտէալովը մարդուն միայն յատուկ է: Անասունը իր ձագերը կը դիեցնէ ճիշդ այն հոգածութիւնով, որով մայր մը իր զաւակը կը անուցանէ: Սակայն նմանութիւնը այսչափ է միայն. էգ անասունը չի կրնար ընտանիք մը կազմել. անիկա իր ձագերուն կը նայի որչափ ատեն որ անոնք պէտք ունին իր ինամքին. երբ այդ պէտքը կը դադրի՝

ալ անծանօթներ են անոնք իրարու հանդէպ, իբր թէ ծնողի ու զաւակի ո՛ր և է բնական կապ չգտնուէր իրենց մէջ: Մարդուն մէջ զգացում մը կայ, նախ անգիտակից՝ ընդերային, որ յետոյ որոշ ձև կը ստանայ, և չի վերջանար նոյն իսկ փակուած գերեզմաններու առջև: Այդ զգացումը տունի մը անհետացած սերունդին կը կապէ ապագայ զարմը և այդպէսով կորիզը կը դառնայ ցեղին, ազգին ու մարդկութեան: Այս հրաշքը ընտանեկան ոգին կը գործէ ու մենք պահպանելու ենք այդ ոգին: Ուրեմն, հարցնենք թէ ի՞նչ է ընտանեկան ոգի ըստածը:

Մէկը կ'ըսէ. «Ընտանեկան ոգին ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ համերաշխութեան ոգին: Անձնուիրութիւն, անձնուրացութիւն, անձին մոռացում՝ իր սեփական առաքինութիւններն են»:

Ուրիշ մը սապէս կը բացատրէ ընտանեկան ոգին. «Ահա եսասէր մը որ կ'ամուսնանայ. իր անձը իր կուռքն է, իրմէն զատ ուրիշ բանով մը չուզեր զբաղիլ: Զաւակ մը կ'ունենայ, իր եսամոլութեան արդիւնքով զանի իրմէն ուրիշ մը կը նկատէ: Կը հասնի անակնկալ վայրկեանը. երբ այդ ուրիշին մէկը զարնէ, հայրը կարծես իր վրայ կը զգայ այդ հարուածներուն ծանրութիւնը. կը զգայ թէ անոր կեանքն իր մէջ, և իր կեանքն անոր մէջ շրջան կ'ընէ. այդ ուրիշին գլխուն ցաւը իր գլխուն մէջ զգալ յիմարտութիւն մըն է պիտի ըսէր ընտանեկան ոգիէն զուրկ մարդ մը. սուրբ յիմարտօրէն, սակայն, որ իր մէջ կը ծրարէ ընտանեկան ոգիին բովանդակ գաղանիքը»:

Իսկ նշանաւոր խորհույ մը սապէս կը բանաձևէ ընտանեկան ոգին. «Անիկա խառնուրդն է հօր մը համար զգացումած սիրալիր երկիւղին, մօր մը համար զգացումած երկչոտ գուրգուրանքին, երկուքին մատուցուելիք յարգանքին, անոնց առաքինութեան հանդէպ՝ մեր հիացու-

մին, անոնց պակասութեան հանդէպ՝ մեր կամաւոր կու-
րութեան, անոնց ըրած բարիքներուն հանդէպ՝ մեր
երախտագիտութեան, անոնց տառապանքին հանդէպ՝
մեր կարեկցութեան (compassion), և անոնց զոհողու-
թիւններուն հանդէպ՝ մեր գութին: Այս ամէն զգացում-
ներէն կը կազմուի միակ ու բարդ զգացում մը, ՄԵՄԱ-
ՐԱՆՔ (vénération) (Փ. Ժանէ): Ահա այն ոգին, որ
պիտի նպաստէ մեր տուներու քրիստոնէավայել կազմա-
կերպութեան, և պիտի ստեղծէ մեզի համար միջավայր
մը որ կարող ըլլայ, իր ամբոժութիւնով, իր կատարե-
լութիւնով, իր թաթառու սիրով, իր գուրգուրանքով,
ու իր որդեսէր ներողամտութեամբ կազմել մեր հաստա-
տուն նկարագիրը. մեզի ներշնչել ընտանեկան յարկին
սէրը, հնազանդութեան, յարգանքի ոգին, մաքրելով,
զտելով մեր զգացումներուն անմաքրութիւնները, մա-
քելով մեր չար կիրքերը, յստակելով մեր երեւակայու-
թիւնը, վտարելով մեր ամբարտաւանութիւնները և մեզ
իրեն ու մարդկութեան մօտեցնելով: Մանր քարերը չեն
կրնար չէնք մը շինել առանց շաղախի՝ որ գիրենք իրարու
պիտի միացնէ, և իրենցմով մէկ զանգուած պիտի շինէ:
Ծառ մը ծառ չի կրնար ըլլալ, արմատով, բունով, ճիւղով
ու տերեւով, եթէ անոնց մէջ կենսատու հիւթը պակսի:
Տունն ալ չի կրնար ընտանիք մը ըլլալ, առանց այն ըն-
տանեկան ոգիին որ այդ ընկերական չէնքին շաղախը, այդ
ընկերական ծառին հիւթն է: Զանիկա ընդունինք մեր
մէջ, և ջանանք պահպանել, եթէ չենք ուզեր պղծել
մեր հայրութեան ու մայրութեան աստուածային կոչումը:

Գ. — Սեփական տունի և ընտանեկան ոգիի մասին
խօսելէ վերջ, կ'ուզեմ համառօտ կերպով գծել հոս այն
պարտականութիւնները, զորս այդ ընտանեկան ոգին կը
պարտադրէ մարդու՝ կեանքի իւրաքանչիւր շրջաններուն

մէջ: Հոս այդ շրջանը պիտի սկսինք ամուսնութենէն,
քանի որ ամուսնութիւնը ընտանիքի մը հիմնարկէքն է,
այնուհետև մի առ մի մասնանշելու համար ամուսինի,
ծնողի, դաւակի, փոխադարձ պարտականութիւնները:

1. Ամուսնութիւնը մարդկային կեանքին մէջ կա-
տարուելիք ամէնէն կենսական գործն է, թէ իբրև ըն-
կերական դաշնակցութիւն և թէ իբրև կրօնական գործ:
Անոնք որ միայն հաճոյքի գոհացում մը կ'ուզեն տեսնել
ամուսնութեան մէջ, անոնք արժանի չեն ամուսնանա-
լու: Սեռային յարաբերութեան բնական պէտքին եթէ
միացած չըլլայ այդ յարաբերութեան արդիւնքին հետ
վերաբերութիւն ունեցող բարոյական պարտաւորութիւն-
ներու ամբողջութիւն մը, ամուսնութիւնը «պատուական»
և «անոնց անկողինը սուրբ» ըլլալէ պիտի դադրէր (Եբր.
ԺԳ. 4): Եւ ուր որ այդ սրբութեան բարոյական պայ-
մանները կը պակսին, հոն ընտանիքը կ'իյնայ իր ոսկի
պատուանդանէն, իր աւերակներուն տակ թաղելով
ամուսինները և անոնց ապագայ սերունդը:

Ամուսնութեան հանդիսաւոր ԱՅՈՒ օրոտասանող մը
այդ պահուն «ցկեանս» կը դաւանի այդ ամուսնութիւնը,
կ'ընդունի զայն իր անլուծանելի հանգամանքով, քանի
որ այդ ամուսնութիւնը «երկուքը մէկ մարմին» շինելու
խորհրդով կը սրբագործուի (Եփես. Ե. 31): Անոնք որ
այդ մշտնջենաւոր կենակցութեան արժէքը կ'ըմբռնեն,
պէտք է իրենց լուրջ ուշադրութեան առարկայ ընեն
ամուսին մը ընտրելու խնդիրը: Որովհետև պէտք է հա-
մողուիլ թէ ամուսնութիւնը իր պարգեւած կը ջանկու-
թեան չափով ապերջանկութիւններ ալ ունի բոլոր անոնց
համար, որոնք դատողութիւն և զգացում ունենալով
հանդերձ անտես ըրած են էրիկ մը կամ կին մը ընտրել
գիտնալու իրենց պարտականութիւնը: Մեր մէջ այդ
ընտրութիւնը գոյութիւն չունի բնաւ յետագայ պատ-

ճառներով : Յուր սովորամոլութիւն մը այսօր մեր երկսեռ երիտասարդները զրկած է լաւ ընտրութիւն մը կատարելու կարելիութենէն և ազատութենէն . նախ անոր համար որ այդ երկսեռ երիտասարդութիւնը իրար սերտելու , իրարու ճաշակն ու նկարագիրը ուսումնասիրելու պատեհութիւնը չունի այսօր . երկրորդ՝ անոր համար որ ծնողք այդ ընտրութեան իրաւունքը անիրաւօրէն իրենց սեփականած են , և զաւակներ պարտաւոր են գլուխ ձուլ իրենց ծնողքին կատարած այդ ընտրութեան առջև : Ընտրութեան չգոյութեան պատճառներէն մէկն ալ սա է , որ մեր քաղաքի երիտասարդներէն շատեր՝ գաւառացի պանդուխտներ՝ իրենց կեանքը ազարակներու մէկ անկիւնը անցուցած , այսօր կ'որոշեն ամուսնանալ ու միւս օրը արդէն սպակուած են առաջին հանդիպող օրիորդին հետ : Այս ամէնը կը ցուցնեն թէ դեռ ամուսնութիւնը պէտք եղածին պէս ըմբռնուած չէ մեր մէջ , ապա թէ ոչ երիտասարդները գիտցած պիտի ըլլային թէ «երկու կամքերու հայձաձայնութիւնը ո՛չ զիւրին և ո՛չ ալ արագ գործ մըն է» :

Դժուար պիտի ըլլայ մեզի համար ամուսիններու ընտրութեան ընդհանուր կանոններ գծել : Իւրաքանչիւր անհատ իր նախասիրութիւնները ունի ամուսին ընտրելու գործին մէջ : Միայն ամէնուն համար հաւասարապէս կրնանք ըսել թէ ամուսնութեան առաջին պայմանն է սէրը , ու այդ սէրը կարենալ զգալու համար պէտք է որ երկսեռ երիտասարդութիւնը պատեհութիւն ունենայ զայն իր մէջ զգալու : Այդ արտօնուած պատեհութիւններու միջոցին , սակայն , ծնողք պէտք է հսկեն , որպէս զի իրենց զաւակներուն սէրը առանց ամուսնութեան չմնայ , որովհետեւ առանց ամուսնութեան սէրը այնքան վնասակար է , որքան վնասակար է առանց սիրոյ ամուսնութիւն մը : Մէկը ընդհանուր բարոյականը կը վտանգէ ,

ինչպէս միւսը ընտանեկան յարկն ու խաղաղութիւնը : Հայրի կամ դրամի խնդիրը երկրորդական՝ շատ աննշան տեղ մը միայն գրաւելու է ամուսնական խնդրին մէջ : Նկատելի գլխաւոր կէտերէն մէկն է յարմարութիւնը ընաւորութեան և նկարագրի , նմանութիւնը՝ հաւատաշիքներու և դաստիարակութեան , և հաւասարութիւնը՝ դասակարգի : Արդէն այս յարմարութիւնն ու նմանութիւնն է , որ անհատին մէջ պիտի արթնցնէ համակրանքը , որ սիրոյ պիտի փոխուի : Պէտք է փնտուել ենթակային վրայ բուռնութեան բոլոր պայմանները : Ով որ վատաւոր չէ և ենթակայ փոխանցիկ հիւանդութեան մը , և կ'ամուսնանայ , անիկա պատուհաս մըն է մարդկային ընկերութեան և ոճրագործ մը իր ամուսնին և իր սերունդին հանդէպ : Նմանապէս պէտք չէ ամուսնանան բոլոր անոնք , որոնք ապահով չեն թէ պիտի կրնան ըստ ամենայնի կատարել այն բնական , նիւթական ու բարոյական պարտականութիւնները զորս ամուսնութիւնը իրենց վրայ կը դնէ : Կը փափաքինք ու կ'աղօթենք որ այս պայմաններով կնքուած ամուսնութիւնները շատնան մեր ժողովուրդին մէջ , ուր դժբաղդարար այնքան բեղուն է երկսեռ ամուսիններու թիւը՝ հիւժուով և անյուսութեան մատնուած :

II. Ամուսնութիւնը երկու օտարներ իրարու կը միացնէ , ջնջելով անոնց երկուութիւնը , և անոնցմէ մէկ մարմին կազմելով : Այդ միութիւնը փոխադարձ իրաւունքներու և պարտականութիւններու վրայ հիմնուած է : Առաքեալը ընտանեկան խաղաղութիւնը պահպանելու համար կ'ըսէ էրիկներուն . «Միտեցէ՛ք ձեր կիները ձեր մարմիններուն պէս , որովհետեւ ով որ իր կինը կը սիրէ , իր անձը սիրած կ'ըլլայ» (Եփես . Ե . 25 , 28—29) . իսկ կիներուն կը պատուիրէ . «Հնազանդ եղիք ձեր էրիկներուն , ինչու որ էրիկը կնոջ գլուխն է» (Եփես . Ե . 21—23) :

Առաքեալին պատուիրած այս սէրը չի կրնար տունին երջանկութիւնը ապահովել, եթէ կինն ալ իր էրկիը չսիրէ, և եթէ կնոջ հնազանդութեան ոգին էրիկն ալ մարմնացուցած չըլլայ իր վրայ: Առաքեալը իր այս պատուէրը կ'ամբողջացնէ Կորնթացիներուն դրած սա բառերով. «էրկիը թող իր կնոջ պարտքը վճարէ, նոյնպէս կինն ալ իր էրկանը. որովհետև անոնք իրենց մարմիններուն տէրը չեն, կնոջ մարմինին իշխողը էրիկն է, իսկ էրկան մարմինին իշխողը՝ կինը» (Ա. Կորնթ. է. 3—4): Ահա այդ և կնոջ ապրելիք հասարակաց կեանքի միակ ու անժխտելի պայմանը: Երբ երկուքին միջեւ կը կազմուի պարտքի ու իրաւունքի հաւասարութեան անքակտելի համաձայնութիւնը, այն ատեն տունը կը կառավարուի մէկ խորհրդով, մէկ սկզբունքով, մէկ ճաշակով, ու ալ չի հասկցուիր թէ երկուքէն ո՞րն է կառավարողը, ո՞րն է առաջնորդողը. այդ խորհուրդը այլ ևս կը հոսի երկու անձերէ բղխող յստակ ու վճիռ ջուրի մը մէկ աղբիւրէ հոսելուն նման: Անոնք տունը կը յառաջացնեն, կը զարգայնեն երկուքին կատարեալ միացումով, փոխադարձ, սիրաբոյր դորձակցութիւնով, «նման միևնոյն թուշուրի երկու թեւերուն, ու ալ անկարելի կ'ըլլայ կատարելապէս զխանալ թէ ո՞վ կ'ուղղէ այդ թռիչքը»: Ամուսնական կեանքին մէջ այդ սէրն ու համերաշխութիւնը կը պահպանուին փոխադարձ անկեղծութիւնով. մէկ մէկու դէմ ստել, իրար խարել, յանցանքի մը համար զիրար ամբաստանել, անմիջական պայմաններն են ամուսնական կեանքի համերաշխութիւնը վտանգելու: Ամուսնական փոխադարձ հաւատարմութիւնը հիմն է ընտանեկան կեանքին, ընտանեկան սրբութեան⁽¹⁾: Գործուելիք ան-

(1) Թէպէտ մեր Եկեղեցին, ուրիշներու նման, ընդունած է ամուսնալուծումը, և զանի ընդունելը անհրաժեշտ պէտք մը եղած է այսօր,

հաւատարմութիւնը ձեռք մըն է ընտանեկան կեանքի կուշտին բացուած: Բայց, չմոռնանք թէ ընտանիքը զանգակ մըն է, որ իր դաշն ու մեղմօրօր թրթռումներով մեղ աղօթքի, Աստուծոյ և պարտականութեան կը նուիրէ. «Չանգակ մը կրնայ աննշան գէղ (félure = չաթլազ) մը ունենալ. բայց այդ աննշան գէղն անգամ բաւական է իր թրթռուն հնչականութեան (sonorité) յստակութիւնը կորսնցնելու» (Ժ. Փայետ): Այս օրինակը սքանչելապէս ցոյց կրնայ տալ թէ ընտանեկան ներդաշնակութիւնը, սրտին ամենափայլուն այդ բանաստեղծութիւնը, խանգարելու համար բաւական է ամենափոքր խզում մը, վստահութեան դոյզն զեղծում մը: Հետեւաբար ամուսինները զգուշանալու են իրարու հանդէպ ունեցած իրենց վերաբերումներուն մէջ, ու ջանալու որ օր օրի իրենց յարաբերութիւնները զարգանան ու աճին, իրենց ու իրենց տունին երջանկութիւնը ապահովելու համար: Ընտանիքին «երջանկութիւնը վաղուան ստուգութիւնն է». երանի անոնց, որոնք ամուսնական սիրոյ մէջ ապրող երջանկութիւնը անաղարտ պահպանելու կամք, զուգուութեան ոգի ունին և տիրացած են զայն պահելու կերպերուն:

Հայրն ու մայրը, իրենց միութիւնը պէտք է տիրող պահեն ինչպէս արտաքին աշխարհի, նոյնպէս իրենց զաւակներուն հանդէպ: Զգուշացէք ձեր զաւակներուն ներկայութեան իրարու հետ վիճելէ, զիրար նախատելէ, և

այսու հանդերձ պէտք է խոստովանիլ թէ ամուսնալուծումը դարման մը չէ ընտանիքներու ամբողջական վերակազմութեան համար. անի վիրաբուժական գործողութիւն մըն է պարզապէս՝ ընտանիքը կազմող անդամներուն վրայ ի գործ դրուած. բայց «ամէնէն յաջողութիւնով կատարուած (վիրաբուժական) գործողութիւնն անգամ հետքեր եւ սպիններ կը թողու, և հազուադէպ չէ տեսնել անդամատեալներ (amputés), որոնք իրենց զոհուած անդամին մէջ ցաւ կը զգան տակաւին» (Շ. Վակնէր):

իրարու ազդեցութիւնը կտարելէ : Այն վայրկեանին որ ձեր զաւակը հասկնայ թէ դուք իրարու հանդէպ երկու ներհակ ոյժեր կը կազմէք ու ձեր միութիւնը անուանական է սոսկ, ալ ձեր զաւակէն հնազանդութիւն կամ յարգանք մի՛ սպասէք բնաւ : Դուք որ զիրար լրացնելու, ամբողջացնելու ձեր ուխտին արժէքը կը խորտակէք, ձեր մաքառումի վերաբերումով, ձեր զաւակը աւելի դիւրութեամբ պիտի կրնայ անսաստել իր բնական պարտականութիւններու ճայնին, ու այսպէսով ձեր խզումը պիտի ըլլայ նաև ամբողջ տունին խզումը : «Ինչ որ ալ ըլլան ձեր կարծիքի, փափաքի տարբերութիւնները, դիտելու ձեր անձնական եղանակը, ձեր բարոյական ու կրօնական համոզումները, կարեւորը այն է որ դուք ինքզինքնիդ իբրև մէկ մարդ ներկայացնէք ձեր զաւակներուն»

Կարծեմ աս ելորդ է ըսել թէ ամուսնական կեանքի մէջ, էրիկ կնկան հաւասարութիւնը հիմ ընդունելով, աշխատութեան բաժանումի սկզբունք մը ու բնական պայման մը կայ իրենց միջև : Եւ արդէն այդ աշխատութեան բաժանումն է որ կեանքը դիւրատար կ'ընէ տունէն ներս ու դուրս : Էրիկը կը դիզէ, կինը կը յարգարէ, էրիկը կը շինէ տունը, կինը զայն կ'երջանակացնէ. էրիկը կը վաստակի, կինը կը տնտեսէ. էրիկը կը քրտնի, կինը այդ քրտինքը ազամանդի կը վերածէ, և իբրև արդիւնք այդ ամէնուն երկուքը մէկ շրթունքով կը խամն աշխարհի հրամցուցած դառնութեան կամ քաղցրութեան բաժակը : Թէպէտ դուրսէն այնպէս կը թուի թէ աշխատութեան նուազ բաժին ունի կինը, բայց պէտք է ասպնով ըլլալ թէ կինը շատ աւելի աշխատութիւն ունի, շատ աւելի տանջանք, իր երկունքի ցաւերէն սկսեալ մինչև ձերունի ամուսինի մը սնարը : Խօսքս ծոյլ և անպարտաճանաչ կիներու մասին չէ անշուշտ : Կինն է ընտանեկան աւանդութիւններու պահպանը, կինն է տունին դաստիա-

րակը, վերջապէս կինն է այն հոգին, որուն շուքին տակ միայն կրնայ բնակելի դառնալ տունը : Տունը իրեննեւրուն հրապուրիչ ընելու արուեստը դիւրին գործ չէ, և ասիկա կնոջ մը աւագ պարտականութիւններէն մէկը պէտք է նկատուի : Կին մը իր տունին կարգ ու սարքովը, յարգարանքովը կրնայ ճանչցուիլ. «Կինը պէտք չէ մոռնայ թէ ինքն է տունին ուրախութիւնը, հրապոյրը, զրօսանքը. ընտանեկան քաղաքագիտական (politique) մեծ սկզբունքն է իր ներքին կեանքը ուրիշներու տունին ներքին կեանքէն աւելի հրապուրիչ ընել իր էրկան : Բարեշնորհութիւնը (agrément) կնոջ պարտաւորութիւններէն մէկն է ուրեմն» (Փ. Ժանէ) : Եւ չմոռնանք թէ բարեշնորհութիւնը, որուն անհրաժեշտորէն կը միանայ տունին ու տնեցիներուն մաքրութիւնը, մէկն է ընկերական առաքինութիւններէն, ուրկէ դժբաղդաբար մեզմէ շատեր զրկուած կը մնան : Կը փափաքինք որ մեր քոյրերը այդ առաքինութեան տիրանային : Աւելորդ չենք համարիր ամուսիններու յիշեցնել Առաքեալին սա պատուէրը. «Կ'ուզեմ որ էրիկ մարդիկ ամէն տեղ աղօթք ընեն, սուրբ ձեռքեր վերցնելով առանց բարկութեան և երկմտութեան : Նոյնպէս, կիները վայելուչ հագուստով, անօթխածութեամբ ու պարկեշտութիւնով ինքզինքնին զարդարեն, ոչ թէ հիւսուածներով, ոսկիով ու մարգարիտներով և կամ մեծածախս հանդերձներով, այլ բարի գործերով, ինչպէս որ կը վայելէ աստուածպաշտութիւն զաւանդ կիներուն» (Տիմոթ. Բ. 8—10) :

III. Երբ ամուսինները փոխադարձ զոհարելութիւններով իրարու հանդէպ իրենց պարտականութիւնը կը կատարեն, փոխադարձ սիրոյ ու պաշտումի ոգիով, իրենց համար ունին շարք մը ուրիշ պարտականութիւններ՝ զորս պարտաւոր են միասնաբար հասուցանել իրենց զաւակներուն : Զաւակներու հանդէպ ծնողքի մը պարտա-

կանոթիւնը կը սկսի տղուն ծնելէն առաջ : Այդ պարտականութիւնները կը բովանդակուին սա երկու կէտերուն մէջ . 1⁰ Զաւակներուն պէտք է տայ առողջ կազմուածք մը . 2⁰ Առողջ ու կորովի բարոյական մը : Զաւակի մը առողջութեան աղբիւրը ծնողքին առողջութիւնն է , և այն խնամքը , զոր ծնողք պիտի ունենան իրենց զաւակին ֆիզիքական դաստիարակութիւն մը տալու : Բնութիւնը անողոք է , և ժառանգականութիւնը անխիղճ . հայրերուն յանցանքին պատիժը ամբողջ սերունդներու վրայ կը ծանրանայ : Տեսէ՛ք , օրինակի համար , գինով հօր մը զաւակները , որոնցմէ ոմանք լուսնոտ (épileptique) , և ոմանք սպուշներ են . հիւժախտա որին զաւակը ընդհանրապէս հիւժախտա որ կ'ըլլայ . և ֆրանսիստոով վարակուած ծնողք անհրաժեշտօրէն իրենց խնամով կը վարակեն սերունդը : Ինչո՞ւ այդ անմեղ երեխաները աշխարհի արեւը ողջունեն իրենց ծնողքին յանցանքին բեռը շարկած , իրենք որ միայն ուրախութիւն և ժպիտ բերելու սահմանուած էին : Ինչո՞ւ ծնողքին դատապարտութեան վճիռը դրոշմուած ըլլայ անոնց ամբիժ ու անազարտ ճակատին վրայ : Խորհուրդ կուտանք ամուսնանալ ուղողներուն , որպէս զի իրենց կատարած ընտրութեան միջոցին , ամուսին ընտրուելիք մարդուն վրայ անոր ընկերական զիրքն ու հարստութիւնը փնտուելէ առաջ , հարցնեն թէ իր առողջութիւնը երաշխաւորող բժշկական վկայագիր ունի՞ իր ձեռքը :

Ենթադրենք թէ այր ու կին առողջ ըլլալով , առողջ զաւակի մը ծնունդ տուին : Այդ ծնած առողջութիւնը այնքան տկար է և ազազուն որ կրնայ շուտով խանգարիլ , եթէ ծնողք անոր պահպանութեան ու զարգացումին չհսկեն : Մարմնի մաքրութիւնը ամենամեծ օժանդակն է այդ առողջութեան պահպանումին . մաքուր օդ , սնունդ , մարմնական մարզանք՝ մաքրութեան միացած ,

պիտի կատարելագործեն առողջութիւնը : Ընտանեկան որքան նախապաշարումներ , ծնողքներու ինչ շեշտուած ազիտութիւններ կան մեր շրջանակին մէջ , որոնք օրէ օր մեր սերունդը կը փճացնեն , կը վատասերեն անոնց կազմուածքը , խառնուածքը և նկարագիրը , ու կատարելութեան նախասահմանուած զաւակ մը պարզապէս իրենց անհոգութեան պատճառով դիակի մը կը վերածեն :

Տղու մը ֆիզիքական առողջութիւնը պէտք է ամբողջացնել բարոյականի կամ նկարագրի առողջութեամբ : Զաւակը դաստիարակել ամենամեծ պարտաւորութիւնն է : Զաւակներու դաստիարակութեան գործին մէջն ալ , ինչպէս գրեցինք , ժառանգականութեան անողոքութիւնը կ'իշխէ . « Դաստիարակիչ բոլոր ազգեցութիւններէն ամենազօրը , կ'ըսէ Վակնէր , ընտանեկան ազգեցութիւնն է : Այդ ազգեցութիւնը ամէնէն առաջ կու գայ , երբ տակաւին դպրոցը հեռաւոր անատուգութիւն մըն է (éventualité) : Այդ ազգեցութիւնը կը շարունակէ մեր դպրոց եղած ատենը , և դպրոցէն ելլելէն վերջն ալ : Մանաւանդ ընական ժառանգականութիւնը մեր մէջ դրած իր յարամերձութիւններով (affinité) և իր միտումներով (tendance) , տեղ կը պատրաստէ ընտանեկան բնադրոշմին , և մեզ կը նախապատրաստէ զայն ընդունելու : Ուրեմն , թէ բարիին և թէ չարին համար ընտանեկան միջավայրի դաստիարակիչ ոյժը (énergie) գերակշիռ է (prépondérant) : Առանց իր օժանդակութեան շատ դժուար է հիմնական գործ մը կատարել : Իր աղէտալի , յոռի կողմով ընտանիքին ազգեցութիւնը իր մէջ ունի բան մը որ կը յուսահատեցնէ ամէնէն իրահամարձակներն (entreprenant) ու անձուէրներն անգամ : Այդ գէշ միջավայրէն նոյն իսկ իր մանկութեան ատեն խլուած մարդն անգամ երբեմն կրած կ'ըլլայ անոր անբուժելի փոխանցութիւնը (contagion) , և ընդունած՝ անոր անջնջելի կնիքը : Մենք , կրօ-

նական ու աշխարհական դաստիարակներս, ընդհատ՝ պահասաւոր միջոցներ միայն ունինք, մենք ուշ կը հասնինք, երբ արդէն ունակութիւնները (plis) կազմուած են, մենք զաւակներու հետ հազորդակցութեան մէջ կը մնանք շատ մը տարիներ, յետոյ զանոնք մեր տեսողութենէն կորսնցնելու համար»: Ուրեմն, հայրեր ու մայրեր, միանալով զամ ընդ միշտ գիտցէք թէ դուք էք ձեր զաւակներուն առաջին և վերջին դաստիարակը, դուք էք որ զանոնք պիտի կրթէք: Մենք, ուսուցիչ թէ կրօնական, ձեզի պիտի օժանդակենք միայն, ձեր այդ փափուկ ու ամենակենսական գործին մէջ: Ո՛րքան մայրեր ունինք, որոնք անարժան են իրենց կոչումին, և ո՛րքան տուներ, որոնք փոխանակ դաստիարակելու, աւելի ապականելու կը ջանան իրենց զաւակները:

Աւելորդ չըլլար անշուշտ ձեզի տալ կարգ մը թելադրութիւններ, որոնք կրնան օգտակար ըլլալ զաւակներու հանդէպ ձեր պարտականութիւնները լաւ կատարելու համար: Գիտենք թէ զաւակը սիրել բնական զգացում մըն է, բայց ո՛րչափ ծնողքներ կան, որ իրենց զաւակները սիրելու կերպը չեն գիտեր: Անոնք, որոնք «զաւակնիս կը սիրենք»ը ըսելով անոր թերութիւններուն աչք կը գոցեն, անոր երես կուտան և կը քաջալերեն անոր յռի սովորութիւնները, իրենց այս վարմունքով ցոյց կուտան թէ զաւակ սիրելու կերպը զեռ չեն գիտեր, թէ անոնք աւելի իրենց անձնական հանգիստն է որ կը սիրեն, թէ՛ իրենց վայրկեանի մը հանգիստին համար զաւակ մը կը զոհեն: Չմոռնանք Սողոմոնի պատուէրը. «Գաւազանին խնայողը իր որդին կ'ատէ» (Առակ. ԺԳ. 24): Եթէ զաւազանը ծանր կուգայ ձեր զաւակին կռնակին, անոր տեղ անուշ յանդիմանանքը և շինիչ սաստը գործածեցէք: Իր զաւակը սիրողը անոր մէջ միայն այսօրուան մանուկը տեսնելու չէ, այլ ապագայի մարդը: Խոր-

հեցէք թէ վաղը անոր մէջ ամէն ինչ պիտի մեծնայ: Ձեր զաւակները մի՛ շփացնէք բնաւ. «զաւակ մը շփացնելու շատ մը կերպեր կան. կը շփացնենք անոր միտքը, գովեստներու ծայրայեղ չափազանցութեամբ. կը շփացնենք անոր նկարագիրը թողլով որ ան իր բոլոր ուզածը ընէ. կը շփացնենք անոր սիրտը, իրմով չափազանց զբաղելով, զայն պաշտելով» (Տիւրքանլու): Տղու մը շփացածութենէն աւելի սոսկալի բան չկայ տունի մը համար: Վայ այն ընտանիքին, ուր շփացած տղաք կը հրամայեն, և ծնողք կը հնազանդին: Իր զաւակը շփացնող հայրը թող վստահ ըլլայ թէ այլևս ինքը հայր չէ, այլ ծառայ մը իր տղուն, և մայրը մայր մը ըլլալէ դադարելով պարզ սպասուհի մը կ'ըլլայ տունին մէջ: Ձեր զաւակներուն հնազանդութիւն սորվեցուցէք, և եթէ հակառակին, պատժեցէք զանոնք, պայմանաւ որ պատիժը օգտակար ըլլայ քան վնասակար: Ձեր կարողութենէն վեր սպասուհայիք մի՛ ընէք անոնց պատիժի համար, և ոչ ալ խոստում՝ վարձքի համար, որպէս զի տղաք ձեր ակամայ թերութիւնները, ձեր բարեմիտ խաբէութիւնները տեսնելով, չխնդան ձեր վրայ: Սբէնսըր կ'ըսէ. «Այն թոյլ մայրը, որ անդադար կը սպառնայ, բայց իր սպառնալիքին հազիւ փոքր մասը կը գործադրէ, որ յախուռնաբար հրամաններ կ'արձակէ, բայց ետքը շուտ մը զղջալով ետ կ'անէ զանոնք, որ միևնոյն յանցանքին դէմ մերթ անուշութեամբ ու մերթ խոտութեամբ կը վարուի իր վաղանցիկ բնաւորութեան համեմատ, այնպիսին իրեն ու զաւակներուն համար հազարումէկ նեղութեանց պատճառ կ'ըլլայ»: Եթէ իբրև ճշմարիտ հայր ու մայր ձեր զաւակներէն սիրտիլ կ'ուզէք, առաջին օրէն անշահախնդիր անձնազոհ սէր մը ցոյց տուէք անոնց: Անոնց մօտ տգեղ խօսք մի՛ ընէք բնաւ, տգեղ վարմունք մի՛ ունենաք անոնց աչքին առջև, օգտուելով անոնց պզտի-

կութենէն: Մանուկը կ'ամբարէ իր տեսածն ու լսածը, և երբ մեծնայ, պիտի հասկնայ զանոնք, ու վաղն իսկ ձեզի դէմ յարգանք ունենալէ պիտի դադրի: Հրամայեցէք անոնց, ձեր ծնողի բնական իրաւունքով, առանց սակայն անով զեղծանելու, և ջանացէք որ ձեզմէ բխած հրամանները արդար ըլլան միշտ: Արդար հրամանի մը հնազանդութիւնը տղուն համար օրհնութիւն մըն է: Տղան այդ օրհնութեան առջնորդեցէք, և ուշ կամ կանուխ ձեր զաւակը պիտի գնահատէ այս մասին ձեր ստանձնած աշխատանքը: Վստահ եղիք թէ ձեր զաւակը, տղայ եղած ատեն, եթէ առանց գիտնալու և ուղեւոր հնազանդեցաւ ձեզի, վաղը երբ մեծնայ, գիտնալով և ուղեւորով պիտի հնազանդի ձեզ: Մի՛ մոռնաք թէ ո՛ր և է անգիտակից գործ, կազմուելիք նկարագրի մը, սկսելիք սովորութեան մը հիմնարկէքն է, և անոր համեմատ ճամբայ ելէք: «Հայրեր, ձեր որդիները մի՛ բարկացնէք, հապա զանոնք մեծցուցէք Տիրոջը վարժութիւնովը ու խրատովը (Եփես. 2. 4):

IV. «Հայրդ ու մայրդ պատուէ, որպէս զի լաւ ըլլայ քեզի, ու երկար կեանք ունենաս երկրի վրայ»․ ահա այն պատուէրը, զոր Հին ու Նոր կտակարանները կուտան մեր զաւակներուն: Ես կը հաւատամ թէ զաւակներու միակ ու հիմնական պարտականութիւնն է այդ պատուէրը․ մնացեալները ամբողջովին այս պարտականութեան արտայայտումին զանազան կերպերն են միայն: Ընտանիքը ընկերական նուիրապետութիւն մըն է զոր ծնողք կը վարեն: Այդ նուիրապետութեան մէջ ժամանակափոխոյններ կան ուր զաւակները հնազանդելէ զատ ուրիշ պարտականութիւն չունին․ կուգայ ժամանակ մը, երբ հրամայող ծնողք պարզապէս խորհրդական մը կ'ըլլան իրենց հասունցած զաւակներուն մօտ, բայց չկայ ժամանակ մը զաւակներու կեանքին մէջ, ուր անոնք կա-

րենան ձերբազատուիլ իրենց ծնողքները պատուելու պարտականութենէն: Դժբախտաբար մեզմէ շատ քիչերն են որ իրենց ծնողքին հանդէպ յարգանքի այդ պարտականութիւնը կը կատարեն լրիւ: Իրենց ծնողքը պատուելուն մէջ զանցառու գտնուող զաւակներուն ուշադրութեան կը յանձնենք Սիրաքի իմաստութեան սաբաւերը, սպասելով որ ամէն զաւակ գոց սորվի զանոնք, եթէ կ'ուզէ ձգտարիտ ու պատուաբեր զաւակը մնալ իր տունին. «Ով որ հայրը կը պատուէ, մեղքերը կը քաւէ», և ով որ մայրը կը փառաւորէ, գանձ ժողոված կ'ըլլայ: Ով որ հայրը կը պատուէ, ուրախութիւն կը գտնէ իր որդիներէն և իր օրերուն՝ աղօթքը կը լսուի: Ով որ իր հայրը կը փառաւորէ, երկայնակեաց կ'ըլլայ: Տիրոջը մօտիկ ընողը իր մայրը կը հանգչեցնէ...: Գործքով ու խօսքով պատուէ հայրդ, որ անկէ օրհնութիւն գայ վրայդ, որովհետեւ հօրը օրհնութիւնը որդիներուն տունը կը հաստատէ ու մօր անէծքը՝ հիմերը կը քակէ: Քու հայրդ անարգելով մի՛ փառաւորուիր, որովհետեւ հօր անարգանքը փառք չէ քեզի: Մարդուս փառքը իր հօր պատիւէն կ'ըլլայ, և որդիներուն նախատինքը մօրը անարգութիւնն է: Որդեակ քու հօրդ ձերութեանը օգնական եղիր, և զանիկա մի՛ տրամեցնիր իր կեանքին մէջ, և եթէ խօսք հասկնալու կարողութիւնը պակսի, ներէ անոր, և քու ոյժովդ մի՛ անպատուեր զանի, որովհետեւ հօրը ողորմած եղողը Աստուծոյն պիտի չմոռցուի...: Աստուծոյ հայհոյած կ'ըլլայ անիկա որ իր հայրը կ'անարգէ, և իր մայրը բարկացնողը անէծք պիտի ընդունի» (Սիրաք 9. 4-18): Կարծեմ, բարեկամներս, այսքան բացայայտ ու որոշ պատուէր մը քիչ մը սրբանեղութիւն պիտի պատճառէ ձեզ այնչափ, որչափ մոլորածի մը կամ յանցապարտի մը համար արդարութիւնը: Ցաւալի է ըսել թէ այսօր զաւակներու մէջ հնազան-

դուժեան ոգին պակասած ու ծնողքին հանդէպ յարգանքի դպացումը ցամքած է բոլորովին: Եւ զաւակներ կը ճանչնամ, որոնք նոյն իսկ իրենց հայրն ու մայրը երեսի վրայ ձգած՝ կը թողուն որ անոնք հանրային նպաստին դիմում ընեն՝ ասիերնին բացած: Վատութիւն մըն է դործուածը, անանուն վատութիւն մը, որ մարդկային ընկերական կեանքը կ'սպականէ, կը խանդարէ ընտանեկան կեանքի կարգ ու սարքը, անբծութիւնն ու երջանկութիւնը: Այդօրինակ վատասերած ու սպերախտ զաւակներ պահ մը խորհելու են այն տառապանքի մասին, զոր ծնողք կրած են իրենց համար: Տղու մը օրօրոցին վրայ մօր մը անքուն հսկումը, զաւկի մը հիւանդութեան ատեն մօր մը արցունքն ու աղօթքը անմոռանալի տեսարաններ են, որոնք բաւական են մեր յարգանքին, մեր հնազանդութեանը, մեր օժանդակութեանը արժանացնելու զանոնք: Չանացէք որ ձեր մէջ չմարի այն վատահութիւնը զոր ունիք ձեր ծնողքին հանդէպ, որովհետեւ այդ վատահութիւնն է որ ձեզի պիտի օժանդակէ ձեր հնազանդութիւնը աւելի լաւ կատարելու: Անհնազանդ զաւակը ընտանիքի երջանկութեան բաժակին մէջ լեցուած թոյնի կաթիլ մըն է: Յիշեցէք թէ զաւակներ այդ երջանկութիւնը աւելցնելու և ոչ թէ պակսեցնելու կոչումը ունին: Իր հնազանդութեան ու յարգանքի պարտականութենէն շեղող զաւակը, իր ծնողքը կը ստիպէ որ անոնք ալ շեղին իրենց պարտականութենէն, և երեւակայեցէք թէ ինչ կ'ըլլայ տուն մը որուն բոլոր անդամները՝ մէկուն անհնազանդութեամբ կը շեղին իրենց կոչումէն, իրենց սեփական գետինը (poste) կը կորսընցնեն, և իբրև թշնամի կը վերաբերուն իրարու հետ: Հնազանդեցէք ձեր ծնողքին, թէ իսկ անոնց հրամանը կատարել պէտք ըլլայ ձեր մէկ քմահաճոյքը, նախասիրութիւնը զոհելով: «Մարդը սատրնացած չըլլար ընաւ

իր հօրը հնազանդելով, պարտականութեան մը զոհելով նախապատուութիւն (préférence) մը: Այսպէս հրահանգուած, այսպէս զարնուած հոգիներն են որ աւելի լաւ կ'ըմբռնեն մարդկային արժանապատուութիւնը: Պարտքը՝ որ մեզի կը սորվեցնէ գլուխ ծռել, մեզի կը սորվեցնէ նաև վեր բռնել այդ գլուխը» (Ա. Տը Գասպարէն): Այն, երանի թէ պարտականութեան առջեւ գլուխ ծռելով, պարտքը կատարած մարդու մը պէս գլուխնիս կարողանայինք վեր բռնել որդիական հնազանդութեամբ զարգարուած:

Այսօր, հայրեր ու մայրեր, ձեր զաւակները փոխանակ վարձատրութիւն մը, մխիթարութիւն մը ըլլալու ձեզի, ճշմարիտ պատիժներ ու պատուհաններ եղած են: Մեր շուրջը շփացած, անհնազանդ զաւակներու լէզէն մը կը վխտայ: Եւ եթէ այսպէս շարունակեն սերունդները, այն ատեն ալ մնաք բարով ըսելու ենք ընտանեկան կեանքին, անոր ոգիին, անոր սիրած խաղաղութեանն ու երջանկութեանը: Այս անհանդուրժելի վիճակին, այս կործանարար կացութեան վերջ մը ալու համար, զաւակներ, ձեր ծնողքները յարգել սորվեցէք, ճիշդ այն ձևով զոր ձեզի բացատրեց Սիրաք իր փորձ Իմաստութիւնով:

Ծնողքին նման, զաւակներն ալ պէտք է աշխատին իրենց ընտանեկան բոյնը հաճելի ընելու: Տունին բոլոր անդամներուն գործակցութիւնը անհրաժեշտ սէտք մըն է այս նպատակին հասնելու համար: Երբ մանչ զաւակները խեղ ըլլան և ագէտ, և իրենց անձէն ու հաճոյքէն զատ բանի մը վրայ չխորհին, երբ աղջիկ զաւակներ տունին մէջ իրենց մօրը չժժանդակեն տնական գործերու մէջ, և իրենց անձին զարդարանքովը միայն զբաղին, տունը կը կորսնցնէ իր շնորհքը, և անկարգութիւնը կ'իջխէ հոն: Գժբաղդաբար այսօր այս պարագայէն զատ ուրիշ բան

չենք տեսներ մեր տուններուն մէջ : Բայց աւելին ալ կայ . զաւակները այսօր՝ չես գիտեր ինչ յոռի զզգեցութեան մը ներքե՛ւ՝ բացարձակապէս կորսնցուցած են ընտանեկան ոգին . վաստկած դրամին տունէն դուրս կը վասնեն , կեանքերնին ալ նմանապէս : Երիտասարդներ ունինք , որոնք իրենց տունը՝ ծնողքին հետ ճաշելը ամօթ կը սեպեն , և տուն կ'երթան մի միայն պառկելու համար : Երբ իրենք սրճարանի մը կամ գինետան մը թունաւոր օդը կը ծծեն , չեն խորհիր թէ իրենց հայրն ու մայրը ի՛նչ անձկանքով կը սպասեն իրենց զաւկին : Այսպիսիներուն համար յառաջ կը բերենք հոս քարոզիչի մը խօսքերը . «Գէշ նշան է , երբ երիտասարդ մը երբեք փոյթ չընէր իր իրիկուան ժամերը տունին մէջ անցընել , երբ ուրիշներու ընկերակցութիւնը իր ընտանիքին ընկերութենէն աւելի կը սիրէ , և իր զուարճութիւնը կը փնտռէ ընտանեկան յարկէն դուրս կամ հեռու : Մէկը երիտասարդներու խօսած ատեն ըսաւ . — Կ'աղաչեմ , տունը պանդոկի կամ ննջարանի մի վերածէք , ուրիշ տեղ վասնելով ձեր պարապոյ ժամերը , և տուն երթալով այն ժամանակ միայն , երբ բոլոր ուրիշ տեղերը փակուած են : — Կ'ընդունինք թէ տուն մը երիտասարդի մը համար կրնայ անհրապոյր ըլլալ , անմեղադրելի պատճառներով : Այսու հանդերձ , այդ ժամանակ անգամ անիկա կրնայ շատ բան ընել փոխակերպելու համար տունը , և իր հաճելի ու զուարթ կեանքով հոն սիւնելու արևի լոյսէն աւելի պայծառ լոյս մը» : Փորձեցէք , զաւակներ , կեանքին այս կողմն ալ , և ես վստահ եմ , թէ դուք այդ փորձով լաւագոյն նկարագրի մը պիտի տիրանաք :

V. Ով որ իր եղբայրը սիրելու մէջ կը թերանայ , իրեն կեանք տուող ծնողքին հանդէպ ցոյց տալիք յարգանքին մէջ թերացած կ'ըլլայ : Պլուտարքոսի այս խորհրդածութիւնը մեզի իրաւունք կուտայ ըսելու թէ որ-

պէս զի մենք մեր ծնողքին հանդէպ մեր որդիական պարտականութիւնը կատարած ըլլանք անթերի , պէտք է մեր եղբայրներն ու քոյրերը սիրենք , և անոնց հետ ունենանք լաւագոյն յարաբերութիւններ : Եղբայր մը կամ քոյր մը , պէտք է նկատենք մեր մէկ անդամը , քանի որ ան ալ իր մէջ կը կրէ մեր արիւնէն՝ արիւն , և մեր միտէն՝ միտ : Բայց շատ անգամ տեսնուած է որ այդ արեւակցութիւնը բաւարար պատճառ մը չէ կրցած ըլլալ պահպանելու համար այն համերայխութիւնը , ուրիշ ընտանիքի մը կեանքը կախում ունի : Ժառանգական խնդիր մը , ափ մը հող շատ անգամ բաւական եղած են եղբայր եղբօր դէմ զինելու , և զանոնք կատաղի հակառակորդներ չինելու մէկմէկու դէմ : Տեսած եմ մարդ մը , որ ափ մը հողի համար իր եղբօր հետ զժտելէն ու մաքառելէն վերջ , իր ճգնաժամին ուզեց Հաղորդութիւն առնել , և երբ իրեն առաջարկուեցաւ որ Հաղորդութենէ առաջ նախ իր եղբօր հետ հաշտուի , անիկա հայնոյանքով մերժեց հաշտութիւնը , հետեւաբար Հաղորդութիւնը : Տեսած եմ ուրիշ եղբայրներ , որոնք նմանօրինակ աննշան խնդրով մը ամբողջ տարիներ զիրար նախատած , զիրար բրածեծ ըրած են , և կարգ մը մլեամներու ենթարկած մէկգմէկ : Այսօրինակ իրողութիւններ յայտնապէս ցոյց կուտան թէ մեզմէ շատերուն համար եղբայրութիւնը նիւթական կապէն վեր ելլելով , չէ կրցած ըլլալ հոգիի ու սրտի բարեկամութեան կապ մը : «Եղբայր մը՝ ծնողքին իրենց զաւակներուն կտակելիք բոլոր հարստութիւններէն աւելի թանկագին է . ընութեան կողմէն տրուած բարեկամ մըն է անիկա , բարեկամ մը , զոր կորսնցնելէ վերջ ոչ ոք կրնայ անոր տեղը բռնել» (Պլուտարքոս) :

Վստահ եղէ՛ք թէ անոնք որ տունին մէջ , իրենց տունին մէջ , եղբայրներու և քոյրերու հետ վարուելու կերպը դիտեն , աշխարհի մէջ մեծ դժուարութիւններու պիտի

չհանդիպին ընկերական մեծ կեանքը ապրելու համար: Որովհետև եղբայրներու և քոյրերու հանդէպ ինչ պարտականութիւններ որ ունինք, նոյն պարտականութիւնները ունինք նաև մարդկութեան հանդէպ, սա տարբերութեամբ որ եղբայրներու և քոյրերու հանդէպ պէտք եղած պարտականութիւններու մէջ մեզմէ պահանջուած զոհողութիւնը աւելի մեծ է քան միւս պարադային մէջ. և ով որ գիտցած է շատը զոհել, յանուն մարդկութեան քիչը զոհելու մէջ դժուարութիւն պիտի չքաշէ: Սիլվիո Բէլլիքօ շատ լաւ կը նկարագրէ այն կերպերը՝ որով պիտի կրնանք մեր եղբայրական պարտականութիւնը կատարել: «Եթէ կ'ուզէք, կ'ըսէ, լաւ եղբայր մը ըլլալ, ինքզինքնիդ ետսփրութենէ զգուշացուցէք. ամէն օր ինքզինքնիդ բռնադատեցէք վեհանձն ըլլալ ձեր եղբայրական յարաբերութիւններուն մէջ: Թող ձեր եղբայրներէն և քոյրերէն իւրաքանչիւրը տեսնէ թէ իր շահերը ձեզի, ձեր շահերուն չափ սիրելի են: Եթէ անոնցմէ մէկը յանցանք մը գործէ, յանցաւորին հանդէպ ներողամիտ եղէք, օտարի մը հանդէպ ներողամիտ ըլլալէն աւելի չափով: Անոնց առաքինութիւններուն ուրախ եղէք, անոնց նմանեցէք, և դուք ալ, ձեր կարգին, ձեր օրինակովը զանոնք առաքինութեան զրդեցէք: Աւելի փափկանկատ վարմունք ունեցէք ձեր քոյրերուն հանդէպ. վայելեցէք այն ազգեցութիւնը, զոր անոնք ի գործ կը դնեն ձեր հոգիին վրայ, զայն մեզմեղու համար, և որովհետև բնութիւնը զանոնք ձեզմէ աւելի տկար ու զգայուն շինած է, աւելի ուշադիր եղէք իրենց տրամութեան մէջ զիրենք միութարելու, և ոչ թէ ձեր կողմէն զանոնք վշտացնելու: Անոնք որ չարակամութեան և կոշտութեան սովորութիւններ կը սուսցանեն իրենց եղբայրներուն և քոյրերուն դէմ, անոնք կոպիտ ու չարամիտ կը մնան ամբողջ աշխարհի հանդէպ: Մեծ եղբայրներուն ու քոյրերուն

պարտականութիւնն է մանաւանդ եղբայրսիրութեան այդ ազնիւ օրինակը ընծայել փոքրերուն: Որովհետև անոնք պէտք է դիտնան թէ կեանքը իր դժբաղդ խաղերը ունի: Անակնկալ մահ մը կրնայ զիրենք որք թողուլ, և այն ատեն մեծ եղբայր մը հօր մը պարտականութիւնը պիտի կատարէ և մեծ քոյր մը մօր մը պարտականութիւնը՝ պզտիկներուն հանդէպ: Ձեր ծնողքին կենդանութեանը ջանացէք ձեր եղբայրները սիրել, իբրև ձեր հոգիին ընկերները, իբրև ձեր բարեկամները, ձեր մտերիմները, և միանգամ ընդ միշտ կեանքերնիդ դիւրութեան առաջնորդած պիտի ըլլաք»: «Ի՞նչ բարի, ի՞նչ վայելուչ է որ եղբայրները իրարու հետ միաբանութեամբ բնակին: Ա՛յն ազնիւ իւզին պէս է, որ գլխուն վրայէն մօրուքին վրայ՝ Սհարսնի մօրուքին վրայ վազեց, ու մինչև անոր զգեստներուն ծայրը իջաւ: Սիօնի լեռներուն վրայ իջած Հերմոնի շաղին պէս է, ինչու որ Տէրը հոն հաստատեց օրհնութիւնն ու կեանքը, մինչև յաւիտեան» Սաղմ. ՃԼԲ. (=ՃԼԳ) 1-3):

Դ.

ԻՍԿԱԿԱՆ ԳՆԱՀԱՏՈՒԹԻՒՆ

Ե Ի

ԼԱԻ ԳՈՐԾԱԾՈՒԹԻՒՆ

ԲՆԱԿԱՆ ՈՒ ՆԻԻԹԱԿԱՆ ՀԱՐՍՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐՈՒՆ

ԱՐԳՆ ու մարդկային ընկերութիւնը նիւթական, բարոյական ու իմացական պէտքեր ունին: Ուտել և հագնիլ նիւթական անհրաժեշտ պէտքեր են. և ուրիշին բարերարել՝ բարոյական պէտք մըն է. զարգանալ և միտքը մշակել՝ իմացական պէտքեր են: Մեզ չարչրիող պէտքերէն ամէնքն ալ ոչ միեւնոյն կարեւորութիւնը ունին, և ոչ միեւնոյն ստիպողականութիւնը. անոնցմէ ոմանք ԱՆՀՐԱԺԵՇՏ են և ՕԳՏԱԿԱՐ, առանց որոնց մարդ չի կրնար ապրիլ. և ոմանք երկրորդական են և հաւնելի, որոնց գոհացումէն զուրկ մնալով հանդերձ, կրնանք ապրիլ ու երջանիկ ըլլալ: Մեր վրայ ծանրացող այդ պէտքերը, իրենց կարեւորութեան աստիճանով, գոհացում կը պահանջեն. պէտք

է ջանալ այդ գոհացումը ձեռք բերելու: Այդ գոհացումը ձեռք բերելու համար ուրիշ միջոց չունինք, եթէ ոչ գործածել հարստութիւնը, կամ ուրիշ բառով՝ գործածել իրերու օգտակարութիւնը, որ հարստութեան աղբիւրն է: Տնտեսագէտները կ'ըսեն թէ ամէն իր որ կրնայ պէտք մը գոհացնել, իր մէջ օգտակարութիւն մը կը պարունակէ, և թէ այդ իրին «օգտակարութիւնը ճշգրտօրէն կը կայանայ ա՛յն յարմարութեան մէջ, զոր այդ գործածուելիք իրը ունի մարդու մը պէտքերուն գոհացումին համար»: Օրինակի համար, մարդը՝ որ զգեստը կը հագնի, զգեստին օգտակարութիւնն է որ կը գործածէ կամ կը սպառէ. երբ կ'ուտէ, ուտեստին օգտակարութիւնն է որ կը սպառէ: Եւ ալ ուրեմն հարըստութիւնը ուրիշ բան չէ, եթէ ոչ օգտակար ըլլալու յարմարութիւն ունեցող ամէն նիւթական առարկայ և ամէն բարոյական յատկութիւն. օգ, հող, սուն, զգեստ, ցորեն, հանք, պատիւ, ժամանակ, առողջութիւն, դրամ, հարստութիւններ են, որովհետեւ ասոնց ամէնքն ալ իրենց յարմարութեան համեմատ օգտակարութիւններ ունին: Չմոռնանք ըսելու թէ իրերու օգտակարութիւնը, կամ ուրիշ բառով՝ արժէքը, կախում ունի թափուած աշխատութիւնէն: Օրինակի համար, բամպակին կուտը, ինքնին բան մը կ'արժէ. երբ զայն կը ցաննենք բամպակ արտադրելու համար, աւելի աշխատութիւն մը սպառեցինք, և օժանդակեցինք հողին. անոր համար բամպակը աւելի կ'արժէ քան կուտը: Բամպակը թելի կը վերածենք, և թելը աւելի կ'արժէ քան բամպակը, որովհետեւ անոր վրայ աւելի աշխատեցանք: Թելը կտաւի կը վերածենք, և կտաւը աւելի կ'արժէ քան թելը, որովհետեւ ա՛լ աւելի աշխատեցանք. կտաւէն զգեստ կը շինենք, և զգեստը ա՛լ աւելի կ'արժէ քան կտաւը, որովհետեւ զգեստին համար աւելի աշխատութիւն յանձն առինք:

Բնական և վաճառականական հարստութիւններու (Richesses naturelles et commerciales) շարքին մէջ, մենք պիտի խօսինք միայն դրամին, ժամանակին ու առողջութեան մասին, որոնք շատ մեծ ազեբաներ ունին մեր նկարագրին ու բարոյականին հետ :

I. — Գ Ր Ա Մ

Դրամ կամ հարստութիւն. — Առաւելութիւնները. — Դրամը ինքնին ոչ արժանիք կուտայ և ոչ երջանկութիւն. — Փորձութիւն կ'ըլլայ 1⁰ Բղջախոնութեան, 2⁰ Հպարտութեան, 3⁰ Ազատութեան. — Դրամը իրիկ միջոց՝

- I. Վայելքներու, II. Սրտի արժանապատուութեան, III. Ողորմածութեան. — Դրամին չոր ազդեցութիւնները մեր միջավայրին մէջ. — Վասնում և անհեռատեսութիւն. — Դարմանում հարստութեան. — Արդար վատակ — Իմաստուն անտեսութիւն. — Պարտք. — Շուսլութիւն. Խաղտմութիւն. — Հանրային բարեգործութիւն :

Դրամի խնդիրը կրկին հանգամանքով կը ներկայացայ մեզի, անտեսական (économique) և ընկերա-բարոյական հանգամանքով : Այս երկու հանգամանքները իրարու միացուցած՝ պիտի խօսինք դրամի կամ դրամակալի հարստութեան մասին, քանի որ ցուրտերը սկսան և հարուստին ու աղքատին միջև գտնուած տարբերութիւնը գլուխ կը ցցէ մեր առջև : Ամառը բնութիւնը իր կենսատու արեւը առատօրէն կը բաշխէր ամէնուն, և հարուստն ու աղքատը հաւասարապէս կը նպաստաւորուէին անկէ : Զմեռը կը խորտակէ բնութեան ձեռքով հարուստին ու աղքատին միջև ձգուած միութեան գիծը, և մեզի կը ներկայացնէ երկուքը անջատօրէն. մէկը՝ իր փարթամութեան շքեղ վերարկուին տակ, և միւսը իր մերկութեան բովանդակ սարսուռին մէջ : Եւ այս պարագան յաւիտե-

նապէս այսպէս պիտի մնայ, քանի որ հաւասարութիւնը (égalité), լատին միտքերու այդ ապուշ երազը, բնաւ պիտի չիրականանայ, և քանի որ մարդերու միջև գոյութիւն ունեցող խելքի, մաքի, կեանքի, ձեռներէցութեան անհաւասարութիւնը ամէնէն աւելի շեշտուած և անմերժելի իրողութիւնը կը մնայ : Ի դուր չէ որ Առակախօսը ըսած է. «Հարուստն ու աղքատը իրարու պիտի հանդիպին, որովհետև անոնց ամէնուն ստեղծողը Տէրն է» (Առակ. ԻԲ. 2) :

Քաղաքական անտեսագիտութիւնը (économie politique) կ'ըսէ թէ մեթոտաւոր աշխատութեան մը արդիւնքին կուտակումն է հարստութիւնը : Իսկ մենք՝ ժողովրդական իմացքով մը հարուստ կ'ըսենք այն մարդուն, որ իր և իրեններուն անունդին, զգեստին, բնակարանին և ուրիշ նիւթական ու իմացական պէտքերուն բաւելու չափ և աւելի դրամ ունի իր տրամադրութեան ներքև : Չենք փնտուր շատ անգամ թէ այդ դրամներու կուտակումը ի՞նչ բանի արդիւնք է, արդար ու պատուաւոր քրտինքի, թէ անիրաւ յափշտակութիւններու : Երբ հարուստը կը նկարագրենք, միեւնոյն ժամանակ հակադարձօրէն՝ նկարագրած կ'ըլլանք աղքատը, այսինքն այն մարդը՝ որ «տուն չունի, հաց չունի, զգեստ չունի, և չունի ո՛ր և է բան զոր մէկ կողմ դրամ ըլլայ իբրև իր կեանքին խնայողութիւնը» : Յաճախ չենք փնտուր թէ այդ աղքատութիւնը ի՞նչ բանի արդիւնք է, վատօրէն դործուած շուսլութեան մը, թէ անակնունելի փորձութիւններու : Այս ամէնուն մէջ եթէ ընդունուած ճշմարտութիւն մը կայ, այն ալ սա է թէ «իր կատարելութեան մէջ քալող աղքատը ծուռ ճամբաներու մէջ քալող հարուստէն լաւագոյն է» (Առակ. ԻԸ. 6) :

Դրամին մարդուս պարգեւած առաւելութիւնները չենք կրնար ուրանալ : Մարդուն կը հայթայթէ ոչ միայն

իր պէտքերուն գոհացումը, այլև կը պարզեւէ սիրտաբար անձնիշխանութիւն: Հարստութիւնը՝ կարող ձեռքերու մէջ՝ այդ անձնական ու տարրական ծառայութեան շրջանակէն դուրս կ'ելլէ, և կ'ըլլայ ընկերութեան մը, երկրի մը և ամբողջ տիեզերքին մտաւոր ու բարոյական զարգացման մարդասէր քաղաքակրթութեան բանալին. կը բուժէ և կ'ազնուացնէ կեանքին սոցիալութիւնները. և մարդկութեան բարոյական ու իմացական յառաջդիմութեան ամէնէն արժող գործիքը կը դառնայ: Եթէ մարդկային կեանքին նպատակն է անձնական արժանիք և երջանկաբաշխութիւն ունենալ հարստութեան այս բոլոր առաւելութիւնները խոստովանելով հանդերձ, պիտի ըսենք թէ դրամը ինքնին հարուստին ոչ արժանիք կու տայ և ոչ երջանկութիւն: Որպէս զի դրամը մարդուս արժանիք և երջանկութիւն տալու կարող ըլլայ, պէտք է որ հարուստը ամէնէն առաջ իր մէջ ունենայ ազնիւ և վեհանձն սիրտ մը: «Վստահ եղիր թէ քու գանձերդ անոնք են, զորս ունիս սրտիդ մէջ»: Դրամը ինքնին «բարի ծառայ մը, և չար տէր մըն է» միանգամայն, և մեր սրտի տրամադրութիւններուն համեմատ կա՛մ կ'իշխէ մեր վրայ, և կա՛մ մենք կ'իշխենք անոր վրայ: Վա՛յ անոր, որ դրամին անձնատուր կ'ըլլայ: Մարդ հարուստ կամ աղքատ ըլլալէ առաջ ինքնութիւն մըն է. եթէ իր սիրտն ու հոգին իրենց մերկութեանը մէջ կանխաւ բան մը չէին, ոչ դրամը կրնայ արժանիք մը աւելցնել անոր և ոչ ալ աղքատութիւնը: Ասոր համար է որ բարոյախօս մը ըսած է. «Մարդուս արժանիքը ոչ թէ իր ունեցածին, ա՛յլ իր եղածին մէջն է»: Երբ դրամն է որ մարդուն կը տիրապետէ, և իր տէրը՝ իր ծառան, իր սարուկը կը շինէ, այն ատեն մարդ իր երջանկութիւնն ալ կը կորսնցնէ իր արժանիքին հետ, քանի որ ստոյգ է թէ «հարուստին երջանկութիւնը իր ունեցածին մէջ չէ, այլ իր ընել կրցած

բարիքին մէջ», որովհետև «բարի համբաւ մը շատ աւելի կ'արժէ, քան ոսկեղօծ գօտի մը»: Եւ սոսկ հարուստ ըլլալու համար հարստութիւն դիպող մարդը սակի շղթայով կապուած կալանաւոր մըն է: Այս տեսակէտով ճշմարիտ է այն խօսքը թէ ոսկին ու արծաթը երկաթէն ու պողպատէն շատ աւելի մարդեր ու հոգիներ սպաննած են: Այդ ամուլ հարստութիւններուն տէրերը, դրամին այդ գերինները, արժանիքէ ու երջանկութենէ զուրկ, շատ աւելի դժբաղդ են ու արգահատելի քան այն աղքատները, որոնց մաշած մարմինին խորը մեծ հոգի մը և մաքուր սիրտ մը կայ: Հարցուցէք իմաստուններուն թէ որո՞նք են բուն աղքատները. — «Փռաատէրն ու ագահը», պիտի պատասխանեն անոնք իրաւամբ: Տոքթ. Լիս կը գրէ. «Դրամը ինքնին ոչ բարի է և ոչ չար. զօրութիւն է միայն: Կը նմանի փայլակին կամ արեւի լոյսին. կը չորցնէ կամ կը սնուցանէ, կը կործանէ կամ կը հնազանդի մեր հրամանին, կ'աւերէ կամ բարիքներ կ'ընէ այն եզանակին համեմատ, որով զայն կը գործածենք: Բարի է, երբ ուղիղ կերպով կը փնտռուի, իմաստութեամբ և օգտակարապէս կը գործածուի. չար է, երբ թիւր կերպով կը փնտռուի, անխոհեմութեամբ կը գործածուի և վնասակար կերպով կը վատնուի»:

Մեր արժանիքն ու երջանկութիւնը երկու պայմաններէ կախում ունին. նախ՝ դրամին կամ հարստութեան արդար ու օրինաւոր ստացութենէն, երկրորդ՝ անոր մարդասէր և իմաստուն գործածութենէն: Այս երկու պայմանները նկատողութեան առնելով է որ Առակախօսը ըսած է. «Իմաստուններուն հարստութիւնը իրենց պակն է»: (Առակ. ԺԴ. 24):

Աւետարանի ռամիկ ընթերցողներէն շատեր, Յիսուսի և Առաքեալներուն խօսքերը սխալ ըմբռնելով, խորհած են թէ հարստութիւնն ու հարուստները դատապար-

տուած են Աւետարանի վարդապետութեան կողմէ: Միալ է այս կարծիքը. հարստութեան դէմ հալածանք և աղքատութեան ի նպաստ ներքող չկայ Աւետարանին մէջ: Աւետարանը կը դատապարտէ ոչ թէ հարստութիւնը, այլ այն հարուստները որոնք գերի եղած են իրենց դրամին, զանի իրենց պաշտամունքին «ոսկի հորթը» չինելով, և այն հարուստները, որոնք իրենց դրամին գործածութեան կերպը չեն գիտեր և զանիկա շնասակար կը դարձնեն իրենց անձին և իրենց նմաններուն: Եթէ երբեք մէկ կողմէ իմաստուններուն հարստութիւնը իրենց պակն է, միւս կողմէ չմոռնանք թէ հարստութիւնը տգէտ ու աննկարագիր մարդերուն պատիմն է, քանի որ դրամը անոնց համար կը դիւրացնէ բոլոր իրենց յուսի միտումներուն գործնականացումը:

I. Այդպիսիներուն համար հարստութիւնը կամ դրամը փորձութիւն մը կ'ըլլայ բոլորապէս և հեշտաւիրութեան: Այս ախտին ենթակայ հարուստները ոչ ժամանակ գիտեն և ոչ հեռաւորութիւն: Բզջախոհութիւնը ամէն պարտականութիւն կը մոռնայ ու կը մոռցնէ. հանգիստ, արժանիք, երջանկութիւն՝ իր ցանկութիւններուն մէջ միայն փնտռել կուտայ, կ'ոխկուտել տալով պարկեշտութեան օրէնքը:

II. Դրամը փորձութիւն մը կ'ըլլայ փառասիրութեան և հպարտութեան: Մարդիկ ցոյցերէ շուտով կը խաբուին, ու հեռոջհեռէ անոնց գերին կը դառնան. մարդէր կան որոնք երբ քիչ մը դրամ կը վաստկին և հարստութեան տէր կը դառնան, կը սկսին անմիջապէս ինքզինքնին զատել ու վեր բռնել այն մարդերէն որոնց հետ զեռ երէկ ընկերակիցներ էին աղքատութեան մէջ: Հիմայ պատիւի սխալ ըմբռնում մը իրենց ամբարտաւանք, աղայի հովեր կուտայ և զիրենք կ'ուռեցնէ հպարտութեան ոգիով մը. խեղճերը չեն գիտեր թէ այդ ամբարտաւանութիւնը

բուն իսկ իրենց բարոյական նուաստացումն է: «Շատ մը հարուստներ, կ'ըսէ Սըր ձօն Լըպօք, իրենց ոսկիին կը պարտին իրենց բարոյական կործանումը: Շատ անգամ հարուստներ շատ աւելի հոգեր ունին իրենց ապարանքին մէջ, քան որչափ չունի աղքատը իր հիւղակին մէջ: Իմաստունները միայն գիտեն իրենց երջանկութիւնը գտնել իրենց հարստութեան մէջ: Եւ ով որ շատ կը ձգնի հարստանալ, միշտ աղքատ պիտի մնայ»:

III. Դրամը փորձութիւն մը կ'ըլլայ եսասիրութեան և ազանութեան: Տեսանք թէ հեշտասէրը դրամ կը դիզէ իր հաճոյքները գոհացնելու համար, հպարտը՝ ինքզինքը ցոյց տալու համար, իսկ եսասէրը կամ ազանը հարստութիւն կը դիզէ սոսկ ունեցած ըլլալու համար: Իր հոգին նոյնացած է մետաղին հետ. իր աստուածն է անիկա. դրամէն զատ ա՛լ բան մը գոյութիւն չունի իրեն համար: Դրամը ազանին, ու ազանը դրամին ձեռքով կը չարչրկուին: Ազանը մետաղացած մարմին մըն է, անզգայ ամէն բարձր ներշնչումներու և զգացումներու հանդէպ: Ազանութեան ծնուցած նողկանքն է որ ըսել տուած է թէ «արծաթասիրութիւնը ամէն չարիքի մայրն է»: Այս դասակարգի հարուստները կ'երեւայ մոռցած են Յիսուսի պատուէրը. «Երկրի վրայ ձեզի համար զանձ մի դիզէք, ուր ցեցն ու ժանգը կ'ապականեն և ուր գողեր պատ կը ծակեն ու կը գողնան, այլ ձեզի համար զանձ դիզեցէք երկինքը՝ ուր ոչ ցեցը և ոչ ժանգը կ'ապականեն, և ոչ ալ գողերը պատ կը ծակեն ու կը գողնան: Որովհետեւ ուր որ է ձեր գանձը, ձեր սիրտն ալ հոն պիտի ըլլայ» (Մատթ. Զ. 19—22):

Միտալին միւս կողմը չմոռնանք, սակայն:

Կարգ մը հեշտասէր, հպարտ ու ազան հարուստներուն չարաչար վարմունքը չի կրնար հարստութիւնն ու անոր ստացութիւնը վարկաբեկել: Արդէն քիչ առաջ

ըսինք թէ դրամը կարող ձեռքերու մէջ և մաքուր սրտերու տրամադրութեան տակ իր բարերար շինիչ և փրկարար ազդեցութիւնը ունի :

1⁰ Դրամը, նիւթական պէտքերու գոհացումէն զատ, մարդուս մտքի վայելքներ կը պարգեւէ : Ուր որ դրամ չկայ, կամ բնաւ չէ արթնցած և կամ մարած է գիրքի, գրականութեան, գեղարուեստի ծարաւն ու ճաշակը : Աղքատ վայրենին ու քաղաքակիրթ հարուստը իրարու հետ բաղդատած ատեննիրս, կը տեսնենք թէ վերջինը ինչե՛ր կը պարտի իր հարստութեան : Զարգացած ու մշակուած միտք մը սրակն է անհատին և զայն ծնցնող ժողովուրդին :

2⁰ Դրամը մարդուս կուտայ սրտի ու հոգիի արժանապատուութիւն : Ով որ չքաւորութեան երեսէն ուրիշին ձեռք կը կարկառէ, անկէ նպաստ մը, ողորմութիւն մը մուրալու համար, կորսնցուցած կ'ըլլայ իր անկախութիւնը . մինչ տուողը կը պահէ իր հաւատքը, իր նկարագիրը, իր սկզբունքները : «Երանելի է տալը քան առնուլը» (Գործ Ա. ք. Ի. 35) խօսքը, հարստութեան պարգեւած բարոյական այս անձնիշխանութեան գաղտնիքը կը մասնանշէ : Ապա ուրեմն հոգիին մեծագոյն հրճուանքը և գերագոյն երջանկութիւնը կարենալ տալուն մէջ կ'ամփոփուի :

3⁰ Դրամը ողորմածութեան հրճուանքն ալ կը պարգեւէ մարդուս : Ագահը կը հարստանայ դիզելու համար . ետասէրը կամ հպարտը իր ոսկին կը գործածէ ինքզինքը ցոյց տալու համար . հեշտասէրը հաճոյքներու խառնակոյտի մը մէջ իր գերեզմանը կը փորէ ոսկի բրնձով . մինչ իմաստուն հարուստը իր ողորմածութիւնովը իր գլխուն պսակը կը հիւսէ : Պօղոս Առաքեալ Տիմոթէոսին կը գրէ . «Պատուիրէ հարուստներուն որ չհրպարտանան, և անատոյգ հարստութեան վրայ յոյս չդը-

նեն, այլ կենդանի Աստուծոյ վրայ, որ ամէն բան մեզի առատօրէն կուտայ վայելելու . պատուիրէ՛ որ բարիք գործեն, բարի գործերով հարստանան, առատաձեռնեն և ուրիշին պէտքերուն մասնակցին . բարի հիմ գանձեն անձերնուն՝ հանդերձեալին համար՝ որպէս զի յաւիտենական կեանք ունենան» (Ա. Տիմոթէոս 2. 17—19) : Անշուշտ այս երեք դասակարգի հարուստներուն ուղղուած է առաքելական սա պատուէրը . «Հիմայ ուրեմն, հարուստներ, լացէք ու ողբացէք այն թշուառութիւններուն համար, որոնք ձեզի պիտի գան : Ձեր հարստութիւնը ապականուած է, ու ձեր զգեստները ցեցակեր եղած են : Ձեր ոսկին ու արծաթը ժանգոտած է, և անոնց ժանգը ձեզի դէմ վկայ պիտի ըլլայ և ձեր մարմինը պիտի ուտէ կրակի պէս : Ձեր վերջին օրերուն համար ձեզի բարկութեան գանձ դիզած էք : Ահա ձեզի դէմ կ'աղաղակէ վարձքը ա՛յն գործաւորներուն՝ որոնք ձեր արտերը հնձեցին և զօրս դուք զրկեցիք, ու հնձողներուն բողոքը մինչեւ զօրութեանց Տիրոջ ականջը հասաւ : Երկրի վրայ փափկութեամբ և հեշտութեամբ ապրեցաք, և ձեր սիրտը սուսցիք, որպէս թէ զոհերու օրը (Յակօբ Ե. 1—8) :

Բարեկամներս, մինչեւ հոս ձեզի ներկայացուցինք զդրամին կամ հարստութեան բարի ու չար, օգտակար ու վնասակար կողմերը : Հասած է վայրկեանը որ պահ մը ձեզի հետ խօսինք զդրամին հետ մասնաւորապէս մեր ժողովուրդին ունեցած վերաբերումի մասին : Դժբաղդաբար ստիպուած ենք խոստովանելու թէ մեր շուրջը դրամէն աւելի զեղծանողներ ունինք քան նպաստաւորուողներ, և թէ ա՛ռհասարակ դրամ շահելու և դրամ գործածելու դաստիարակութենէն ու գիտութենէն զուրկ կը գտնուինք : Ըսուած է թէ «մարդերու կեանքին ու բարքին վրայ դրամին ներգործութիւնները ա՛յն-

քան շատ են, որ ունենան մէկու մը դրամական յարաբերութիւններուն լիութի տեղեկանալով կարող կ'ըլլանք տեղեկանալ անոր բնութեան գրեթէ բոլոր գաղանբներուն»: Եթէ այս սկզբունքով ճամբայ ելլենք ուսումնասիրելու համար մեր ժողովրդեան բարքն ու նկարագիրը, շատ աննպաստ գաղափար մը պիտի կազմենք անոր մասին: Ատանայի հայ տարրին սա կէս դարու անտեսական կեանքին պատմութիւնը աչքի առջև բերած ժամանակինս, կը տեսնենք ցաւալի փճացումը համեմատաբար խոշոր հարստութիւններուն, որոնք այսօր ուրիշներու ձեռքը անցած են, իրենց տէրերուն և անոնց զաւակներուն շուրջ, ցոփ, անհեռատես և անանտեսազէտ ըլլալէն: Գոնէ այդ փճացած հարստութիւններէն հանրային բարեօրն բաժին մը հանուած ըլլար ժամանակին: Յաւալի է ըսել թէ մեր ժողովուրդը միայն է իր դրամը իր հաճոյքին ու փառասիրութեան, առանց բարերարելու հրճումնքը ճաշակած ըլլալու: Եւ ա՛լ չեմ զարմանար, երբ կը տեսնեմ թէ ա՛յդքան ջոջ հարուստներ ո՛չ եկեղեցիներու մէջ յիշատակ մը թողած են, և ոչ վարժարան մը կառուցած: Ու Ատանայի պէս կեդրոն մը, ժամանակին ա՛յդքան հարուստներ իր մէջ պարունակելով հանդերձ, չէ կրցած օգտուիլ այդ դրամէն, իր անտեսական, բարոյական ու իմացական զարգացումին տեսակէտով: Անցածին վրայ չխօսինք. սակայն, ջանանք միայն օգտուիլ անոր փորձառութենէն, և մեր քայլերը այլեւս կասեցնենք, անտեսակ կործանումի անդունդին գլուխը չհասած: Եւ փնտռենք թէ ի՞նչ բան կը պակսի մեզի՝ բացարձակ անանկութենէ մը ազատելու համար:

Մեր ձեռք գտնուած հարստութիւնը պահպանելու համար շատ բան կը պակսի մեզի, բայց իրապէս բան մը պիտի չպակսի, եթէ ուզենք, որովհետև հարստու-

թեան պահպանումը մեր նկարագրին, մեր վարմունքին, մեր զգացումներուն հետ գործ ունի: Ընդունինք նախ և առաջ թէ հարստութիւնը անհրաժեշտ է ամէն մարդու, քանի որ ա՛ն ալ կեանքին չափ կարեւոր և անմիջական պայման մըն է պահպանելու համար մեր արժանապատուութիւնը, մեր դիրքը, մեր դիւրակեցութիւնը և վայելելու համար բարոյական և իմացական հաճոյքներ:

Դրամ չահելու շատ մը միջոցներ կան աշխարհի մէջ, բայց այդ միջոցներէն ամէնքն ալ ո՛չ պատուաւոր են և ո՛չ օրինաւոր: Գողութիւնն ու վստահութեան զեղծումը դրամ չահելու միջոցներ են, բայց այդ միջոցները օրինաւոր և պատուաւոր չեն: Դրամ չահելու համար այդ միջոցներուն զիմոզները պէտք է համոզուին թէ հաւատարմութիւն, ուղղամտութիւն և արժանապատուութիւն, զորս գողութիւն ըրած ատեն կը կորսնցնեն, շատ աւելի թանկագին են, քան այդ միջոցներով ձեռք բերուած դրամը: Խարդախութիւնով և անիրաւութիւնով ձեռք բերուած դրամը հարստութիւն մը չէ, այլ ոսկիով շինուած դադաղ մը, ուր կը թաղուին մարդկային արժանապատուութիւնն ու առաքինութիւնները: «Դրամը պէտք է որ առաքինութեան ճամբով մտնէ պարկեշտ մարդերու տունը» (Ամիօ): Եւ եթէ շատ քիչերն են որ առաքինութեան ճամբով մեծ բաղոյի կը տիրանան, ամէն մարդ, սակայն, այդ ճամբով կրնայ բարեկեցիկ վիճակ մը ձեռք բերել, բաւական է որ զիտցած ըլլայ իր գործը հաստատուն հիմքու վրայ դնել, օգտուիլ պատեհութիւններէն, և կատարելապէս տեղեակ ըլլայ իր սկսած առևտրական գործին նրբութիւններուն և պահանջներուն: «Ի՞նչ քու խանութիդ բաւէ, և խանութդ քեզի բաւականութիւն պիտի տայ» հին առածը ամէնէն իմաստուն խրատն է գործի մարդերուն տրուելիք: Նաև մը անփորձ նաւապետի մը հրամանին տակ ժայռերուն կը զարնուի ու կը

խորտակուի. գործի մը վարիչը նաւապետն է իր խանութին, գործին. գործ մը, խանութ մը բնաւ չեն կործանիր, եթէ գործին տէրը կամ խանութպանը իր ձեռնարկութիւնը ձախողանքի չառաջնորդէ:

Ձեռներէցութիւն, երբեմն հաշուուած յանդգնութիւններ և մանաւանդ կանխահոգութիւն անհրաժեշտ են գործի մը մէջ յաջողելու և դրամ շահելու համար: Ով որ շուտ և շատ դրամ վաստկիլ կ'ուզէ, ամէնէն աւելի կը վտանգէ իր ձեռնարկը: Աճապարանքը՝ ագահութեան ցոյց մը և հաւանական սնանկութեան մը նախաքայլն է: Հանդարտ ու համբերատար աշխատութիւններն են որ մեր ջանքերը կը պսակեն: Ամէն օր կրկնապատկելու ենք մեր ջանքերը, առանց յոգնութեան կրկնապատկելու մեր ուսերուն վրայ. «Ծոյլ ձեռտաղտուկը ունենալու մեր ուսերուն վրայ. «Ծոյլ ձեռքով բանտը աղքատ կ'ըլլայ. հոռնձքի ատեն քնացողը ամօթի պատճառ եղող աղայ մըն է» (Առակ. Ժ. 4—5):

Եթէ դրամ շահելու նպատակիդ համիլ կ'ուզես, ՊԱՐՏՔ ԹԻ ԸՆԵՐ բնաւ ուտեստիդ, հաճոյքիդ ու հագուստիդ համար: Պարտքով ապրիլը ամէնէն ստորին բանն է աշխարհի մէջ: «Եթէ կը սիրես հանգստութիւնդ և մտքիդ ազատութիւնը, պարտք մի՛ ըներ, որովհետեւ կը շարունակական անձկութեան մը որս պիտի ըլլաս. եթէ կը սիրես անկախութիւնդ, պարտք մի՛ ըներ, որովհետեւ փոխառուն գերին կ'ըլլայ փոխատուին. եթէ կ'ուզես արժանապատուութիւնդ պահել, պարտք մի՛ ըներ, ապա թէ ոչ պիտի գտնուին մարդեր, որոնց երեսը պիտի չհաճանար քանակի նայիլ, մարդեր՝ որոնց հանդիպելէ պիտի վախնաս» (Պարտք): Իսկ Սողոմոն կ'ըսէ. «Հարուստը աղքատներուն վրայ կը տիրէ և փոխ առնողը փոխ տուողին ծառայ կ'ըլլայ» (Առակ. ԻԲ. 7): Պարտք ընելու սովորութիւնը կործանումի սկզբնաւորութիւնն է, և անվրիպելի սնանկութեան նախաքայլը: «Երիտասարդու-

թեան ատեն կատարուած պարտքերը հասուկ մարդուն կործանումն են» (Ճոնսոն): Եթէ ծախք մը պիտի ընես, նախ ինքնիրենդ հարցուր թէ կարողութիւնդ կը ներէ: Ով որ իր կարողութենէն վեր ծախքերու կ'ենթարկէ ինքզինքը, գոհացնելու համար իր հաճոյքներն ու փառասիրութիւնները, և ով որ ապառիկ կը գնէ, թող վտան ըլլայ թէ կրկին կը վճարէ իր գնածը, և ոչ կամ կանուխ կը սնանկանայ: Եւ աւելորդին համար ծախսողը, կարեւորն ալ պիտի չգտնէ օր մը: Գործաւորը՝ որ իր օրականէն աւելի կը ծախսէ, արհեստաւորը՝ որ ապագայ շահելիքին վրայ յոյս դրած՝ պարտքի կը դիմէ, բնաւ երջանիկ օր մը պիտի չտեսնեն: Պարտքին սոսկումը հետեւեալ կերպով կը նկարագրէ մեզի Որատէոս Կրէլի (Horace Greeley). «Անօթութիւն, ցուրտ, ցնցոտի, ծանր աշխատութիւն, արհամարհանք, կասկած, անիրաւ յանդիմանութիւն անհաճոյ են, բայց պարտք ունենալը ասոնցմէ աւելի յուրի է: Երբեք պարտք մի՛ ըներ, պարտքէն փախիր, ինչպէս կը փախչիս սովէն ու տարափոխիկ հիւանդութենէն: Եթէ միայն տասը դահեկան ունիս և չես կրնար աւելի բան շահիլ շաքթուան մէջ, գրիւ մը եզրպտացորեն գնէ՛, աղա՛ և կեր դայն, բայց երբեք ո՛ր և է մէկուն մէճիտիցէ⁽¹⁾ մը պարտական մի՛ ըլլար»:

ՇՈՒԱՅԼՈՒԹԵՆԷ ՀԵՈՒՅԻՐ, և գիտցիր խնայող, անտեսագէտ ըլլալ: Առանց խնայողութեան կամ անտեսագիտութեան, մարդ ապահով չի կրնար ըլլալ վաղուան համար: Եւ պէտք է վտան ըլլալ թէ հեռատեսութեամբ ու կանխահոգութեամբ կատարուած անտեսագիտութիւն մը անհատական ու ընկերական սուաքինութեան ծնու-

(1) Բնագրին մէջ տասը դահեկանի տեղ դրուած է 50 սու, իսկ մէկ մէճիտիցի համար մէկ տողար»

ցիչն է : «Տնտեսագիտութիւնը կրնայ նկատուիլ խոհեմութեան դուստրը , ժուժկալութեան քոյրը : Ան գերազանցօրէն պահպանող է . պահպանող՝ նկարագրի պատուաւորութեան , ընտանեկան երջանկութեան և ընկերական բարեկեցութեան : Կ'ամօքէ զայրոյցքը և գոհութիւն կ'արտադրէ : Մարդերը հանրային կարգապահութեան և ապահովութեան բարեկամներ կը շինէ : Խնայողութեան կարեւորութիւնը գիտնալ , արդէն իսկ հարստանալ կը նշանակէ . և «գործէն չէ որ կ'աւելնայ , այլ՝ ահա այն»՝ ժողովրդական առածը հարստանալու , այսինքն իր պէտքերուն կարենալ բաւելու իմաստասիրութիւնը կը պարունակէ իր մէջ : «Եթէ կ'ուզէք հարուստ ըլլալ» , կ'ըսէ Ֆրանսիցին , «միայն շահելու կերպը մի՛ սորվէք : Խնայելով գործածելու կերպն ալ սորվեցէք» : Ո՛րքան ցաւալի է ըսել թէ մեր ժողովուրդը եթէ չգիտեր դրամ շահելու կերպը , նմանապէս չգիտեր ծախսելու կերպը : Ամէնէն յոռի բաներու համար շուայ եղած ենք , անհաշիւ վատնողներ , մինչ կարեւորին համար՝ թշուառ կըծծիներ : Ապարդիւնօրէն անցուած մեծածախս կեանքը արժանապատուութիւն չի թողուր մեր մէջ , ու մենք նոյն իսկ մեր ու մերիներուն աչքին , յանցաւորներու պէս կ'երեւանք : Օրինակ մը բաւական է այս կէտը պարզաբանելու համար :

Աչքի առջեւ բերէք խաղամոլութիւնն ու խաղամոլները : Ի՞նչ տխուր տեսարան : Շուտով հարստանալու տենչը մէկ կողմէ զիրենք բարոյապէս ու նիւթապէս կը անանկացնէ , միւս կողմէ անմիտ շուայութիւնը ու անտնտեսագիտութիւնը իրենց երջանկութեան ու հանգիստին հետ՝ կը սպաննէ նաև իրենց արժանապատուութիւնը : Եւ ինձի համար խաղամոլը ամենաստորին անբարոյական մըն է , գող մըն է իր տունին մէջ , որ զաւակներուն վաղուան հացը անոնց բերնէն կը գողնայ :

Խաղամոլին ու մարդասպանին միջև քայլ մը միայն կայ : Մօնթէ Քարլոյի , աշխարհի խաղարաններու այդ համբաւաւոր ոստանին մէջ գործուած անլուր ոճիրները , զորս լրագրութիւնը օրէ օր կ'արձանագրէ , կը հաւաստեն սա իրողութիւնը թէ խաղամոլը , վերջ ի վերջոյ մութացիկ մը , գող մը և մարդասպան մը ըլլալ սահմանուած է : Խաղամոլութեան նպատակն է դրամ շահիլ առանց աշխատելու . իսկ արդիւնքը՝ կործանում և անկում : Խաղամոլութեան նպատակին իրագործումը դիպուածական է ու վաղանցուկ , մինչ արդիւնքը անխուսափելի է ու անդարմանելի : Սքէնսըր խաղամոլութեան մասին կը գրէ . «Ընդունուած բարիքը ի գործ դրուած ո՛ր և է ջանք չի ցուցներ , բայց շահողին երջանկութիւնը կորսնցնողին թշուառութիւնը կը մատնանշէ : Ուստի խաղաւնդութիւնը էապէս հակընկերական է . կը խանձէ համակրութիւնը . խիստ եսասիրութիւն մը կը մշակէ , և յառաջ կը բերէ վարքի ու բարքի ընդհանուր վատթարացում» : Երջանիկ մարդ մըն ալ խաղամոլութեան և ուրիշ արկածալից բաղդախնդրութիւններու մասին գրելով , կ'ըսէ . «Պէ՛տք է որ խոհեմ մարդը իր ոյժի ու կորովի տարիները վտանգէ առեւտրական արկածախնդիր ձեռնարկութիւններով , որոնց ծայրը կամ հարստութիւն պիտի գտնէ , կամ չքաւորութիւն : Պէ՛տք է նկատել կեանքը իբրև մշտատեւ աշխատութիւն մը , որ ամէն օր կ'արտադրէ իր վարձքը . թէ ոչ՝ պէտք է նկատել իբրև խաղ մը , որ մէկ քանի դարձուածքով ապագան կը վճռէ : Ի՞նչ հարկ կայ բաղդին ծայրագոյն վտանգները երթալ փնտուել : Ի՞նչ հարկ կայ հարստութեան վաղել անխոհեմ ճամբաներէ : Ապահով գիտէ՞ք թէ երջանկութիւնը առեւտրական փայլուն յաջողութեանց վարձքն է , թէ ոչ՝ խոհեմաբար ընդունուած աղքատութեան արդիւնքն է : Ա՛հ , եթէ մարդիկ գիտնային թէ ո՛րչափ փոքր տեղ մը պէտք է ուրախու-

թիւնը տեղաւորելու համար, և որչափ աժան է դայն կահաւորելը»: Հոս օրինակ պիտի չտամ ձեզի մերչուրջը վխտացող խաղամոլներու կեանքէն: Մեզմէ ամէն մարդ գիտէ Ատանայի այդ բարոյական ու անտեսական համաճարակին պատճառած վնասները, ու չկայ տուն մը, ուր խաղամոլութենէն աւթուած դժբաղդութեան արցունք մը թափուած չըլլայ: Տարախոխիկ է խաղամոլութեան ախտը, և «երբ միանգամ յուզուի խաղասիրական ոգին, արբեցութեան նման անյագ ու անզուսպ տենչ մը կ'ըլլայ, որուն գիմազրել գրեթէ անկարելի կ'ըլլայ զոհին» համար: Հետեւաբար ծնողք պէտք է ամէնէն առաջ ուշադիր ըլլան, որպէս զի խաղամոլութեան թոյնը չմտնէ իրենց զաւակներու երակներուն մէջ: Որովհետեւ անգամ մը ներարկուելէն վերջ, ա՛լ անոր համար դեղթափ չկայ: Եւ որպէս զի ձեր այդ ձեռնարկին մէջ յաջողիք, պէտք է որ նախ խաղամոլ հայրերը դադրին խաղալէ, գործնապէս իրենց զաւակներուն ցոյց տալու համար թէ իրենք գիտեն իրենց ընտանեկան խաղաղութեան ու երջանկութեան համար զոհել իրենց հաճոյքները: Երկրորդ, պէտք է անմիջապէս դադրեցնեն այն վճարումները զորս ծնողք յաճախ կ'ընեն իրենց խաղամոլ զաւակներուն խաղի պարտքերը փակելու համար: Պէտք է թողուլ որ խաղամոլները առաջին պատեհութեամբ նախատուին, անպատուուին հրապարակաւ, միանգամ ընդ միշտ զըջալու համար իրենց վատ ընթացքին նկատմամբ: Այն ծնողք որ անպատուութիւնը կ'ուշացընեն իրենց խաղամոլ զաւակներուն համար, անոնց նախատինքը շատցուցած, և անոնց մեղսակիցը եղած կ'ըլլան, և զանոնք քաջալերած՝ իրենց խաղամոլութեան շաւղին մէջ: Գիտե՛մ, երիտասարդ բարեկամներս, ինձի դէմ պիտի սրտմտիք, խորհելով թէ չար խրատներ կուտամ ձեզի և ձեր ծնողքներուն: Սակայն պահ մը փոր-

ձեցէք իմ գծած ճամբուս հետեւիլ և ես վստահ եմ թէ ձեր լաւագոյն բարեկամը զիս պիտի նկատէք:

Հանրային բարեգործութեան համար ամէնէն աւելի դրամ պահանջողը, և ձեզ առատաձեռնութեան հրաւիրողը ես եղած եմ, և հիմայ որ խնայողութիւն և արնտեսագիտութիւն կը քարոզեմ, չըլլայ որ զիս հակասութեան մէջ բռնելու մտադրութիւն ունենաք: Չէ՛, բարեկամներս, եթէ այդպիսի խորհուրդ մը ունենաք, պիտի ըսեմ թէ դուք անտեսագիտութիւնը կը շփոթէք կծծիութեան հետ: Կծծիութիւնը ախտ մըն է, մինչ անտեսագիտութիւնը՝ առաքինութիւն մը: Եւ որովհետեւ առատաձեռնութիւնն ու ողորմածութիւնն ալ առաքինութիւններ են, հետեւաբար չեն հակասեր ընաւ այն միւս առաքինութեան որ անտեսագիտութիւն կը կոչուի: Եթէ մարդ անտեսէ, միմիայն դիզելու համար, այն ատեն ազան մը միայն պիտի կրնայ ըլլալ, բայց ոչ մարդ մը, և ճշմարտութեամբ պիտի ըլլայ առածը որ կ'ըսէ. «Ուր որ ոսկին ու արծաթը կը ընակին, սիրտ, հաւատք, յոյս ու սէր դուրս կ'ելլեն դուռնէն»: Այսպիսի մարդ մը կը զրկուի ընտանեկան ուրախութիւններէ. ծնողական, եղբայրական ու որդիական նուիրական զգացումները կը հեռանան իրմէ. և կը զրկուի այն բոլոր միջոցներէն, որոնք իրեն սրտի ու մտքի ազնուութիւն պիտի տային: Հարուստ կծծին, իր բովանդակ խնայողութիւններուն գիրիը կը մնայ գձուձ, Ժլատ ու անձնասէր, և ա՛լ չի կրնար գիտնալ թէ «չափազանց սուղ գնով կը ստանայ դրամի այն գումարը, զոր կը յաջողի հաւաքել մեծ կծծիութեամբ»: Այսպիսի հոգիներուն ակնարկելով ըսուած է. «Կան ազտոտ հոգիներ ցեխով ու գարշութեամբ շաղուուած, շահի ու օգուտի սիրահար, ինչպէս կան ազնիւ հոգիներ որոնք փառքի ու առաքինութեան սիրահար են: Ասոնք միակ հեշտախառ (volupté)

մը ունին, որ է դիզել ու ձեռքէ չհանել, միմիայն զբաղած են իրենց պարտականներով, մխրձուած ու գահավիժած են իրենց պայմանագրութիւններուն, մուրհակներուն (titres) ու մագաղաթներուն մէջ: Այդ տեսակ մարդերն ո՛չ ծնողք են, ո՛չ բարեկամ, ո՛չ քաղաքացի, և ո՛չ թերեւս մարդ. միայն դրամ ունին անոնք» (Լա Պուլէր):

Ինչ որ ալ ըլլայ մարդկային քաղաքակրթութեան աստիճանը, մինչեւ ո՛ր բարձրութեան ալ որ հասնի անիկա, տակաւին պիտի գտնուին մարդեր որոնք կարօտ պիտի մնան հանրային մարդասիրութեան: Մարդկութեան ճոցէն պիտի չսրկուին բնաւ ընկեցիկ սղաք, կոյրեր, համր-խուլեր, ապուշներ ու յիմարներ, մոլութիւններու երեսէն անբուժելի հիւանդներ, անգամալոյծներ, դժբաղդ արկածեալներ, որոնց ամէնքն ալ հանրային բարերարութիւններէն պիտի նպաստաւորուին: Շարունակ գոյութիւն պիտի ունենայ դպրոցներ, հիւանդանոցներ, եկեղեցիներ շինելու պէտքը, և այս պէտքերը պիտի հոգացուին անձնական ու հանրային նպաստներով: Վերջապէս, ո՛րքան անպակաս ըլլան պէտքերը, բարերարելու պէտքն ալ անոր համընթաց պիտի քալէ: Մի՛ գարմանաք, երբ ըսեմ թէ մեր շրջանակին մէջ չկայ մարդ մը որ չկարենայ մասնակցիլ հանրային հանգանակութիւններու: Բայց ո՛ր է զգացումը, ո՛ր է պարտաճանաչութիւնը: Մեր ժողովուրդը անքան օտար մնացած է սալու սովորութենէն, որ այսօր մենք ամենամեծ դժուարութիւնը կը քաշենք նպաստներու գործին մէջ: Սովորութիւններն ու զգացումները գործածուելով կը կատարելագործուին և կ'աշխուհանան: Ամէնէն ճարտար ջութակահարը, եթէ տարի մը ձեռք չառնէ իր ջութակը, միւս տարին պիտի տեսնէ թէ շատ բան կարնցուցած է իր արուեստէն: Զգացումներու գործածութիւնն ալ միեւնոյն պայմանէն կա-

խում ունի. անոնք որ առաջին քանի մը պատահութիւններու միջոցին չեն ուզեր նպաստելու իրենց պարտականութիւնը կատարել, ուրիշ առթիւ դժուարութիւն պիտի քաշեն իրենց փախաքն ու պարտականութիւնը կատարել ուզած ասունին: «Գործածուած երկաթն է որ կը փայլի» առածը գերազանցօրէն ճշմարիտ է սրտին համար ալ: «Բարեգործութիւնը կարողութիւն մըն է որ չգործածուելով կը սկարանայ, կ'անդամալուծուի: Կրնաք ձեր դաշնակահարութեան վարժութիւնները դադրեցնել, խորհելով թէ մէկ երկու տարիէն ժամանակ պիտի գտնէք ամիս մը այդ գործին նուիրուելու: Բայց նոյն ատեն պիտի մոռնաք ձեր վարժութիւնը, և ձեր կարողութիւնը պիտի կորսնցնէք: Բաց պահեցէք ձեր արհեստը, եթէ ոչ՝ ամբապէս կը փակուին հետզհետէ, և յետոյ մահուան մատէն զատ ոչ մէկ բան կարող կ'ըլլայ զանոնք բանալ»: Ծշմարիտ մարդերը և ճշմարիտ Բրիտանեանները անոնք են, որոնք ընդհանուրին հանդէպ իրենց պարտականութիւնը կը կատարեն սիրով և միշտ, գիտնալով թէ «Աստուած յօժարակամ տուողը կը սիրէ»:

Մեր մէջ, հանրային հանգանակութիւններու միջոցին, երեք դասակարգ ունինք. անոնք որ իրենց աղքատութիւնը պատրուակելով խոյս կուտան հանգանակութեան մասնակցելէ, անոնք որ չուզելով և աննշան գումար մը միայն կուտան, և անոնք որ յօժարակամ կուտան: Այս վերջին դասակարգը բացառութիւն մըն է միայն. մեծ ամբողջութիւնը դժկամակողներէն կազմուած է: Ահա թէ ինչո՛ւ համար Ատանան և իր շրջակայքը չեն կրցած վայելել այն հողեւոր ու բարոյական օգուտները, որոնք կը ծնին հաւաքական ոյժէն: Աւետարանի այրիին լուծան կը ցուցնէ թէ ամէնէն խոնարհ դասակարգի մարդերն անգամ կրնան և պէտք է

մասնակցին դպրոցներու և եկեղեցիներու ի նպաստ հան-
գանակութիւններու: Մինչ ընդհակառակը, կարգ մը
մարդեր ունինք որոնք ինքզինքնին բաւական հարուստ
չեն դգար այդ պարտականութիւնը կատարելու: Այդ-
պիսիները չեն գիտեր որ իրենց այդ սպասուածովը ար-
դէն իսկ օրէ օր կը կորսնցնեն տալու երջանկութիւնը և
եթէ իսկ օր մը բազըը ժպտի իրենց, սիրան ու զգա-
ցումը մեռած պիտի ըլլան արդէն իրենց մէջ:

Կծծի, ագահ և հանրային հանդանակութիւններու
հանդէպ ձախլիկ մարդիկ, թող իրենց սենեակին և վա-
ճառատան պատերուն վրայ փորագրեն Տըվընչայրի
Դուքս Էտուարտ Քուրթնէյի սա համբաւաւոր տապա-
նագիրը, որ Ս. Սմայլսի նման ազնուասիրտ վաճառա-
կաններուն սիզբունքը կազմեց:

- Ի՛նչ որ տուիմք, միտք ունիմք.
- Ի՛նչ որ ծախսեցիմք, ունեիմք.
- Ի՛նչ որ խնայեցիմք՝ կորսնցուցիմք:

Եւ վստահ եղէք թէ ով որ աղքատաց տրուելիք
հանգանակութենէն կը խնայէ, այդ խնայած գումարը՝
իրեն համար կորսուած գումար մըն է պարզապէս:

II. — Ժ Ա Մ Ա Ն Ա Կ

Կեանքն ու կրօնքը. — Ժամանակ գնել. — Ժամանակին պէտքը. — Ժամանա-
կի վատնում. — Ժամանակի սպանում. — Աշխատութեան ոգի. — Աշ-
խատութեան ազնուականութիւն. — Ժամանակի տնտեսութիւն. —
Ժամանակի օգտակար գործածութեան պէտքն ու պայմանները.

Սուրբ Գիրքին մէջ բաւեր կան որոնք կեանքի փոր-
ձառութիւններէ քաղուած ամբողջ ընկերական իմաստա-
սիրութիւն մը կը պարունակեն: Որովհետեւ մեր ժողո-
վուրդը տակաւին պէտք եղածին չափ ընտելացած չէ

այդ աստուածային գիրքերուն, որովհետեւ Ս. Գիրքը
մեր սալօնի կամ մատենադարանի գիրքը չէ եղած տա-
կաւին, անոր համար իր պարունակած գեղեցկութե-
նէն օգտուելու պատենութիւնը չենք ունեցած դեռ:
Կրօնքէն ու կրօնական գիրքերէն մեր խրտչումը սխալ
համոզումի մը արդիւնքը կը թուի ըլլալ: Մեր մէջ, գործի
մարդեր սխալմամբ այնպէս կարծեր են թէ կրօնքը եր-
կինքով ու գերեզմաններով միայն կը զբաղի, թէ՛ անոր
կողմէն աշխարհի և գործի կեանքը անտեսուած է բոլո-
րովին: Պէտք էր մինչև հիմայ համո լուէինք թէ կրօնքն
ու գործի կեանքը, իրարու չհակասելէ զատ, զիրար
կ'ամբողջացնեն, ինչպէս զիրար կ'ամբողջացնեն կեանքն
ու ժամանակը: Քրիստոնէական կրօնքը վերացական վար-
դապետութիւն մը ըլլալէ առաջ բարոյական մըն է, որով
մեզ կ'առաջնորդէ դէպի նուիրական պարտականութիւն-
ները, և երբ անիկա մեզի ցոյց կու տայ երկինքը, իր
հեռաւոր ու լուսաւոր ապագային մէջ, միևնոյն ժամա-
նակ մեզի կը սորվեցնէ թէ աշխարհ անհրաժեշտ պատ-
ուանդանն է այդ ցոյց տրուած երկինքին, թէ՛ աշխարհի
կեանքն է որ պիտի պատրաստէ հանդերձեալը, իր վարձ-
քին կամ պատիժին համար: Ընդունինք, ուրեմն, թէ
Քրիստոնէութիւնը երկինքէն ու գերեզմանէն առաջ,
մեր առօրեայ կեանքովը, մեր անցաւոր ժամանակովը
կը զբաղի, և թէ՛ երկինքն ու հանդերձեալը իր նպա-
տակն է. մեր երկրաւոր կեանքն ու ժամանակը միակ
միջոցներն են այդ նպատակի ժամանումին: Եւ այն ատեն
դիւրին պիտի ըլլայ ընդունիլ, թէ կրօնքն ալ գիտու-
թիւն մըն է, որ միւս ընկերական բոլոր գիտութիւննե-
րուն պէս կ'ուզէ մեր քայլերը, պարտականութեան
ճամբուն մէջ, աշխատութեան կեանքէն դէպի հան-
գիստը, անցաւորէն դէպի անանցն ու յաւիտենականը:
«Ժամանակն ու աշխարհը, կ'ըսէ Քէպլը, փորձութիւն»

ներու տեղեր են, ուր մարդ ինքզինքը երկինքի ու յաւիտենականութեան համար կը պատրաստէ, և Աստուած ապագայ դարերը մեր կեանքի վայրկեաններուն վրայ պիտի ձեւէ»:

Այս ճշմարտութիւնը աչքի առջև ունենալով, Պօղոս առաքեալ կը պատուիրէ Գրիստոնեաներուն. «Նայեցէ՛ք, թէ ի՛նչպէս զգուշութեամբ պիտի քալէք, ոչ թէ անմիտներու, այլ իմաստուններու պէս. ժամանակը ծախու առէք» (Եփես. Ե. 15-16):

Կեանքի ընկերական գիտութիւնը կարգ մը սկզբունքներ կու տայ, որոնք ճշմարիտ պիտի մնան ամէն ժամանակ ու մարդկային ամէն դասակարգի համար: Այդ անփոփոխելի սկզբունքներէն մէկը սա է թէ՛ աշխարհի կենդանական ու բուսական թագաւորութեան պատկանող էակները կ'ապրին ժամանակի (temps) և միջոցի (espace) մը մէջ: Երբ այդ ժամանակը կը փախչի և միջոցը մեզմէ կ'առնուի, կը վերջանան մեր կեանքերը, և այդ վերջաւորութեան ՄԱՀ անունը կու տանք: Ժամանակին ու միջոցին մէջ ապրող մարդը, կենդանին ու բոյսը ունին միջավայր մը որ զիրենք իր ծոցը հիւրընկալած է, հոն իրենց կեանքը շարունակել կարենալու համար: Մասնաւորապէս մարդուն համար խօսելով, կ'ըսենք թէ ժամանակը փորձառութիւններ կու տայ իրեն, և միջավայրը կ'ազդէ իր վրայ: Եթէ ժամանակին ու միջավայրին հետ այս միայն ըլլար մարդու յարաբերութեան կերպը, այսօրուան մարդկութիւնը զարգացումի տեսակէտով երբեք պիտի չկրնար տարբերութիւն մը ներկայացնել այն հին մարդկութենէն, որ մեզմէ հազարաւոր դարեր առաջ ապրեցաւ սա մեր մոլորակին վրայ: Ժամանակէն ու միջավայրէն ազդուող մարդկութիւնը պէտք է որ իր կողմէն ինքն ալ ազդէ այդ ժամանակին ու միջավայրին վրայ, որպէս զի կարենայ իր զարգացումի յաւիտենական գնացքը

շարունակել: Եւ անա մարդկային այդ ազդեցութեան շնորհին է որ մենք այսօր զարգացումի աստիճանով բիւրաւոր փարսախներ հեռացած ենք մեր նախահայրերէն, որոնց հետ այլևս պատմական կապ մը միայն ունինք, առանց մեր հոգեկան, բարոյական ու մտաւոր զարգացումի վիճակով անոնց հետ նմանութեան եզրեր ունենալու: Ժամանակին ու միջավայրին վրայ ազդողը, սակայն, մարդը չէ, այլ անոր մէջ գոյութիւն ունեցող ժամանակի գնահատումին սկզբունքը, և աշխատութեան ոգին: Վերցո՛ւր մարդուս մէջէն այս երկու կարողութիւնները, ու այն ատեն մարդ, սնասուն և բոյս իրարմէ մեծ տարբերութիւն մը պիտի չունենան ժամանակին ու միջավայրին հանդէպ:

Միանգամ ընդմիջտ պէտք է իբրև մարդկային գերագոյն դաւանանք ընդունիլ թէ մարդուն համար ապրիլ՝ աշխատիլ կը նշանակէ, և ոչ ոք լաւ աշխատող մը կրնայ ըլլալ առանց ժամանակին արժէքը գնահատած ըլլալու:

Իւրաքանչիւր մարդու մէջ անձնաւորուած գործունէութիւնը ան միակ ոյժն է, որ պիտի կերպարանափոխէ աշխարհի իրերը, և զանոնք պիտի պատրաստէ իր զարգացման ընդունակ ընելու: Ժայտերուն քարերը և անտառներուն հովանուտ ծառերը երբեք պիտի չկրնային մասնակցիլ տուներու և քաղաքներու շինութեան ու բարեկարգութեան, եթէ մարդկային աշխատող միտքն ու ձեռքը իրարու միացած, զանոնք այդ պաշտօնին չյարմարցնէին: Կրակն ու ջուրը երկար դարեր, քաղաքներու հրդեհումին և մարդկայինջ ջրհեղեղին ու ողորումներու ծառայեցին միայն, մինչև որ մարդկային հանճարէն յազմահարուած, մեր ճամբորդութիւնները դիւրացնելու, մեր քաղաքները լուսազարդելու, ճարտարարուեստը ծաղկեցնելու հիանալի ոյժեր արտադրե-

ցին : Ա՛հ , մարդ ինքնին բան մը պիտի չկրնար ընել այդ ամէն բնական հարատու թիւններուն ծոցը , և անոնց ապուշ դիտողը միայն պիտի ըլլար , եթէ կեանքին ամենազօր օժանդակէն՝ ժառանակէն և աշխատութեան ոգիէն զրկուած ըլլար : Պօղոս Առաքեալ , իբրև փորձ միտք մը , իմաստուն անտեսագէտէ մը աւելի կը գնահատէ ժամանակին մատուցած մեծ ծառայութիւնները , չի բաւականար «որչափ ժամանակը ձեռքերնիս է , բարիք գործենք» ըսելով . «Ով որ չաշխատիր , ուտելու իրաւունք չունի» ս՛ղբունքէն վեր պատուէր մը կու սայ մեզի . «ժամանակը ծախու առէք» (Եփես . Ե . 15—16 : կող . Դ . 5) : Մեզմէ քանիններ արդեօք օգտուեցան այս պատուէրէն , և քանիններ յաջողեցան իրենց սակարձատեւ կեանքին փախստեայ վայրկեանները յաւիտենականութեան փոխելու :

Ի՛նչ միամիտ յանձնարարութիւն , պիտի ըսեն ոմանք , Առաքեալին պատուէրին համար , որովհետեւ ա՛լ մեր ականջները վարժուած են լսելու թէ «միայն ժամանակը դրամով չի կրնար գնուիլ» : Ասոնք , սակայն , երկու ճշմարտութիւններ են որոնք իրարու զուգահեռականներ պիտի ըլլան միշտ : Քանիններ , այսօր կա՛մ ծերութեան վերջին սահմանը հասած և կամ տարիներով հիւանդութեան անկողնին գամուած , պիտի յօժարէին իրենց ամբողջ հարատու թիւնը վրայ տալ , ծիծաղկոտ , առոյգ երիտասարդական ժամ մը , որ մը աւելի կարենալ վայելելու համար աշխարհի մէջ , որուն համար իրենց կեանքը մարելու մօտ է այլեւս : Օրերը ետ չեն դառնար , բարեկամներս , ամէն արշալոյսի յաջորդող առաւօտը նոր օրուան մը ծնուցիչն է միայն . «Իւրաքանչիւր օր մէկ անգամ միայն կուգայ ու ալ չի վերադառնար . երկինք նոյն իսկ անկարող է անցեալին նկատմամբ . որովհետեւ ինչ որ եղաւ , եղաւ , և անցնող ժա-

մը բնաւ չի վերադառնար» : Հետեւաբար անցնող տարիներուն վերադարձին տենչացող երազկոտ հոգիներուն հետ գործ չունի Առաքեալին «ձեր ժամանակը ծախու առէք» վսեմ պատուէրը : Ան մեզի կը սորվեցնէ թէ ամէնքս մեր տարիքի բոլոր շրջաններուն մէջ պարտաւոր ենք մեր ժամանակը գնահատել և լաւ գործածել : Ժամանակն է որ մեր կեանքին առաջին , մեծ ու հիմնական դրամագլուխն է , թէպէտ անսպառ , բայց միշտ կը խուսափի անդարձ . ստուերի մը պէս կ՛անցնի մեր քովէն , եթէ զայն չգործածենք , և հաճոյքի մէջ թմրած հոգին չի կրնար զգալ թէ ինչպէ՛ս կը սպառի ժամանակ կոչուած այդ դրամագլուխը : Կեանքի ու ժամանակի մասին ամէնէն յոռետեսն անգամ՝ Շոփէնհաուէր՝ կը գրէ թէ «առաւօտը օրուան երիտասարդութիւնն է . այդ պահուն ամէն ինչ աւելի թարմ , աւելի ծեծղուն և աւելի դիւրին է . մենք մեզ աւելի զօրաւոր , աւելի տրամադիր կը զգանք , մեր կարողութիւններուն տէրն ենք աւելի ու աւելի : Պէտք չէ կարճեցնել այդ ժամանակը , անկողնէն ուշ ելլելով կամ անարժան զբաղումներով և կամ անտախ խօսակցութիւններով . անիկա կեանքին գերընտիր (quintessence) մասն է : Ընդհակառակը իրկուունը , օրուան ծերոյթն է» , կամ լաւ եւս՝ օրուան մահը : Յաւալի է ըսել թէ հակառակ ժամանակին թանկագին ըլլալուն , անիկա տակաւին պէտք եղածին պէս գնահատուած չէ մեր կողմէ . և դրամի ագահներն ու կրծծիներն անգամ շատ առատաձեռն գտնուած են ժամանակին համար ու զայն վատնած են ու կը վատնեն անպէս , իբր թէ բնաւ պիտի չպակսէր մեզմէ : Ժամերն ու վայրկեանները շատ չնչին բաներ կը թուին ըլլալ մեզի համար . բայց խորհելու ենք թէ այդ անկարեւոր նկատուած վայրկեաններն են որ մեր կեանքն ու յաւիտենականութիւնը կը հիւսեն : Խորհելու ենք

Թէ ուկիրանոսները դոյութիւն պիտի չունենային աւանց ջուրի կաթիլներուն, և ահագին լեռներ այնքան վեհաշքօրէն պիտի չցցուէին, եթէ դոյութիւն չունենային աւագի աննշան հատիկներ: Ծովերու կազմութեան՝ ջուրի կաթիլը, լեռներու համար՝ աւագի հատիկը, ու կեանքերու և յաւիտենականութեան կազմութեան համար՝ վայրկեանները անհրաժեշտ են: Պէտք է գիտնալ թէ բոլոր մեծութիւնները այդ փոքրութիւններէն, այդ ժամանակի և նիւթի հատիկներէն կը ծնին: «Ու որ փոքրին մէջ հաւատարիմ է, շատին մէջ ալ հաւատարիմ կ'ըլլայ» աւետարանական խօսքը պէտք է ժամանակի գործածութեան մէջ ալ ճշմարտուի, որովհետեւ վայրկեաններուն արժէքը գիտցողը միայն կրնայ արդիւնաւոր կեանք մը վարել:

Ժամանակի վատնումէն զատ, ժամանակի սպանումն ալ կայ: Անոնք որ կեանքը նիւթին ու հաճոյքներու մէջ կը սահմանափակեն, երկու կերպով կը սպաննեն իրենց ժամանակը: Այս դասակարգէն ոմանք, փոխանակ իրենց ժամանակը իրենց և նմաններուն օգտակար ընել ջանալու, զայն կը վատնեն չար ունակութիւններու հաշուոյն, որոնցմով օր մը յաիրացած, կամ խանգարուած առողջութիւնով անկողին կը մտնեն, և կամ դէպի գերեզմանը կը վազեն անձնասպանութիւնով: Ոմանք ալ միշտ յոռետես ու միշտ սկեպտիկ, կեանքին ու ժամանակին մէջ չեն կրնար տեսնել միտարող երեւոյթ մը, չեն կրնար լսել զիրենք ոգեւորող ձայն մը, և իրենց կեանքն ու ժամանակը կը մաշին վարանումի ու զղջումի օղակներու մէջ: Այսպիսի յուսահատ ու հաւատքէ զուրկ մարդիկ, օր մըն ալ բանաստեղծին բառերը փոխ առնելով, կ'ըսեն իրենք իրենց. «Ա՛հ, շատ ուշ եկայ ես, շատ հինցած աշխարհի մը մէջ»: Ո՛հ, բարեկամներս, աշխարհ ո՛չ հին մըն է, և ո՛չ ալ ծեր մը:

Ամէն մարդու համար անիկա օրէ օր նոր կը ծնի, իր բովանդակ հրատոյրներով: Պէտք է գիտնալ միայն թէ աշխարհ յաւիտենականութեան «համր քարտէսն է», ու մարդիկ՝ ժամանակէն օժանդակուած, պէտք է որ իրենց ձեռքով իրենց յատուկ տեղը նշանակեն հոն, այդ ձեռմակ քարտէսին վրայ: Շատ սխալ է իմաստունին խօսքը թէ «աշխարհի մէջ նորութիւն չկայ. ընդհակառակը աշխարհ միշտ նորութիւն մըն է իր գազանիքներուն, խորհուրդներուն, ճոխութիւններուն անսպառ գանձերովը, ուր բան մը չի պակսիր մարդկային սրտին ու հոգիին գոհացում տալու համար: «Սկեպտիկ ժամանակներու մէջ է որ մարդիկ շուտով կը ծերանան, որովհետեւ անոնք չեն գիտեր թէ իրենց հոգիները ո՞ւր պէտք է ջրեղեղել: Երբեք ներքին խօսակցութիւն մը, երբեք աստուածային շունչ մը չի հասնիր անոնց հոգիին: Մարդ փոշի կ'ըլլայ իր մահէն շատ առաջ»: Ան՝ որ հաւատք չունի իր յաւիտենականութեան մասին, չի կրնար երբեք գնահատել ու լաւ գործածել ո՛չ իր կեանքը և ո՛չ ալ իր ժամանակը: Եւ աշխատութիւնը, այդպիսիներուն համար, փոխանակ ըլլալու «կեանքի յառաջդիմութեան մեծ գօրութիւնը, մարդկային մեծ սիոփարարը», մեծ օրհնութիւնը, կ'ըլլայ պարզապէս դատապարտութիւն մը, պատիժ մը: «Ա՛հ, եթէ ես կարենայի միմիայն պարսպ անցուած ժամերուն լաւագոյն կիրառութեան մէկ միջոցը գտնել, աշխատութեան միջոցները երբեք պիտի չպակսէին...: Աշխատութիւնը առօրեայ հացը կը հայթայթէ, մինչ զուարթութիւնն է որ այդ հացին համ կուտայ»:

Առաքեալին պատուէրը եզոզ ժամանակին գնումը, ժամանակին լաւ գործածութենէն աւելի բան մը կը պարունակէ իր մէջ. նախ զղջում մը պարսպի վատնուած ժամանակի մասին. յետոյ՝ կրկնապատկում ջանքերու, ասպարդիւն անցած ժամանակին տեղը լեցնելու համար:

Ըսենք ուրեմն թէ պարկեշտ, օրինաւոր աշխատութիւնը սիրելուն մէջ կը կայանայ ժամանակը լաւ գործածելուն, զայն գնելուն գաղտնիքը: Եւ անա աշխատութեան ոգին է որ կը պակսի մեզի:

Կար ժամանակ մը, երբ աշխատութիւնը գերիներու գործը նկատուած էր: Եւ ազնուականներ իրենց ժամանակը խաղի ու զբօսանքի միայն կը յատկացնէին: Քաղաքակրթութիւնը ապացուցած է թէ աշխատութիւնն է որ կ'ազնուացնէ մարդը, և ոչ թէ ծնունդը: Բայց ցաւալի է տեսնել թէ սխալ ըմբռնուած ազնուականութեան մը յաւակնութեան սերմերը տակաւին կ'ածին մեր տուններուն մէջ, ու կին դասակարգը մանաւանդ շատ լաւ աչքով չգիտեր կարգ մը կիներ, որոնք վճարելու կարողութիւնը ունենալով հանդերձ, չեն ուզեր իրենց կարն ու ձեռք ուրիշին յանձնել, և իրենց ձեռքովը կը կատարեն իրենց գործերը, միմիայն պարսպ չնստելու և ձանձրախտէ չմեռնելու համար: Այսպիսի սուտ ազնուական կիներ աշխատողներուն հանդէպ արհամարհանքով մը կ'ըսեն. — *խեղճը կարօս մնացած ըլլալուն համար աշխատեալու դասապարտուած է: Ո՛հ, եթէ այդպիսիները գիտնային թէ աշխատութիւնն է որ մեզմէ կը հեռացնէ «ձանձրոյթը, մոլութիւնը և պէտքը»*, եթէ գիտնային թէ հարստութիւնը երբեք արդարացուցիչ պատճառ չի կրնար ըլլալ ծուլութեան, որ մայրն է բոլոր մոլութիւններուն, այն ատեն իրենք պէտք էր որ ամէնային աշխատողներու օրինակէն և ինքզինքնին նուիրէին աշխատութեան, որ կեանքի ու պարկեշտութեան ծնունդ կուտայ: «Քու ճակատագիրդ քու ձեռքդ է, կ'ըսէ Թոֆաստի, և դուն ես որ ներկան գործածելով ապագադ պիտի պատրաստես: Նիւթական բարեկեցութիւն, հարստութիւն, քաղաքակրթութիւն, գիտութիւն, բարոյական յառաջդիմութիւն կարելի է ձեռք բերել. բայց

պէտք է շահիլ այս ամէնը, որովհետեւ անոնց ամէնքն ալ վարձատրութիւն են, և ամէն վարձատրութիւն աշխատութեան մը արդիւնքն է»: Ստոյգ է թէ մարդ անգործ ու անղբաղ չի կրնար մնալ. լաւ գործով չզբաղող մէկը անպատճառ գէշ գործ մը պիտի կատարէ: Եւ անա աշխատութենէ գերծ կիները՝ որոնք բամբասողի, չարախօսի տխուր համբաւին տիրացած են: Այդ բամբասանքը և այդ չարախօսութիւնը, որ բոյն դրած են մեր տուններուն մէջ, մեր մէջ նկարագրի ու բարքի ստորնութեան, գձձութեան յատկանշականներն են, որոնց չարաբաստ արդիւնքները պիտի կրէք դուք և ձեր զաւակները:

Տուներէն պահ մը շուկան անցնինք: Հոն ալ անըզբաղ կեանքի, ժամանակի վատնումի ու սպանումի մեծանոյն տխուր տեսարանին պիտի հանդիպինք: Շուկացիներէն՝ ձեռարուեստով աշխատողները մէկզի թողլով, մնացեալ ամբողջ դասակարգը ժամանակի վատնումին կենդանի օրինակը կը ներկայացնէ: Մեր խանութպաններէն առ հասարակ գրեթէ ամէնքն ալ, եթէ միջին հաշուով օրական չորս հինգ ժամ առուտուր կ'ընեն, օրուան մնացեալ եօթ ութ ժամերը կ'անցընեն կամ նարտով, կամ թղթախաղով և կամ զրախօսութիւնով: Ինչ թանկագին, պատեն ժամեր, որոնք ի գո՛ւր կը վատնուին: Մեր խանութպաններն ու վաճառականները դեռ չեն գիտեր այդ ժամերուն արժէքն ու կարեւորութիւնը: Անոնք կ'երեւայ դեռ չեն լսած իմաստասէրին խորատը. «ժամանակին համար ազան ըլլանք. մեր վայրկեաններէն և ոչ մէկը տանք, առանց անոր փոխարժէքը ստանալու, և ինչայութեամբ թողունք որ մեր ձեռքէն սահին անցնին ժամերը՝ պողպարելով, ու երբեք չհանգուրժենք որ մեր օրերէն մէկը անցնի առանց մեծցնելու մեր ծանօթութիւններուն ու առաքինութիւններուն գանձը» (Լը Թուռնէօ):

Այդ կորսուած, սպաննուած ժամերէն ինչեր չէր կրնար արտադրել ժամանակին իմաստուն անտեսութիւնը: Պատմութեան մէջ երեւցող մեծ դէմքերէն շատերը, իրենց մեծութիւնը կը պարտին այն ժամերուն զորս ուրիշներ զժ՛ր կը սպառեն: «Լինքըլն, Ամերիկայի հռչակաւոր նախագահը, թուաբանութիւն սորվեցաւ ձմրան գիշերները, քերականութիւն՝ իր խանութպանութեան պարապ ժամերուն մէջ, և օրէնագիտութիւն՝ երբ արտաչափ էր: Տրկլըս ձէրլըս իր աշակերտութեան ժամանակ, առտուն կանուխ կ'ելլէր լատիներէնի քերականութիւնը սորվելու, և տպարանի մէջ իր առօրեայ աշխատութեան սկսելէ առաջ Շէյքսպիր և ուրիշ գիրքեր կը կարդար: Իրիկունը, երբ իր առօրեայ գործը կը վերջանար, երկու ժամ ալ կը նուիրէր իր ուսմունքին: Տասնըեօթը տարեկանին, այնչափ լաւ սորված էր Շէյքսպիրը, որ երբ տող մը մէջ բերուէր այդ բանաստեղծին գործերէն, անիկա կրնար ըսել կամ յիշել թէ յաջորդ տողը ի՞նչ է: Գերմանացի բժիշկ մը հիւանդներու այցելութեան առթիւ, երթեւեկի ժամանակ աշխատելով յաջողեցաւ գոց սորվիլ Հոմերոսի «Իլիական»ը: Հիւ Միլլըր, իր որմնագրութեան ժամանակ, երկրաբանութիւն սորվեցաւ, պարապոյ ժամերուն մէջ աշխատելով: Իւայհու Պրրիդ, «ուսեալ դարբինը», տասնըութը լեզու և քսաներկու գաւառաբարբառ սորվեցաւ իր պարապոյ ժամերուն մէջ աշխատելով»: Եւ իմ բարեկամներէս մէկը, որ հաւկիթի պարզ վաճառական մըն էր, իր անշուք խանութին անկիւնը նստած, երեք օտար լեզուներ սորվեցաւ, և ասոր շնորհիւ իր գործը ընդարձակեց:

Պարապոյ ժամերու մէջ աշխատութեան գեղեցիկ օրինակը կ'ընծայէ մեզի պարզ զինուոր մը, Քօպէթ, որ իր զինուոր եղած միջոցին սորվեցաւ անգլիերէն քերականութիւնը և զայն գրեց: Տեսէք թէ ինքը ի՞նչպէս կը

պատմէ իր այդ աշխատութիւնը. «Ես քերականութիւնը սորվեցայ երբ օրական տասերկու սու վարձքով զօրք էի: Կը կարդայի անկողնին եզերքը նստած. իմ պայուսակա (havresac) միակ մատենագրարանս էր, ծունկերուս վրայ դրուած տախտակի կտոր մը իբր գրասեղան կը ծառայէր ինձի, և աշխատութիւնս ամբողջ մէկ տարի տեւեց: Մոմ կամ ձէթ գնելու դրամ չունէի. ձմեռը կը պատահէր որ կրակի լոյսէն զատ ուրիշ լոյս չունենայի, և կրակին քով նստելու կարգն ալ յաճախ ինձի չէր վիճակեր: Չկարծէք որ պզտիկ բան մը ըլլար ինձի համար այն բնիոնը (liard, մանդր), զոր կը ծախսէի մերթ ընդ մերթ՝ մելան, գրիչ կամ թուղթ գնելու համար: Աւա՛ղ, այդ բնիոնը ինձի համար մեծ գումար մըն էր: Մնունդի համար կանոնական (réglementaire) ծախքերէս վերջ, չաբաթական չորս սու միայն կրնայի աւելցնել: Կը յիշեմ թէ — և ես այդ պարագան բնաւ պիտի չմոռնամ — ուրբաթ օր մը բոլոր ծախքերս վճարելէ վերջ, ճիշդ մէկ սու միայն կը մնար քովս, միւս օրուան նախաճաշի չոր հրենկ (hareng, ռիսկա պաշրղը) մը գնելու համար: Երեկոյն սոսկալիօրէն անօթի, երբ զգեստներս հանեցի, տեսայ որ իմ սուս կտրանցուցեր եմ: Գլուխս խեղճ ծածկոյթիս տակ խոթեցի, ու տղու մը պէս լալ սկսայ: Եւ ես կ'ըսեմ, — երբ ես այդչափ զժուարութիւններու մէջ իմ գործս հետապնդեցի և յաջողութեամբ վերջացուցի զայն, աշխարհի մէջ կա՞յ, կամ կրնա՞յ գտնուիլ երիտասարդ մը որ կարենայ չքմեղանք մը գտնել զայն յաջողութեամբ չկրնալ վերջացնելուն համար»: Չենք ուզեր Քօպէթի բառերուն վրայ բան մը աւելցնել. անչաքան պերճախօս է իր անձին օրինակը, և իր դատաստանը՝ այնքան արդար և օրինաւոր: Որպէս զի մեզի արուած ժամանակը կարող ըլլանք իմաստուն անտեսի մը պէս օգտակարապէս գործածել և զայն ծառայեցնել

մեր և նմաններուն բարիքին, պէտք է շարունակ աչքի առջև ունենալ սա տասը պատուէրները, որոնք ժամանակին ու աշխատութեան Տասնարանեան կը կազմեն:

1⁰ ԿԵԱՆՔԻԳ ՀԱՄԱՐ ԸՆՏՐԷ ՆՊԱՍԱԿ ՄԸ, որ ամբողջ կեանքիդ նպատակը կազմէ: Առանց այդ նպատակին, քու մէջդ պիտի պակսի աշխատելու կամքն ու կորովը:

2⁰ ՄԻ ԱՐՀԱՄԱՐՀԵՐ ԱՇԽԱՏՈՒԹԻՒՆԸ.— Աշխատութիւնը մարդուն արժանապատուութիւնը երաշխաւորող, պանծացնող միակ ու միակ ոյժն է: «Աշխատութիւնը մեզի համար մեծ վեհութիւն մը ունի. անիկա երկիրը սուստութեամբ և գեղեցկութեամբ ծածկող, ովկիանը հպատակեցնող և նիւթին բերաւոր ու հաճելի ձեւեր տուող մեծ գործիք մը չէ միայն: Աշխատութիւնը աւելի բարձր կոչում մըն ալ ունի, որով մեզի կամք, կորով, զօրութիւն, համբերութիւն և յարատելութիւն կուտայ: Վայ անոր որ աշխատիլ սորված չէ: Այնպիսին նոյն իսկ ինքզինքը չի ճանչնար: Այնպիսին ուրիշէն կախում ունի, առանց կարենալ անոր տալու յենարան մը զոր ինքը ուրիշէն կ'ընդունի» (Քաննինկ):

3⁰ ՄԻ ՎԱՏՆԵՐ ԺԱՄԱՆԱԿԻ.— «Ժամանակը դրամ է», կ'ըսէ անգլիական սուածը. ժամանակը դրամէն աւելի բան մըն է սակայն. դրամը չունի այն ոյժը զոր ժամանակը ունի. ժամանակը մեր կեանքն իսկ է, մեր նկարագիրն է: Խնայող եղբի ժամանակին համար: Եթէ կ'ուզես ժամանակիդ արժէքը գնահատել ու չվատնել զայն, գուրգուրացիր վայրկեաններուդ վրայ, որոնք քու կեանքիդ նուիրական մասունքն են: Մի՛ թողուր որ անտոյ խօսակցութիւններ, անվայել խաղեր, կամ ծուլութիւն ու դատարկապորտութիւն վայրկեաններուդ աննշան մասերն անգամ գողնան քեզմէ: Կը պատմուի թէ Փիէր սը Մէտիչիս ստիպեց Միքէլ-Անճէլօն, որպէս

զի իր թանկագին վայրկեաններէն մէկ քանին վատնէ և գործածէ ձիւնին մէջ արձան մը շինելու, «բայց մենք շատ աւելի մեծ յիմարութեամբ մեր թանկագին վայրկեանները կը վատնենք ցեխին մէջ կուռքեր քանդակելու»: Այդ կուռքերու քանդակագործներն են անպարկեշտ հաճոյքներու մէջ իրենց ժամանակը վատնողները:

4⁰ ԱՆԿԱՐԳ, ԱՆԿԱՆՈՆ ՄԻ ԸԼԼԱՐ ԳՈՐԾԵՐՈՒԹԻ ՄԷՁ.— «Կարգ ու կանոն երկինքի առաջին օրէնքն է», կ'ըսէ Փոփ: Պէտք է մեր ալ կանոնը ըլլայ: Կարգ-կանոնը ժամանակը կը կրկնապատկէ և մեզի ամէն պատեհութիւն կուտայ զայն լաւ գործածելու: Ահա ասոր համար ըսուած է թէ «չկապուած ու չկոխուած բեռան կրկինը կարելի է տանիլ, երբ լաւ կապուի ու ծրարուի, և տանողին ուսերէն վար չկախուի»: Մեզմէ ո՞րքան քիչերն են որ կ'օգտուին այս կարգ ու կանոնէն: Թափփափածութիւնը ժամանակին թշնամին է, և խոչընդոտը մեր պարտականութիւնները լաւ կատարելուն դէմ: Ժամանակին տնտեսութեան մէջ ըստ ամենայնի յաջողած կ'ըլլանք եթէ ընդունինք ու գործադրենք սա սկզբունքը. «Ամէն մարդ իր գործին գլուխը, և ամէն բան իր տեղը»: Այն մարդը միայն կրնայ շատ աշխատիլ ու շատ արտադրել առանց յոգնելու, որ միևնոյն ժամանակի մէջ միայն մէկ գործ կը տեսնէ և կը կատարէ լաւ կերպով:

5⁰ ԱՅՍՕՐՈՒԱՆ ԳՈՐԾԻ ՎԱՂՈՒԱՆ ՄԻ ԹՈՂՈՒՐ.— Ինչ որ ալ ըլլայ գործդ, կարեւորութիւն տուր անոր, և զանիկա կատարէ բոլոր եռանդովդ: Ձանձրոյթ, զրգուանքի արտայայտութիւն ամէնէն գէշ նշաններն են, որոնք ժամանակդ ու գործդ կը վատնեն և թուլութեան կը վարժեցնեն քեզ: Մի՛ յետաձգեր ո՞ր է պարտականութեանդ կատարումը: «Յետաձգումը ժամանակի գող է», մի՛ թողուր որ այդ գողը խանգարէ տրա-

մաղբութիւններդ, գործդ, ժամանակդ : Ներկայէն զատ բանի մը մի՛ վատահիր : Համոզուէ թէ վաղը այսօրուան թշնամին է : «Ընդմէջ անցեալին որ խոյս տուած է մեղմէ, և ապագային, որ անծանօթ է մեզի, ներկան կայ, ուր ամփոփուած են մեր պարտականութիւնները : Վաղուան անարժան է այն մարդը որ այսօրին արժէքը չգիտեր : «Օրուան չարիքը շատ է իրեն համար», կ'ըսէ Աւետարանը : Ձեր այսօրուան գործերովը վաղուան օրը մի՛ ծառնաբեռնէք, որովհետեւ այն ալ իր կարգին իր ծանրութիւնը ունի : «Ժամանակին արժէքը գիտնալու գերազանց գաղտնիքն է՝ բան մը չյետածգել : Ով որ այսօրուան գործը վաղուան կը թողու, չի խորհիր թէ իւրաքանչիւր օր և իւրաքանչիւր ժամ իր նոր պահանջը կամ պէտքը իր հետ կը բերէ» : «Վաղուան համար մի՛ պարծիր, որովհետեւ չես գիտեր թէ օրը ի՞նչ պիտի ծնի» (Առաք. Իէ. 1) :

6⁰ ԱՄԷՆ ԳՈՐԾ ԻՐ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ, ԵՒ ԱՄԷՆ ԺԱՄԱՆԱԿ ԻՐ ԳՈՐԾԻՆ ՅԱՏԿԱՅՈՒԻ.— Այս պատուէրը գործադրելով է որ մարդ կրնայ իրական գործ մը կատարել : «Երկու ձմերուկ մէկ անութի տակ չի բռնուիր» ժողովրդական առածին կարեւորութիւնը չըմբռնողները, երբեմն այն կերպով կը գործեն որ կարծես իրենց երկու ձեռքերը երկու տարբեր գործերու յատկացուցած ըլլային : Վիրաբոյժը իր գործին կը յարի, և կը շարունակէ զայն թէ իսկ դուրսը հրդեհ պատահի : Մէկ գործը թողուլ ու միւսին վազել, կատարելութեան պակասին յայտարար նշանն է. և կատարեալ մարդերն են որ կատարեալ գործեր կ'արտադրեն : «Մէկէն՝ մէկ գործ միայն կատարել պէտք է», կ'ըսէ Լապուլէյ . «Ասի շատ կարեւոր է. ճշմարտապէս նշանաւոր մարդը այն է որ կրնայ իր ամբողջ ուշադրութիւնը կեդրոնացնել միայն մէկ բանի վրայ, և մնացածը մոռնալ. կեդրոնացումը մարդկային

մտքի մեծագոյն ոյժն է» : Եւ կ'աւելցնէ. «Ամէն գործին պէտք է տալ իր պահանջած ժամանակը : Ամէն գործ իր ժամանակին դիւրին է» :

7⁰ ՃՇԳԱՊՈՒՆ ԵՂԻՐ.— Կեանքիդ բոլոր օրերուն մէջ՝ գործիդ, պաշտօնիդ, յանձնառութիւններուդ, խոստումներուդ գործադրութեան, ժամադրութիւններուդ, նոյն իսկ քունիդ ու ճաշիդ վերաբերմամբ ճշգրտապէս եղիր : Ճշգրտապահութիւնը ընկերական պարտականութիւն մը և հասուն նկարագրի, առողջ բարքի նշան մըն է : Գործերու կանոնադրութիւնը կը դիւրացնէ և առաջը կ'առնէ կարգ մը անկարգութիւններու և վնասներու : Անոր համար ըսուած է թէ իրապէս գործի մարդիկ ամէն բան յանձն կ'առնեն, բայց երբեք անճշգրտապէս մարդու մը հետ գործ ունենալ չեն ուզեր : Որովհետեւ անճշգրտապէս մարդը բեռ մը, նեղութիւն մըն է ընկերութեան : Ամէն պարագայի մէջ ճշգրտապէս չեղողը «կը վատնէ թէ՛ իր և թէ՛ ուրիշներուն ժամանակը» : Վաճառական մը իր դպրոցական զաւկին սասպէս կը գրէր. «Ճշգրտապէ՛ս եղիր, չեմ ուզեր հասկցնել լոկ թէ պէտք է ժամանակին ներկայ ըլլաս դասախօսութեանց, այլ կ'ուզեմ հասկցնել այն ոգին որմէ կ'ելլէ ճշգրտապահութիւնը, սէրը՝ հաւատարմութեան և ճշգրութեան, որ նշան են բազմադիւն մարդոց : Ճշգրտապահութեան սովորութիւնը կը պատշաճի ամէն բանի, բարեկամներ տեսնելու, պարտք վճարելու, եկեղեցի երթալու, գործատեղին հասնելու և անկէ մեկնելու, խոստում պահելու, անկողին երթալու, և անկողնէ ելլելու» : Ճշգրտապահութիւնը պարտք մըն է, ժամանակը կանխելը՝ իմաստուն վարմունք մը : Ով որ իր պարտականութիւնը կը կատարէ խոստացուած ժամանակէն վերջ, արդէն իսկ սպացուցած կ'ըլլայ թէ այդ պարտականութեան անարժան մէկն է ինքը : Ընդհակառակը, ով որ իր պարտականութիւնը կը կատարէ պայմանեալ ժամա-

նակէն առաջ, և այդ վարժութիւնը իրեն սովորութիւն կը շինէ, անիկա արդէն իսկ յաջողութեան ճամբուն մէջ դրած է ինքզինքը: «Կեանքիս բոլոր յաջողութիւնները կը պարտիմ, կ'ըսէ Նիւսըն, այն սովորութեան որով միշտ ու ամէն բանի մէջ քառորդ ժամ առաջ սկսած եմ գործի»:

8⁰ ՄԻ ՅՈՒՍԱՀԱՏԻՐ, ՅԱՐԱՏԵՒԷ՛ ԳՈՐԾԻԳ ՄԷՁ. — Ըսուած է թէ կեանքի երջանկութիւնը կը կայանայ կատարելիք գործ մը, սիրելիք առարկայ մը և յուսալիք բան մը ունենալուն մէջ (Քալմէրս): Այս երեքին միացումէն կը ծնի երջանկութիւնը: Գործի աշխարհին մէջ ամէն բան դիւրին չէ. ձախողանք, անյաջողութիւն, երբեմն կը դարպասեն մեզի: Մի՛ թողուր որ անոնք գործառնութիւններուդ մէջ քեզմէ առաջ անցնին: Մեծագոյն յաջողութիւնը գործ մը միայն լաւ սկսելուն մէջ չի կայանար, այլ հոն յարատեւել գիտնալուն մէջ: Յուսահատութիւնը յարատեւութեան ջնջումն է: Աշխարհի մէջ արտագրուած լաւագոյն գործերուն մեծ մասը միայն խելքի ու ոյժի արդիւնք չեն, այլ յարատեւութեան: Իսկ Պլուտարքոս գործի մարդերուն կ'ըսէ. «Աշխատեցէք անդադար ձեր անձին վրայ աւելի ևս իշխելու...: Ով որ այլ ևս չի շահիր, կորանցնել կը սկսի: Կարեւորը արագ քալելը չէ, այլ միշտ քալելը: Առաջին անգամ ձեռք բերուած արդիւնքը ուղիղ չի համեմատիր կրուած նեղութեան հետ. յարատեւութիւնը կրկնապատկեցէ՛ք և յուսացէ՛ք»: Ահա կը տեսնէք որ հին ու նոր օրերու իմաստունները միաբերան մեզ յարատեւութեան կը հրաւիրեն մեր առօրեայ և առեւտրական գործերուն մէջ:

9⁰ ՊԱՐԿԵՇՏՈՒԹԻՒՆԸ ՁԵՌՔԷ՛ ՄԻ՛ ՁԳԵՐ. — Ժամանակին լաւ գործածութեան մեծագոյն օժանդակը պարկեշտութիւնն է: Մաքուր բարքի ու ազնիւ նկարագրի տէր մարդերուն յաջողութիւնը հաստատուն հիմերու վրայ դրուած գանձ մըն է: Ամբարիշտները և բոլոր ա-

նոնք, որոնց խառնուածքը անբարոյութիւններու, սուտի, կեղծիքի հիւսկէններով շինուած է, միայն ժամանակի մը համար կը յաջողին: Ժամանակը պարկեշտութեամբ և պարկեշտութիւնը ժամանակով կը հասուննայ: Բարեբարոյ, պարկեշտ և առաքինի վաճառականը իր յաճախորդները կը շատցնէ, մինչ՝ ստախոս, կոշտ ու մոլի արհեստաւորը գործ չի գտներ գործելու: Պարկեշտութիւնը կը պահանջէ որ ձեր յաջողութիւնը ուրիշին կործանումին մէջ չփնտռէք: Աշխատեցէք որ ձեր լեզուին զարգը ստախոսութենէն ու անիրաւութենէն կազմուած չըլլայ: Պարտքի, առուծախի, սակարկութեան մէջ խարդախ վաճառականն ու արհեստաւորը բարոյական սնանկներ են և բարոյական սնանկութիւնը աւելի վտանգաւոր է և անհրաժեշտօրէն իր ետեւէն կը բերէ նիւթական սնանկութիւն:

10⁰ ՀԱՒԱՏՔՈՎ ՈՒ ՍԻՐՈՎ ԳՈՐԾԷ՛. — Ով որ դժկամակութեամբ կը բանայ իր խանութին դուռը, յաճախորդ չունենար, և ով որ իր գործին հանդէպ հաւատք չունի, անկէ օգնութիւն չի կրնար ակնկալել: Դժկամակութիւնն ու դժգոհութիւնը անտանելի կ'ընեն օրուան ծանրութիւնը, օրուան մեր պարտականութիւնները. մինչ սէրն ու հաւատքը՝ իր գործին ու իր ժամանակին՝ դիւրատար կ'ընեն այդ պարտականութիւնները: Հաւատքով ու սիրով սկսուած ճամբուն վախճանը շատ մօտ է մարդուս. դժկամակութիւնը ամէնէն մօտ ճամբան իսկ երկարելու պատճառ կ'ըլլայ: Հաւատքը ոյժն է, իսկ սէրը՝ այդ ոյժը գործածելուն միջոցը: Երկուքը պինդ բռնէ ու քալէ: Ապահով եղիր:

III. — Ա Ռ Ո Ղ Ջ Ո Ի Թ Ի Ի Ն

Առողջութեան կարեւորութիւնը. — Առողջութիւնը մեր միջավայրին մէջ. — Անոր պահպանումին կենսականութիւնը. — Միջոցները. — Արին. — Անոր մարուր պահպանութիւնը. — Օդ. — Մարտութիւն. — Մտունդ. — Ժուժկալութիւն. — Զուարթութիւն. — Բուն. — Ալբոլ. — Ծխախոտ. — Մարմնամարզ.

Թոմաս Գարլայլ, էտինպուրկի համալսարանի ուսանողներուն խօսած իր մէկ ճառին մէջ, ըսաւ անոնց. «Ձեզի պիտի տամ խրատ մը որ գործնապէս շատ կարեւոր է: Պէտք է շարունակ հոգ տանիլ առողջութեան. պէտք է որ զայն նկատէք իբրև պատուականագոյնը՝ բոլոր ժամանակաւոր իրերուն: Աշխարհի մէջ չէք կրնար կատարել մեծ գործ մը որ կատարեալ առողջութեան հաւասարի: Բազմատամբ առողջութեան, ինչ կ'արժեն ոսկիի զանգուածները կամ միլիոնները»: Իրմէ հազարաւոր տարիներ առաջ Սիրաք իր Իմաստութիւնով ըսած էր. «Առողջութիւնն ու առագութիւնը բոլոր ոսկիէն, և զօրաւոր մարմինը անչափ հարստութենէն աւելի պատուական է» (Լ. 14—16):

Առողջութիւնը կեանքն իսկ է, և առողջութիւնը մէկն է ան հարստութիւններէն, զորս կորսնցնելէ վերջ միայն շատ կը գնահատենք զժբազդաբար: Կար ժամանակ մը երբ կեանքի կենսական պայմաններու ամբողջութիւն մը ինքնին կը պահպանէր մարդկային առողջութիւնը, առանց նոյն իսկ մարդկութեան ուշադրութիւնը գրաւելու: Քաղաքակրթութիւնը իրարու մօտ բերաւ լեռներուն կուշար կամ դաշտերուն գիրկը բզզացող ժողովուրդները, կազմելու համար քաղաքներու խճողումը: Բայց այդ խճողումը կեանքն ու միջոցորտը թունաւորեց կարծես, ժողովուրդները զրկելով իրենց առողջութեան սատարող մարուր օդէն ու ջուրէն, արեւի լոյսէն

ու ջերմութենէն: «Արդի քաղաքակրթութիւնը իր տենդագին հապճեպով, ինչպէս նաև մեզի հաղորած զգայնութիւններուն (sensation) և շարունակաբար մեր մէջ գրգռած յուզումներու շատութեամբ ու մեզի մատակարարած հաճոյքներուն նրբութեամբ, մեր ջղային գրութեան վրայ աղետալի ազդեցութիւն մը գործած է: Կեանքը, ինչպէս որ շինուած է այսօր, զգացողութիւնը (sensibility) կը զայրագնէ, չափազանցօրէն կը ձգտեցնէ ջիղերը, բարոյական կորովը կը խորտակէ, և կը խանգարէ արիւնը»: Ու այսօր աւելի քան երբեք մեր մարմնական յօրինուածքը ա՛լ աւելի պէտք ունի խնամքի: Մարմնի այդ խնամատածութիւնն է զոր մեզի կը սորվեցնէ Առողջարանութիւնը, այնքան անհրաժեշտ մեր ամէնուս համար: Բայց եթէ այսօր ուրիշ ժամանակներէ աւելի զգացուած է առողջութեան կարեւորութիւնը, եթէ անիկա իբրև հարստութիւններու գլխաւորագոյնը նկատուած է տիեզերապէս, միւս կողմէ սա՛ ալ ստոյգ է թէ մենք՝ գրեթէ առանց բացառութեան՝ անփոյթ գտնուած ենք մեր առողջութիւնը պահպանող միջոցներու ճշգրիտ կիրարկութեան մասին: Ամէն մարդ ինքզինքը տուած կամ իր հաճոյքին և կամ գործերուն, բնաւ ուշադրութեան իսկ առած չունի թէ մարմնական հալ ու մաշ մը, հոգեկան աուայտանք մը կը կրճեն մեզ օրէ օր, թէ՛ մեր կեանքը սրպիտի միջավայրի մէջ կ'անցընէ իր շրջանը, թէ՛ սրպիտի թոյներ կը ծծենք օրէ օր: Ու ալ անարիւնութիւնը՝ ոմանց վրայ գալկութիւնը, ուրիշներու վրայ ջղային տկարութիւնները, մաքի թմրածութիւնը, ծիւրումը (atrophy), հազարաւոր կեանքեր անգործութեան կը դատապարտեն, վայրկեանէ վայրկեան սպաննելով՝ ենթականերու մէջ՝ միաք, զգացում, կորով, ջիղ ու կեանք: «Առողջութիւնը, սակայն, միայն երջանկութեան գլխաւոր պայմաններէն մէկը չէ. անիկա անհրաժեշտ է

նաև կարենալ լաւ աշխատելու համար : Ով որ առողջութեան հոգ չի տանիր, ո՛չ միայն յիմար է այլ և եսապաշտ) :

Թերեւս չափազանցած պիտի չըլլամ, եթէ ըսեմ թէ քաղաքի մեր միջավայրին մէջ կատարելապէս առողջ մարդ չունինք բնաւ : Եւ մարմնի վատառողջութիւնը բնականօրէն միտքերուն վրայ ալ ազդելով, զանոնք դուրս հանած է իրենց բնականոն (normal) վիճակէն : Թէ մարմնի առողջութիւնը ո՛րքան կ'ազդէ միտքի առողջութեան վրայ, ցուցուած է արդէն «առողջ միտք, առողջ մարմնի մէջ» առածով : Մարմնի ու միտքի այս ներքին յարաբերութիւնը ա՛յնքան կանուխէն աչքի զարկած էր որ Պլատոն կը յանձնարարէր միտքն ու մարմինը առարկայ ընել առողջապահական հաւասար խնամքի և զանոնք քալեցնել առողջութեան ճամբուն մէջ, իբրև մէկ կառքի լծուած երկու ձիեր : Ազդեցութեան փոխադարձութիւնը միտքէն մարմնին ու մարմնէն միտքին վրայ, ա՛յնքան աչքառու է որ՝ ինչպէս պիտի տեսնէք քիչ յետոյ՝ մեր առողջութիւնը միայն նիւթական պայմաններէ կախում չունի, կան բարոյական ու հոգեկան ազդակներ ալ որոնք ուղղակի և անընդմիջապէս կը ներգործեն մեր առողջութեան պահպանումին կամ խանգարումին) : «Մարդը մէկ է և սակայն բազադրեալ, կ'ըսէ հեղինակ մը : Բորբոքէ՛ անոր խիղճը, և ահա կը շիկնի. արգելք եղիր անոր արեան շրջանին, և ահա կ'ամ յամր կը խորհի կամ չի խորհիր բնաւ. յնասէ անոր ծծիչ անօթներուն գործողութեան, և ահա բարոյական դատողութեան կարողութիւնը կը տկարանայ : Գաւաթ մը գինին կը ստորնացնէ անոր բարոյական բնութիւնը և զայն խողէ ստորնագոյն կը շինէ : Գութի կամ սարսափի սաստիկ յուզման ենթարկուելով կը փսխէ, նշգրակի հարուած մը կրելով կը դադրի զառանցելէ. չափազանց մտածելով կը սպառէ իր գործունէութիւնը :

մկանունքի չափազանց գործածութիւնէն կը բխանան իր խորհելու կարողութիւնները. յուզումը կը կրկնապատէ իր մկանունքի գորութիւնը. վերջապէս ասեղի խոցուածով մը կամ հանքային աղի ցորենահատով մը խսկոյն կ'անշնչանայ) :

Մարդկային կեանքի առողջութիւնը միայն բժիշկներուն ու հանրային առողջութեան Հսկող Մարմիններուն մտածումի առարկան չէ եղած : Շատ կրօնքներ միլենոյն մտահոգութեամբ վերաբերուած են առողջութեան խնդրին հետ և անոր մասնաւոր նուիրականութիւն մը տուած են, կարենալ աւելի պարտաւորիչ ընելու համար զայն իրենց հետեւող ժողովուրդներուն : Գրիատոնէութիւնը, թէպէտ մասնաւոր հրահանգներ չսահմանեց մարմնի առողջութեան պահպանումին համար, բայց անկէ աւելի բան մը ըրաւ, մարմնին ու անոր անդամներուն սրբութիւնն ու նուիրականութիւնը քարոզելով, և ամէն բանի մէջ ժուժկալութիւնն ու սակաւապէտութիւնը պարտք դնելով : Ան մեզի սորվեցուց թէ մենք անդամներն ենք Յիսուսի մարմնին (Ա. Կորնթ. ԺԲ. 27. 2. 15.—Եփես. Ե. 30). թէ՛ մեր մարմինները Ս. Հոգիին տաճարներն են (Ա. Կորնթ. 2. 19), ու հետեւաբար մեր մարմիններուն սրբութիւնով, մենք պարտաւոր ենք զԱստուած փառաւորել մեր մարմիններուն ու մեր հոգիներուն մէջ (Ա. Կորնթ. 2. 20) :

Ամէնուս հաւասարապէս անհրաժեշտ եղող առողջութեան պահպանումին համար բժշկական-մասնագիտական սրբութիւններու մէջ պիտի չմանեմ՝ սիրելի ժողովուրդիս հետ խօսած պահուս : Արդէն այդ տեսակ հմտութեան մը յաւակնութիւնն ալ չեմ ունեցած բնաւ, և չեմ ալ կրնար ունենալ : Բայց պիտի տամ ձեզի կարգ մը խորհուրդներ, զորս պէտք է դիտնայ ամէն մարդ, առանց բժիշկ մը եղած ըլլալու, և որոնց գործադրու-

թիւնէն կախում ունի ընդհանրապէս մեր առողջութիւնը :

Այս տողերը գրած պահուս, վաստան եղած եմ թէ քիչ մը բարեացակամութիւն, քիչ մը ուշադրութիւն պիտի դիւրացնեն տալիք խորհուրդներուս գործադրութիւնը, և զգալապէս պիտի բարձրացնեն մեր անհատական ու հանրային առողջութեան աստիճանաչափը: Որովհետեւ, միանգամ ընդ միշտ պէտք է համոզուիլ թէ մեր առողջութեան պահպանումը մեզմէ կախում ունի ընդհանրապէս: Նոյն իսկ անոնք որոնք իրենց ծնողքէն հիւանդութիւն մը ժառանգելով եկած են աշխարհ, նոյն իսկ անոնք կրնան այդ ժառանգուած հիւանդութեան ազդեցութիւնը մեղմել, անոր վճռական հարուածը ուշացնել, եթէ մտադիր ըլլան առողջապահական կանոններու համաձայն կեանք մը ապրիլ: Բայց տեսնուած է որ աւելի մեծք մեր ձեռքով կը խանգարենք մեր առողջութիւնը, յաճախ՝ մեր յոռի կենցաղին հետեւանքով, և մեր առողջութեան, մեր երջանկութեան, մեր կորովին ու ձեռներէցութեան կորուստին հետ, մեր ձակափն վրայ կը կրենք մեր յոռի կեանքէն ծնած ամօթին ու նուաստացումին դատաւճիռն ալ:

Մարդուս առողջութեան պահպանումին անհրաժեշտ ու անմիջական ոյժը պէտք է փնտուել մեր երակներուն մէջ շրջան ընող արիւնին մաքրութեան, ու եթէ ոչ ձօրութեան, գոնէ բաւականութեան մէջ: Արիւնն է որ պիտի սննդաւորէ մեր ջիղերը, մկանունքները, մեր ուղեղը և մարմնին այն բոլոր բջիջները, որոնցմէ կազմուած է այն: Արդ, արիւնդ կարենալ մաքուր պահելու համար,

1⁰ ՕԳԻՆ ՈՒ ԼՈՅՍԻՆ ԱՐԺԷՔԸ ԳԻՏՅԻՐ ՆԱԽ. —

Անոնք որ ժամերով սենեակի մը կամ սրճարանի մը մէջ կը փակուին կը մնան, ծծելով անմաքուր, այսինքն թթուածինէ (oxygène) զրկուած օդ մը, և կը շարունա-

կեն իրենց այս կեանքը, առաջին ու վտանգաւոր քայլը առած կ'ըլլան իրենց առողջութեան խանգարումի ճամբուն մէջ: Այս պատճառով պէտք է հեռանալ սրճարաններու խնձողուած կեանքէն, և այն երեկոյթներէն ուր նեղ սենեակի մը մէջ հաւաքուած մարդերն ու վառուած լոյսերը այդ թթուածինը կը սպառեն, և ուր պէտք եղած միջոցները գոյութիւն չունին օդը փոփոխելու և նորոգելու համար: Այդօրինակ հաւաքումներու միջոցին, շատ անգամ գլխու ցաւեր կ'ունենանք, կամ շնչահեղձութիւններ, ու այդ ցաւերուն պատճառը փոփանակ մեր ծծած օդին ապականութեան մէջ փնտուելու, կ'ուզենք տարբեր շարժառիթներ գտնել անոնց համար: Անքնութիւնը ստէպ յառաջ կուգայ ննջարաններու օդին անբաւականութենէն: Վատառողջ օդը կը ջլատէ մեր կարողութիւնները, և մեզ կը զրկէ օգտակար կեանք մը ապրելու երջանկութենէն: Անոր համար ըսուած է թէ «մաքուր օդի մէջ թաթխուած սև հացը աւելի արիւն կը շինէ, քան փակ սենեակի մը մէջ կերուած եղան կողիլը»: Յաւալի է ըսել թէ մեր շրջանակին մէջ օդին օգտակարութիւնը անասուած է բոլորովին: Մեր տուններէն մեծադոյն մասը օդէ և լոյսէ զրկուած քարայրներու պէս է. ու տուն մը վարձած ասեննիս, անոր օդին ու լոյսին ուշադրութիւն ըրած չունինք բնաւ: Իմ այցելութիւններուս միջոցին, պատահած է որ սենեակէ մը ներս մտած պահուս, շնչահեղձութեան նոսրայ մը անցընեմ՝ միմիայն հոն տիրող օդին ապականութեան պատճառով: Այսպիսի բնակարաններու մէջ աչքի դարձող երեկոյթը սա է թէ անոնց տէրերը «շատ աւելի կան կարասի ունին քան օդ»: Բարեկամներս, ձեր վարձելիք տուները, թէ իսկ հին ըլլան ու կեղբոնէն հեռու, հոգ մի՛ ընէք բնաւ, եթէ օդ ու լոյս ունին, մտէ՛ք անոր մէջ, ուր կեանք կայ ձեզի համար, բայց օդէ, լոյսէ, արեւի ջերմութենէ

զուրկ սենեակներէ զգուշացէք. անոնք ձեզի իբրև բնակարան ծառայելէ աւելի, իբրև դազազ միայն կրնան ծառայել ձեզի և ձեր զաւակներուն. «Ուր որ արեւը չի թափանցեր, հոն բժիշկը յաճախ կը մտնէ», կ'ըսէ ֆրանսական առածը:

2⁰ Առողջութեան պահպանումին նպաստաւորող անհրաժեշտ պայմաններէն մէկն է ՄԱՔՐՈՒԹԻՒՆԵՐ: Մաքրութիւնը մարմինն, զգեստներուն, տունին՝ պէտք է ուշադրութեան առարկան ըլլայ մեր իգական սեռին մանաւանդ, որովհետև մաքրութիւնը առողջութիւնն իսկ է: «Ինչ որ է անբժութիւնը (pureté) հոգիին, նոյնն է մաքրութիւնը՝ մարմինն համար»: Սթէյքն կ'ըսէ. «Մաքրութեան սովորութիւնը անձին մատուցուելիք յարգանքին առաջին նշաններէն մէկն է, որ լաւ բարքերու սկիզբն է ու վախճանը»: Մաքրութիւնը անհրաժեշտ է թէ՛ մեր անձնական և թէ՛ հանրային առողջութիւնը չխանգարելու համար: Բոլոր տարափոխիկ հիւանդութիւնները անմաքրութեան պատճառով է որ շատ ու շատ կը տարածուին: Մեր արիւնի շրջանը կանոնաւորելու և զայն իր անմաքրութիւններէն զտելու համար օդի պէտք ունինք: Այդ օդը կը ծծենք երկու ճամբով. մէյ մը մեր թոքերուն, մէյ մըն ալ մեր մորթին վրայ դանուած ծակտիքի (pore) միջոցաւ: Մեր մարմինն մաքրութիւնը այդ մորթային շնչառութիւնը կը դիւրացնէ, սրբելով վերնամորթին (épiderme) վրայէն քրտինքի, փոշիի և ճարպի անմաքրութիւնները, որոնք դիզուելով կը փակեն մեր մորթային շնչառութեան ծառայող ծակտիքը, և շնչառութեան պաշտօնը կը ծանրացնեն միմիայն թոքերուն վրայ: Բայց վերջապէս թոքերն ալ կրնան յոգնիլ ուշ կամ կանուխ, և տեղի տալ կարգ մը վտանգաւոր հիւանդութիւններու: «Գիւղացիներն ու գործաւորները, կ'ըսէ Ժ. Պայեօ, որոնք առատօրէն կ'արտաչնչեն, դիւրաւ պազ կ'առնեն. անոնք որ ստէպ իրենց մարմինը

տաք ջուրով և օճառով չեն լուար, և որոնք՝ հետեւաբար՝ իրենց շնչառական գործարանները չափէն աւելի կը յոգնեցնեն, թոքատապի (pneumonie) և կողատապի (pleurésie) նման ծանր հիւանդութիւններէ կը բռնուին»: Եւ երբ խորհինք թէ ամբողջ մեր մարմինը շրջապատուած է ծակոտկէն մորթով մը, որ ո՛չ միայն իր տակը կը ծրարէ մեր երակները, մեր ջիզերը, մեր մկանունքները, մեր մազանման անօթները, այլ և թոքերուն կ'աշխատակցի մեր շնչառութեան կանոնաւորութեան համար, ա՛լ հարկ չի մնաչ երկարօրէն բացատրելու թէ մաքրութիւնը ո՛րքան անհրաժեշտ է մեր ամբողջ մարմինն համար: Լուրջ կարեւորութիւն տալու է ձեռքերու մաքրութեան, ու ամէն բանէ առաջ ձեր զաւակները զգուշացուցէք մատներով իրենց քիթը, բերանը խառնշտկելու յոռի սովորութենէն: «Խորհեցէք այն մանրակրկիտ խնամքներուն վրայ, զորս վիրաբոյժ մը կը կատարէ, վիրաբուժական գործողութիւն մը կատարելէ առաջ իր ձեռքերը մաքրելու և ապանելելու (stériliser) համար, և դուք ալ յոռի սովորութիւնով մի թունաւորէք ձեր քիթն, աչքին ու բերնին հեղուկները»: Աչքի հիւանդութիւններու մեծ մասը աղտոտ մատներով աչքերը չփելէն յառաջ եկած է. օճացաւը՝ (érésipèle) և կեղծմաշկը (diphthérie) քիթը խառնշտկելէն, քանի որ այդ երկու հիւանդութիւններու մանրէները քիթն ներսերը կը պահուրախ յաճախ (Ժ. Պայեօ). կնտութիւնը և ոջիլախտը՝ աղտոտ ձեռքերով գլուխը քերելէն, որովհետև եղունգները կրնան իրենց տակը պարտրկել ամէն հիւանդութիւններու մանրէները, հոն դիզուած աղտոտութիւններուն հետ. անոր համար ըսուած է թէ «սեւով (=աղտոտութիւն) եզերուած եղունգ ունեցող մարդէ մը աւելի վտանգաւոր և զգուելի բան չկայ»: Մեզմէ ամէնէն աղքատն անգամ կրնայ, եթէ ուզէ, խնամք տանիլ իր մարմինն,

իր հանդերձներուն և իր տունին մաքրութեանը: «Եթէ ուզէ», ըսինք, որովհետեւ մաքրութիւնը աշխատութիւն կը պահանջէ. ծուլութիւնը թշնամի է շատ մը լաւութիւններու, ինչպէս և առողջութեան: Երբ այդ ծուլութիւնը թօթափենք մենէ, մաքրութեամբ առողջութեան պահպանումը կը դիւրանայ մեզի համար, քանի որ մաքրութեան համար պէտք եղածին չափ ու աւելի ջուր ունինք մենք: Օդէն վերջ, մեր առողջութեան անունըը ջուրն է: Ի զուր չէր, ուրեմն, որ մեր նախնիք ջուրը պաշտեցին. մաքրասէր մարդուն պարտքն է ջուրին արժէքը գնահատել, և անկէ նպաստաւորուիլ յաճախակի:

3⁰ ՈՒՇԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԸՐԷ ՍՆՈՒՆԴԻՒԿ, որովհետեւ ան է որ արիւնի նախնական նիւթերը պիտի հայթայթէ ստամոքսին միջոցաւ՝ ամբողջ մարմնին: Մնունդը անհրաժեշտ է, օրէ օր մեր սպառած արիւնը և տկարացած ջիզերը ու մկանուէրը զօրացնելու համար: Մնունդի նիւթերը անթիւ են, բայց ո՛չ ամէն նիւթ օգտակար է և ո՛չ մատչելի ամէն ստամոքսի: «Մէկուն կերակուրը միւսին համար թոյն է», ըսուած է շատ իրաւունքով. որովհետեւ եթէ աւնուած ուտեստը չմարսուի մեր ստամոքսէն, ոչ միայն անօգուտ կ'ըլլայ զայն աւնելը, այլ և ընդհանուր տկարութիւն մը առաջ կը բերէ մեր ամբողջ կազմութեան մէջ: Շատ ուտելով չէ որ շատ անունդ կ'առնուի, այլ շատ մարսելով: Մարսողութիւնը դիւրացնելու համար անհրաժեշտ է խնամք տանիլ ստամոքսին, որպէս զի ան կարենայ իր պաշտօնը կատարել: Մեր կեանքին ամբողջ կանոնաւորութիւնը ստամոքսին և աղիքներուն գործն է. անքնութիւն, վիշտ, չափազանց յոգնութիւն, շատակերութիւն, անյարմար կերակուր և ըմպելի կը վնասեն անոնց կանոնաւորութեան և ալ այնուհետեւ դժուարամարսութիւնը կը թունաւորէ մեր ամբողջ կեանքը: Միտը անհրաժեշտ պայման մը չէ մեր

առողջութեան պահպանումին համար: Թէպէտ ըսուած է թէ առանց պրօզրա ուտելու մարդ չի կրնար խորհիլ, բայց տեսնուած է որ բուսակերութիւնն ալ նոյնքան խորհուրդ, նոյնքան արիւն կրնայ հայթայթել մարդու: Գիւղացիներն ու լեբան ժողովուրդները գրեթէ առանց միսի կը սնանին, և կը տեսնենք թէ ստուգիւ մաքուր օդի մէջ թաթխուած չոր հացի կտոր մըն ալ յաճախ լաւագոյն միջոցը կը դառնայ մեր առողջութեան պահպանումին: Ակոսներու մաքրութեան հոգ տարէք, որովհետեւ անոնք մեծապէս կը նպաստեն ստամոքսին, մեր մարսողութեան գործին մէջ, քանի որ լաւ ծամուած կերակուր մը մասամբ մարսուած կրնայ սեպուիլ: Ու ամէն բանէ առաջ առողջ պահել ջանացէք ձեր ստամոքսը. մի՛ խճողէք զայն բազմատեսակ կերակուրներով, ու մանաւանդ փորձեցէք թէ անունդին ո՛ր տեսակը կրնաք լաւ մարսել, ու զայն ընտրեցէք ձեզի կերակուր: Լաւ անունդը լաւ մարսողութեան մէջ փնտռելու է: Խանգարուած ու տկար ստամոքս մը մարդս յոռետես կը չինէ. և աշխարհի դժգոհներէն մեծագոյն մասը իրենց դժգոհութիւնները կը պարտին իրենց խանգարուած ստամոքսին:

4⁰ ՈՐԿՐԱՄՈՒ ՄԻ ԸԼԼԱՐ. — Ամէն չափազանցութիւն իր ետեւէն կը բերէ յոգնութեան չափազանցութիւն, և որկրամոլութեան արդիւնքը կ'ըլլայ ստամոքսի վաղահաս տկարութիւն մը: Սակաւակերութիւն և որկրամոլութիւն՝ ուտելու սովորութեան մէջ երկու ծայրայեղութիւններ են, որոնք հաւասարապէս կը վնասեն մեր առողջութեան: Եւ որովհետեւ անսուաղութեան տարուած սակաւակերութիւնը անդարմանելի կորուստ մըն է մարդու համար, հեղինակ մը ըսած է թէ «շատակերութենէ յառաջ եկած յղիութիւնները նուազ վնասակար են և շուտ կը բուժուին, քան այն հիւանդութիւնները որոնց

պատճառը անսուզութիւնն է» : Հեղինակին այս տողերը շատակերութեան ներքող մը չեն բնաւ, քանի որ առողջութեան ընդհանուր կանոնը, եթէ ոչ քիչ ուտելուն, գոնէ պէտք եղածին չափ ուտելուն մէջ կը կայանայ : «Երբ բազմազան կերակուրներով ծածկուած սեղաններ կը տեսնեմ, կ'ըսէ Էտիսըն, կ'երեւակայեմ տեսնել յօդատապը (goutte) ջրգողութիւնը (hydropésie = սրսզա), տենդը, քնաբը (léthargie), և ուրիշ բազմաթիւ հիւանդութիւններ, որոնք կերակուրի իւրաքանչիւր պնակին տակ դարանի կեցած կը սպասեն» : Ընդ սեղաններու վրայ մարդիկ առհասարակ շատակերութեան կը փորձուին, որովհետեւ քիչ ուտելէն աւելի դիւրին է շատ ուտելը : Որքան ալ դժուարին ըլլայ սակայն չափաւորութիւնը, ան պիտի մնայ միշտ մեր նիւթական ու բարոյական առողջութեան մեկնակէտը⁽¹⁾ : Ամէն պարագայի մէջ, լուին, ինչպէս յոռիին մէջ, պէտք է նկատի առնել խորթակներու համերաշխութիւնը, կ'ըսէ Ժիւլ Սիմօն : Ըմպելիքով ու միսով լեցուն ստամոքս մը մեղ տրամադիր կ'ընէ բզջխոտութեան, մինչդեռ չափաւորութիւնը մեղ կը խաղաղէ, ամենուրեք, և մեղ կարող կ'ընէ ժուժկալութեան ու համեստութեան» : Այս պատճառով շարունակ ճշմարիտ պիտի մնայ այն համոզումը թէ «հոգիին, ինչպէս մարմնին զօրութիւնը ժուժկալութեան պտուղն է» (Մարմօնդ է) :

Հետեւաբար, մեղ որկրամոլութենէ զերծ պահելու համար, առողջաբանն ու բարոյագէտը մեղ կը պատուիրեն .— Կերած աւեկդ մի՛ արտար, բայց շատ մի՛ նսիր

(1) Ընդհանրապէս այն համոզումը կայ թէ մանուկները որկրամոլ են Բայց շատակերութիւնը չափահասներու պիտի է : մանուկը կ'ուտէ իր բնական միտումին ու պէտքերուն անսալով : կ'ուտէ՝ եթէ տան . հետեւաբար ճշմարիտ է թէ մանուկները որկրամոլ և շատակեր շինողները իրենց սնուցիչներն են :

ճաշի սեղանին մօտ . սեղանեկ երած աւեկդ միշտ քիչ մը ակօթի եղիր . սպրեշու հաւար կեր, եւ ոչ քի ուտելու հաւար սպրե : Կրնասք ճաշդ, ու կեանքդ երկարած պիտի ըլլաս (Սըր Ժօն Լըպօք) :

5° ԺՈՒԺԿԱԼ ԵՂԻՐ ՀԱՃՈՅՔՆԵՐՈՒԴ ԵՒ ԱՆՈՆՑ ԸՆՏՐՈՒԹԵԱՆԸ ՄԷՋ.— Ամէն օրուան փորձառութիւնը ցոյց տուած է թէ մեր առողջութիւնը ամէնէն աւելի հաճոյքներու չափազանցութեան մէջ գտած է իր գերեզմանը : Այս ճամբով իրագործուած է երիտասարդութեան կործանումը : Եւ տեսնուած է թէ անոնք որ իրենց երիտասարդութիւնը հաճոյքներու չափազանցութեան մը յատկացուցած են, ծերութեան միջոցին տառապանքէն զատ ուրիշ բան մը չեն կրցած գտնել իրենց մարմնին ու հոգիին խորը : Մեր բժիշկ բարեկամներէն քաղած տեղեկութիւններս դժբաղդարար զիս հարկադրած են հաւատալու այն ահաւորութեան, զոր հաճոյքի չափազանցութիւնը յառաջ բերած է մեր երիտասարդներուն առողջութեան խանգարումին մէջ : Եւ բժիշկներէն մեծագոյն մասը, իրենց նիւթական բարեկեցութիւնը ձեռք բերած են անխոհեմ երիտասարդներու հաճոյքի մէջ գործադրած չափազանցութիւններուն չնորհիւ : Մեր երիտասարդները բնաւ մոռնալու չեն Փասքալի սա պատուէրը . «Մարդու մը համար ամօթ չէ վշտէն ընկճուիլը, բայց ամօթ է հաճոյքներէն յաղթահարուիլը» : Այդ յաղթահարումը երբեք անհետեւանք չի կրնար մնալ . ամէն մէկ չափազանցութեան քայլ վէրք մը կը բանայ մարդուն մէջ, և այդ օրէ օր ու յամրօրէն բացուած վէրքերն են որ մենէ կը գողնան մեր առողջութիւնը, տեւող շարունակականութիւնով մը . և կորսուած ու խանգարուած առողջութիւն մը, որքան ալ դարմանուի, չի կրնար իր բնական վիճակը վերստանալ : Հաճոյքի մարդերուն ստանձնած այդ «շարունակական անձնասպանութիւն»ը խափա-

նելու միակ միջոցն է հեռու կենալ հաճոյքներու չափազանցութենէն, ընտրել այն տեսակ հաճոյքներ որոնք նուազ գրգռեն մեր ջղային գրութիւնը, և փոխանակ յոգնեցնելու, ըլլան աւելի կազդուրիչ՝ աշխատութենէն յոգնած մեր ջիղերուն և միաններուն, և մարմնական վայելքներէ աւելի պարգեւեն մեզի մտքի ու սրտի գոհացումներ: Գերագոյն հաճոյքը, կ'ըսէ Պօսիէօ, հաճոյքները արհամարհելուն մէջ կը կայանայ, և ասիկա ճշմարիտ է, քանի որ, Վօլթէօի բառով, հաճոյքներու չափազանցութիւնը կը դադրի հաճոյք ըլլալէ:

6⁰ ԶՈՒԱՐԹ ԵՂԻՐ.— Հաճոյքներուն չափազանցութիւնը արհամարհած ատեն նպատակ չունիմ բնաւ տրտմութիւն ու յուսահատութիւն քարոզել ձեզի: — Տրտմութիւնն ու յուսահատութիւնը բնականոն մարդու մը յատկութիւնները չեն կրնար ըլլալ: Բայց ես վստահ եմ թէ մարդ հաճոյքներու չափազանցութիւնը արհամարհելով հանդերձ, կրնայ զուարթ կեանք մը ունենալ: Եւ զուարթութիւնը անհրաժեշտ պէտք մըն է, քանի որ կեանքի ու առողջութեան էական պայմաններէն մէկն է: Արդէն այս գլուխին սկիզբը բացատրեցինք թէ մարմինն ու միտքը ա՛յնքան սերտ յարաբերութիւններ ունին իրարու հետ, և իրենց փոխադարձ ներգործութիւնը ա՛յնքան անխուսափելի է որ մէկուն առողջութիւնը միւսին առողջութենէն կախում ունի: Այդ զուարթութիւնը՝ ինծի համար մտքի առողջութիւնը, և այդ առողջութեան յայտարար նշանն է: Անոնք որ իրենց կեանքը շարունակական տրտմութեան մը մասնած են, պարզապէս մտքով հիւանդներ են, որոնց մարմնական առողջութիւնը ուղիղ կը համեմատի իրենց մտքի վիճակին հետ: Բնաւ չեմ տեսած յուստես մը, որ առողջ մարմին մը ունեցած ըլլայ, և մէկ մարդու վրայ տեսնուած տրտմութիւնն ու վստառողջութիւնը իրարու ծնունդ տուած

են ապահովաբար: Բարկացող ու քինախնդիր մարդը աւելի վստառողջ է քան հեղահամբոյր և ներող հոգին: Առողջութեան վրայ զուարթութեան ունեցած գերակշիռ ազդեցութիւնը Հին Յոյներուն ուշադրութիւնը գրաւած էր: Այնպէս որ երբ Եգիպտացիները՝ այդ անդրչիբիմեան գաղափարներով տողորուած մարդիկը՝ կրօնական տրտմութիւնով մը համակուած, իրենց խնջոյքի սեղանին վրայ կը դնէին մեռեալի մը կմախքը, միշտ մահը յիշելու համար: Կը պատմուի թէ Լիկուրգոս Սպարտացիներուն պարտաւորիչ ըրաւ Ծիծաղ (Rire) աստուածին մէկ պզտիկ արձանը ունենալ իրենց ճաշի սրահներուն մէջ: Ձեզի չեմ յանձնարարեր որ այդ արձաններէն մէկ մէկ հատ ունենաք, բայց փափաքելի է որ զուարթութեան ակը բնաւ չցամքեցնէք ձեր հոգիին խորը, գիտնալով թէ զուարթ մարդը աւելի ախորժով կ'ուտէ, աւելի լաւ կը մարսէ, անոր արիւնը աւելի լաւ շրջան մը կ'ընէ, և ան աւելի տրամադիր կը զգայ իր կեանքը լաւագոյն կերպով գործածելու: Սիրաքի իմաստութիւնն ալ կ'ըսէ. «Սրտի ուրախութիւնը մարդուն կեանքն է, և մարդուն ցնծութիւնը՝ օրերու երկարութիւն: Բուանձը սփոփէ, սիրտը մխիթարէ, և տրտմութիւնը քենէ հեռացուր: Որովհետեւ արտմութիւնը շատերու մահուան պատճառ եղաւ, և անկէ օգուտ չկայ: Նախանձն ու բարկութիւնը օրերը կը նուազեցնեն, և հոգերը ժամանակէն առաջ կը ծերացնեն մարդը» (Լ, 23—26): «Իմանակէն առաջ կը ծերացնեն մարդը» (Լ, 23—26): «Իմացական բերկրախառն գրգռութիւն մը, կ'ըսէ Սքէնալը, անբաւապէս կազդուրիչ ազդեցութիւն կ'ունենայ մարմնին վրայ: Տեսէ՛ք, բարի լուր մը կամ վաղեմի բարեկամի մը այցը ի՛նչ լաւ ազդեցութիւն կ'ընեն հիւանդի մը վրայ. նայեցէ՛ք, բժիշկները իրենց ուժաթափ հիւանդներուն կը պատուիրեն զուարթ ընկերութեանց մէջ մտնել: . . . Երջանկութիւնը ամէնէն աւելի կազդուրիչ

դեղն է. ան է որ երակներուն թնդիւնը երագելով՝ գործարաններու պաշտօնները կը դիւրացնէ» :

70 ԼԱԻ ՖՆԱՅԻՐ. — Աշխատող մարմինը, իր բոլոր անդամներով, չի կրնար երկար ատեն իր պաշտօնը անթերի կատարել, եթէ մերթ ընդ մերթ չտանք անոր այն հանգիստը՝ որուն պէտք ունի ինքզինքը կազդուրելու և իր սպառած ոյժերը վերագտնելու համար: Գործաւորական դասակարգին ա՛յնքան գործադուլները երկու պատճառներէ թելադրուած են. մէյ մը աւուրչէքի նուազութենէն, մէյ մըն ալ օրական հանգիստի ժամերուն անբաւականութենէն. ու ընդհանրապէս տեսնուած է որ գործաւորները դեռ չեն կրցած ձեռք բերել իրենց ոյժերու վերստեղծումին համար բաւականաչափ ո՛չ թոյակ և ոչ ալ հանգիստ: Այս հատուածին մէջ, սակայն, մենք պիտի չխօսինք այդ հանգիստի մասին, ու պիտի բաւականանք մատնանշելով քունին կարեւորութիւնը, որ ամենամեծ կազդուրիչ հանգիստն է մեր մարմնին ու մեր մտքին համար: Ամէն մարդ, ինչ տարիքի ու խառնուածքի ալ տէր ըլլայ, քունի պէտք ունի: Ամէն տարիքի համար քունի չափը միևնոյնը չէ. սակայն, մանուկները ա՛լ աւելի պէտք ունին քան երիտասարդները, և այս վերջինները ծերերու բազմատամբ աւելի պէտք ունին քունի: Անոնք որ կամայ թէ ակամայ ինքզինքնին քունէ կը զրկեն, կամ ենթակայ կ'ըլլան անքնութեան (insomnie) հիւանդութեան, փորձով տեսած են թէ ո՛րքան ջլատիչ, յուսահատեցնող բան մըն է այդ զրկումը: Որովհետեւ անքնութիւնը մեզմէ աւելի ոյժ կը սպառէ, քան որչափ չի կրնար սպառել աշխատութիւնը: Քունէ զրկումը մեր ջղային գրութեան խանգարումին առաջին պատճառներէն մէկն է: Եւ ա՛լ առածի կարգ անցած է սա իրողութիւնը թէ «ով որ լաւ աշխատող ըլլալ կ'ուզէ, պէտք է ջանայ որ լաւ քնացող մը ըլլայ» :

Շէյքսպիրը զուարթաստի գրչով մը սապէս կը նկարագրէ քունին բարերար ազդեցութիւնը. «կը հիւսէ հոգերու քակուած կծիկը, մահ է ցերեկուան կեանքին, բազմիք՝ դժնդակ աշխատութեան, սպեղանի՝ վնասուած մտքին, . . . գլխաւոր ուսուցիչ կեանքին» :

Ընդհանրապէս առողջաբանական կանոն նկատուած է կանուխ պառկելու և կանուխ ելլելու սովորութիւնը: Այս սովորութեան հետեւողները ապահովաբար վայելած են այն բարիքները, որոնք յառաջ կուգան բնութեան կարգ կանոնին հաւատարիմ հպատակութենէն: «Քնաչըրջիկները (noctambule) ինքզինքնին դուրս ձգած են բնութեան կարգէն: Մեր արդի և քաղաքակիրթ կեանքը ուշ պառկելու և ուշ ելլելու ճակատագրակոն սխալին կը հետեւի: Մի տիրանաք այս սովորութիւններուն. անոնք աղիտաբեր են մարմնին ու մտքին: Ապագան քնաչըրջիկներունը չէ, որոնց անբնական կեանքը զիրենք կը մայէ ու կը խանգարէ անվրէպ. ապագան ա՛յն անհատներուն ու ժողովուրդներունն է, որոնք գիշերը քնացած ատեննին քաջոյժ մարմին մը և տրամադիր միտք մը ունին, առաւօտ եղած ատեն առոյգ, կորովի և ճիշդ տեսնել ու գործելու կարող ըլլալու համար» (Շարլ Վակնէր):

Որպէս զի կարող ըլլաս քեզի անհրաժեշտ քունը առնել պէտք եղածին պէս, մի հանդուրժեր բնաւ ապականուած մթնոլորտի մը մէջ քնանալու: Զանա՛ որ ննջարանդ մաքուր օդով լեցուն ըլլայ: Պատուհանդ բա՛ց թող պառկած ատենդ, բաւական է որ անկողինդ օդի հոսանքին մէջ չըլլայ. աւելի լաւ է ցուրտ՝ բայց մաքուր օդի մէջ պառկիլ, քան թէ տաք՝ բայց ապականուած մթնոլորտի մը մէջ: Եթէ կրնաս, կանուխ պառկէ, ու կանուխ ելիր անկողնէդ: Բայց եթէ կան ինծի նման մարդիկ, որոնք ուշ պառկիլը սովորութիւն ըրած են, այնպիսիները պէտք չէ որ կանուխ ելեն իրենց անկող-

հէն . որովհետեւ «առաքինութիւն չէ կանուխ ելլել առանց բաւականաչափ քնացած ըլլալու» : Եթէ անքնութիւն ունիք , փոխանակ թմրեցուցիչ դեղեր գործածելու , հեռացէք գրգռող հաճոյքներէ , նոյն խակ թողէք ձեր գործերը և բացօթեայ պտոյտներ կատարեցէք : Քնատ աչքերը բաւական ոյժ չունին պէտք եղածին պէս յստակ ցոյց տալու համար մարդուս իր պարտականութիւնները :

80 ՄԻՆ ԽՍԵՐ . — «Առողջապահական օրէնքներու արհամարհանքէն յառաջ եկած արիւնի նուազումը և առողջութեան ու ջղային դրութեան աւերումը յամբ էրնդհակառակը , մոլորքեան աղղեցութեան ներքե կերագի գործարանաորութեան անկումը : — Այսօրուան ամենատեսակի մոլութիւնը աշօրակաւորութիւնն է» : Այս բառերով կը սկսի Ժ . Պայեօ , իր բարոյագիտութեան այն հատուածը որ գինովութեան վեամներուն նուիրուած է : Ալքոլամոլութիւնը եթէ բարեբախտաբար թուրքիոյ մէջ գոյութիւն չունի բաւին բուն իմաստովը , բայց գինովութիւնը առաւել կամ նուազ չափով տարածուած է գրեթէ ամէն կողմ , և խնսն մարդիկ գրեթէ ամէն կողմ կը գտնուին : Ոմանք՝ հաճոյքի համար կը խմեն , ոմանք՝ անոր մէջ իրենց վշտին թեթեւացումը կը փնտռեն , ուրիշներ՝ իրենց առօրեայ գործը ձգելուն պէս գինետուն կը վազեն , քանի մը հատ խմելով իրենց յոգնութիւնը փարատելու համար : Այս բոլոր պատրուակները , սակայն , չեն կրնար ոգելից ըմպելիքին գործածութիւնը արդարացնել : Որովհետեւ գինովութիւնը ո՛չ վշտի դեղ կրնայ ըլլալ և ո՛չ յոգնութեան : Ոգելից ըմպելին թշնամի է ուղեղին . ջղային կատարեալ կազմալուծում կ'առթէ , և յամբօրէն կ'առաջնորդէ ուղեղի անդամաւորութեան (paralysie de cerveau) : Այդ անդամաւորութեան հետեւանքովն է որ վշտահարը կը մոռնայ իր վիշտը , և պարտասած գործաւորը՝ իր յոգնութիւնը , ոգելից ըմ-

պելիքի գործածութեան պահուն : Բայց այդ մխիթարութիւնը և այդ հանգիստը աւական արդիւնքներ չեն բնաւ , այլ աւերուոյթ ու վայրկեանական պատրանքներ , որոնք ապագայ վշտերու և յոգնութիւններու ծանր բեռ մը կը պատրաստեն ենթակային համար : Գինովութեան մէջ հանգիստ ու մխիթարութիւն փնտռողները կը նմանին այն հիւանդներուն , որոնց սուր ցաւերը մոռցնել տալու համար բժիշկը թմրադեղ կը ներարկէ մորթին տակ : Թմրադեղը , ինչպէս ալքոլը , ցաւերը չեն վերցնել մեզմէ , այլ ցաւին զգացողութիւնը , քանի որ երկուքն ալ՝ ալքոլ ու թմրադեղ՝ կը յարձակին մեր ջղային կեդրոնին , և զայն ժամանակաւոր անդամաւորութեան մը , անզգայութեան մը կ'ենթարկեն : Ալքոլը , ուղեղային անդամաւորութիւնէն զատ , կը գրէ Ժ . Պայեօ , կը պատճառէ նաև «մասնակի շնչահեղձութիւն (asphyxie partielle) , գինովներու յատուկ գէմքի կապուտակ մոյնք (couleur violette) , մարտոզական խողովակին յամբընթաց բորբոքում , և ախորժակի յաջորդական նուազում , ստամոքսի ծանր կեղեր (ulcération) , լեարդի կարծրացում (cirrhose) , շնչերակի սնդացում (arteriosclérose) , լեարդի , երիկամունքի և սրտի ծանր խանգարում» : Ապա , ուրիմն , ոգելից ըմպելին մեր մարմինն մէջ չի թողուր գործարան մը որուն վրայ չյարձակի ու չխանգարէ զայն հիմնովին : (Դժբաղդաբար ես ալ կրեցի ժամանակին ալքոլի այդ տխուր աղղեցութիւններէն շատերը : Ու այն օրէն որ թողուցի անոր գործածութիւնը , ստամոքսի , ախորժակի և ջղային հանգիստի աեսակէտով ինքզինքս աւելի , շատ աւելի լաւ կը զգամ :) Անշուշտ այս պատճառով էր որ կլատաթըն ըսաւ . «Մեր օրերու ալքոլամոլութիւնը աւելի չարիք հասցուցած է քան պատմական երեք պատահանները , սովը՝ սրածութիւնը (կռւմուրճագ) և պատերազմը» :

Խմողը նախ իր անձին կը վնասէ, խանդարելով իր առողջութիւնը, և ինքզինքը նշաւակ ընելով հանրութեան ծաղրին ու արհամարհանքին. «Գինովութիւնը կը կորսնցնէ բանականութիւնը, կը ստորնացնէ մարդը, և զայն ծաղրի, գթութեան և արհամարհանքի առարկայ կ'ընէ: Ոգելից ըմպելիքի գինովութիւնը մասնաւորապէս վտանգաւոր է, որովհետեւ բռնութեան և ոճրի կը մղէ մարդը, և զայն կատաղի անասուն մը կը շինէ» (Վէսիէօ): Եւ եթէ քաղաքիս ու շրջականերու մէջ տեղի ունեցած կռիւներն ու անպատեհ շարժումները նկատողութեան առնենք, կը տեսնենք ալքոլին մեծ դերը, զոր անիկա ունեցած է այդ խնդիրներու ծագումին ու ծաւալումին մէջ:

Խմողը կը վնասէ իր ընտանիքին ու իր զաւակներուն: Լամբնէ կ'ըսէ թէ գինովը իր դողդաղացող ձեռքը գտնուող գաւաթով իր կնոջն ու զաւակներուն արցունքը, արիւնն ու կեանքն է որ կը խմէ: Կը վնասէ իր զաւակներուն, անոնց փոխանցելով այն բոլոր հիւանդութիւնները՝ որոնք անխուսափելի արդիւնքն են գինովութեան: Եւ հօր մը համար ոճիր մըն է իր գինովութեան իրրեւ արդիւնք աշխարհի սոսլ զաւակներ՝ յիմար, անմիտ, ապուշ ու կարգ մը հիւանդութիւններով բեռնաւորուած զաւակներ, որոնք մարդկային ընկերութեան վրայ բեռ մը միայն կրնան ըլլալ: «Ժողովուրդ մը որ կ'ալքոլամոլի, ժողովուրդ մըն է որ կ'ոսնի (s'étioler). ալքոլամոլ ժողովուրդ մը անհետացման դատապարտուած ժողովուրդ մըն է» (Տօքթ. Լըկոէն):

Ամէնէն աւելի հաճոյասէր ու գինեմոլ երիտասարդները պէտք է ըմբռնեն կարեւորութիւնը սա ճշմարտութեան.— Կեանքիդ առաջին ֆառորդը խնամելով ու շաւապրե՛ ու մնացեալ երեք ֆառորդին հաւաւր առողջութիւնդ սպասնոված պիտի ըլլաս: Պէտք է շարունակ զգացնենք մեր զաւակներուն ալքոլին պատճառած վնասները,

զիրենք ընդ միշտ հեռու կեցնելու համար ալքոլէն ու գինովութենէն: Շէյքսպիր իր ծերութեան մասին խօսելով կ'ըսէ. «Թէպէտ ծերուկի դէմքը ունիմ, բայց զօրաւոր եմ տակաւին և կորովալից, որովհետեւ երիտասարդութեանս ատեն իմ արիւնիս մէջ չլեցուցի այրող ու բարկ հեղուկներ: Այս պատճառով, ծերութիւնս կը նմանի խիստ ձմրան. սառնապատ է, բայց առողջ»: Երանի թէ մեր ամբողջ երիտասարդութիւնը իր ոյժի տարիները այնպէս մը գործածէր որ օր մը՝ ծերութեան ատեն՝ բանաստեղծին բառերով կարենար պարծենալ:

9⁰ ՄԻ՛ ԾԽՆԵՐ.— Ծխելու սովորութիւնն ալ մէկն է այն յոռի սովորութիւններէն որոնք անմիջական ազդեցութիւններ ունին մեր առողջութեան վրայ: Օր մը, վաճառատան մը մէջ մէկը ներկայացուեցաւ ինծի. խօսակցութեան պահուն, խօսակիցս յանկարծ հարցուց ինծի. «Թունաւորուելու սովորութիւնը ունի՞ք».— Չկրցայ անմիջապէս հասկնալ հարցումին նշանակութիւնը.— «Ծխելու սովորութիւն ունի՞ք», կրկնեց խօսակիցս: Բաւական խնդացի հարցումին վրայ, ես որ ծխամոլ մը եղած եմ իմ կեանքիս մէջ: Բայց ամէն անգամ որ նոր սիկար մը կը վառեմ, այդ հարցումը առանց ուզելուս մտքիս առջեւ կը ցցուի: Եւ ամէն անգամուն կը խորհիմ թէ ո՞րքան իրաւունք ունէր խօսակիցս: Ծխախտոր վայրենի ժողովուրդներու մէկ յաղթանակն է քաղաքակիրթ ժողովուրդներու վրայ: Հազիւ թէ քանի մը հարիւր տարի է որ ծխախտոր մուտ գտած է Եւրոպա, և անապսօր հարիւր միլիոններով ժողովուրդ անոր գերին դարձած են: Ծխախտոր իր պարունակած նիքթինով թունաւոր բոյսերու կարգէն կը սեպուի: Ու ծխողները, մասնաւոր փութկոտութիւնով մը, իրենց շնչառութեան միջոցով այդ թոյնը կը փոխադրեն իրենց երակներուն մէջ, և անոր ազդեցութիւնը կը վերանորոգեն ժամէ

ժամ: Թէպէտ վարժութիւնը այսօր կը նուագեցնէ թոյնին անմիջական ազդեցութիւնը, բայց այդ ազդեցութենէն խուսափելը անկարելի է գրեթէ: Ծխախոտի գործածութիւնը ո՛չ միայն յամր թունաւորում մըն է, այլ և միևնոյն ժամանակ ան է որ կոկորդային բորբոքումներ կ'առթէ, և խոչակատապի (laryngite) պատճառներէն մէկն է, կը խանգարէ մեր մարսողական գործարանը, ակորժակը կը գողնայ մենէ, և վայրկեանական գրգռումէ մը յետոյ ջգային ընդհանուր թուլութիւն մը յառաջ կը բերէ: Ծխախոտի գործածութիւնը ամէնէն աւելի կը վնասէ սրտին, շնչառութեան խողովակներուն, անոնց առաձգականութիւնը կը ջնջէ, և յառաջ կը բերէ տեսակ մը դժուարաշնչութիւն, որ հեազհեաէ կը շեշտուի, և ծերութեան ատեն ա՛լ անհանդուրժելի կը դառնայ:

Ծխամոլութիւնն ա՛լ ալքօլամոլութեան նման՝ հաճոյք զգալով կը սկսի մարդուն մէջ: Անձնական փորձառութեամբս գիտեմ թէ ո՛րքան դժուար է՝ չըսեմ անկարելի՝ ծխամոլութենէ հրաժարիլը: Անոնք որ ծխողներ են, եթէ չեն կրնար հրաժարիլ այդ սովորութենէն, գոնէ քիչցնելու են չափը, և կարելի եղածին չափ լաւը ծխելու են. բայց մեր երիտասարդ և պատանի բարեկամներուն խորհուրդ կուտամ որ ծխախոտով ինքզինքնին թունաւորելու սովորութեան չափրանան բնաւ. որովհետեւ ծխելը ենթակային բարոյական արժանիք մը չաւելցնելէն զատ, կը պատճառէ նիւթական ու բարոյական վնաս, ու սրամազիկ կ'ընէ կարգ մը հիւանդութիւններու, զորս ծխողները իրենց դրամով ծախու առնել դատապարտուած են:

10⁰ ՄԱՐՄԻՆԳ ԶՐԱՅՈՒՐ ՖԻԶԻՔԱԿԱՆ ՄԱՐԶԱՆՔՈՎ:— Մարմնի մարզանքը կամ մարմնամարզը (gymnastique) առողջութեան պահպանումին համար անհրաժեշտ պէտք մըն է մարդուս: Այս մարզանքն է միայն

որ կրնայ իբր դեղթափ (antidote) ծառայել, դարմանելու համար մեր մարմնի ու մտքի յոգնութիւնները: Աշխատութիւնը սպառող ոյժ մըն է, և ապրելու հարկէն մղուած մարդը շարունակ իր վրայ պիտի դգայ այդ ոյժին արդիւնքը: Հանգիստը ինքնին դարմանն է այդ յոգնածութեան, բայց նստուկ կեանքը այնքան չի կրնար զօրել մեր մկանները ու ջղային դրութիւնը իրենց բնական վիճակին վերածելու: Նստողական կեանքը ա՛լ աւելի թուլութիւն կը պատճառէ մեր ջիղերուն: Բազդատեցէք նստուկ կեանք վարող խանութպանի մը մկանական զօրութիւնը ո՛ր և է գործաւորի մը կամ բաց օդի մէջ աշխատող մշակի մը մկանական ոյժին հետ, և տարբերութիւնը ինքնին պիտի յայտնէ ձեզի բաց օդին մէջ կատարուած մարզանքին ընձեռած առաւելութիւնները: Կ'ըսուի թէ կլատսթըն, իր դիւանագիտական աշխատութիւններէն վերջ, իբրեւ մարմնական մարզանք, փայտ կը կտրէր. Ռուզվէլդ շատ անգամ իր ազարակը կ'երթայ, և իբրև մարզանք՝ հասարակ գործաւորի մը պէս արտ կը վարէ: Մենք որ արժէքը չենք գիտեր ֆիզիքական մարզանքին, պիտի խնդայինք այդ մեծ մարդերուն վրայ, եթէ մէկը իր կացինովը և միւսը իր արօրովը տեսնէինք: Բայց համոզուինք թէ իրապէս արգահատելիները մենք ենք: Մարմնամարզը մեր առողջութիւնը պահպանող անհրաժեշտ մնունդներէն մէկն է: Համոզուինք ասոր: «Լաւ հասկցուած մարմնամարզը մեր կեանքի զարգացման էական մէկ մասն է», կ'ըսէ Պարթէլէմի Սէնթ' Իլէր: Իսկ ուրիշ հեղինակ մը կ'ըսէ. «Մարմնամարզով՝ միայն ֆիզիքական մարզանքով, կարող ենք պատշաճ առուգութեան մէջ պահել մեր մկանները, գործարանները և ջղային դրութիւնը: Մարմնամարզով միայն արիւնը ազատ շրջան կ'ընէ և հաւասարապէս կը բաշխուի մարմնին ամէն մասերուն: Մարմնամարզով

միայն կարող ենք զուարթ և լաւ տեսութիւն ունենալ կեանքի մասին, վասն զի մարմնամարդը կ'օգնէ մարտոզութեան, և լաւ մարտոզութիւնը լաւ դեղութիւն է տխրութեան դէմ: Մարմնամարդով միայն ուղեղը կը զօրանայ, և իրմէ պահանջուած աշխատութիւնը կրնայ կատարել):

Նստուկ կեանք վարողներուն մանաւանդ անհրաժեշտ է մարմնամարդը, որուն շատ տեսակները գոյութիւն ունին, և որոնցմէ մէկը կամ միւսը կրնայ ընտրել մարդ իրեն համար: Ոտքով պտոյտ բաց օդին մէջ, ձիով շրջագայութիւն, որսորդութիւն, մկնդխաղ (սիւրիս), գնդախաղ, ձեռական աշխատութիւն՝ մարմնամարդներ են, որոնք պիտի նպաստեն մեր առողջութեան, եթէ չափազանցութեան չտանինք զանոնք:

Ե.

Զ Ք Օ Ս Ա Ն Ք

Ծայրայեղութեան սխալները կեանքի գործածութեան մասին. — Զրօսանքի կարեւորութիւնը. — Մտքի ու սրտի հաճոյքները. — Զրօսանքին ազնուացուցիչ և առողջարար դերը. — Բարեկամներ. — Գիրք և ընթերցասիրութիւն. — Խօսելու արուեստ. — Գեղարուեստի ճաշակ. — Երաժշտութիւն և նուագարան.

ՄԷՆ դար կեանքի գործածութեան մասին զերծ չէ կրցած մնալ սխալներէ: Ծայրայեղութիւնները շատ անգամ հասարակաց օրէնքի պէս հրամցուած են ամէնուն, ու անոնք յառաջ բերած են կարգ մը հակասութիւններ, որոնք խորապէս ազդած են մարդկութեան ճակատագրին վրայ: Կար ժամանակ մը ուր մարդկութիւնը իր զրօսանքներէն ու հաճոյքներէն զատ բան մը չփնտռեց կեանքի մէջ: Մարդկութեան բարոյական անկումի շրջանն էր այդ ժամանակամիջոցը, ուր հազիւ կարգ մը իմաստասէրներ, միւս ծայրայեղութեան դիմած, ճգնառորոշիւնը կը հիմնէին, աշխարհային ամէն հաճոյքներէ հրաժարելով, հակազդելու համար այն շամբուշ կեանքին որ արմատացած էր շուրջանակի: Բրիստոնէութիւնը կը քարոզուէր բարքերու

ապականութեան այդ ժամանակամիջոցին, հեթանոս շուայտութեան ծոցին մէջ: Եկեղեցիի Հայրերէն շատեր, այդ ապականութեան որրաններէն դուրս ելած, բացարձակապէս արգիլեցին նորադարձ Քրիստոնեաներուն այդ հրապարակային ու առանձնական զբօսանքները, հաճոյքները, և զգացումի կամ զգայաբանի մահացումը (mortification des sens) իբրև էական պայման դրին Քրիստոնէութեան: Պէտք է ըսել սակայն թէ այդ երկու դրութիւններն ալ, իբրև երկու ծայրայեղութիւններ, բնաւ տարբերութիւն մը չունին իրարմէ: «Ճգնաւորութիւնը չափազանցութիւն մըն է, ուրիշ չափազանցութեան մը հանդէպ (= Հետոնականութիւն, Hedonisme). սխալ մըն է անիկա, տարակերպութիւն (paradoxe) մը, զոր իր ծայրայեղութիւնն իսկ կը մատնանշէ»: Ճգնաւոր մը որ խոյս կուտայ աշխարհէն ու անոր օրինաւոր հաճոյքներէն, ետատէր մըն է միայն, կամ մոլեռանդ մը որ չէզոք առաքինութիւնով մը կը ջանայ ինքզինքը հոգալ: Եւ ինծի համար աւելի կ'արժէ այն մարդը որ կը վայելէ աշխարհի մատակարարած պարկեշտ հաճոյքները և իր նմաններուն օգտակար ըլլալ կը ձգտի, քան այն մարդը որ սխնի մը գլուխը կը նստի ու հոն կ'անցընէ կեանքը, Աստուծոյ ազօթելու պատրուակին տակ: Հաճոյքներէ ու զբօսանքէ հրաժարումին մէջ չէ կեանքը, այլ պարկեշտ, օգտակար ու օրինաւոր հաճոյքներ ընարել գիտնալուն և ընտրել կարենալուն մէջ: Որովհետև հաճոյալի զբօսանքը կարեւոր պէտք մըն է, մարդկային կեանքին տաղտուկն ու յոգնութիւնները կարենալ անտրտունջ կրելու համար: Անգլիական առածը կ'ըսէ թէ «Միշտ աշխատող ու զբօսանք չընող տղան խենթ կ'ըլլայ»: Առածները եթէ տառապէս ճշմարիտ չեն, բայց գոնէ ճշմարտութեան մէկ ցոլացումն են անոնք: Եթէ բնութեան օրէնքը աշխատութեան հարկը դրած է մեր վրայ, այդ աշխատու-

թիւնը չի կրնար տեւական ըլլալ առանց զբօսանքին օժանդակութեան, բաւական է որ այդ զբօսանքը կազդուրիչ խաղ մը ըլլայ, քան զբաղում մը: Անոնք որ ինքզինքնին կուտան այն տեսակ զբօսանքներու (զոր օրինակ, արբեցութիւն ու խաղամոլութիւն), որոնք մարմնի և մտքի յոգնութիւնը կը ծանրաբեռնեն, և կը խանգարեն առողջութիւնը, փոխանակ հաճոյք մը զգալու անոնցմէ և տեւական օգուտ մը, պիտի վնասուին, և պիտի գանին նոյն իսկ պարկեշտ զբօսանքներէ: Եւ անոնք որ շարունակ կ'աշխատին, և նոյն իսկ զբօսանք ընելու ժամանակ չեն գտներ, հաւասարապէս կը վնասեն իրենց առողջութեան, Բնութեան պարգեւած ոյժէն աւելին սպառելով: Այսպիսիները գիտնալու են թէ «Բնութիւնը անողոք է և ճշգրիտ իր հաշիւներուն մէջ. եթէ մէկ կողմէ իր անօրինածէն աւելի բան մը պահանջեն անկէ, միւս կողմէ հաւասարակշիռ տոյժ մը կ'առնէ» (Սքէնսըր): Ընդհակառակը անոնք որ աշխատութեան ատեն իրենց պարտքը կը կատարեն լիովին և իրենց թուլցած ջիւղերը կազդուրելու համար կը զբօսնուն, անոնք շատ աւելի կը գիտնան զորժի և աշխատութեան և շատ աւելի լաւ կ'արտադրեն: Տօքթ. Լիս Յովհաննէս Աւետարանիչի կեանքէն գեղեցիկ օրինակ մը կը բերէ, անշուշտ Անվաւերներէ (Apocryphe) քաղուած. «Օր մը Յովհաննէս կը զբօսուր ընտանի թռչունի մը հետ, որսորդ մը անոր հարցուց թէ ինչպէս կրնար այդպէս անօգուտ կերպով վատնել ժամանակը: Առաքեալը պատասխանեց. — Ինչո՞ւ միշտ լարուած չես պահեր ազեղդ. — Վասն զի, ըսաւ որսորդը, եթէ միշտ լարուած մնայ, կը վախնամ թէ պիտի կորսնցնէ իր առաձգականութիւնը և անօգուտ ըլլայ բոլորովին. — Ուրեմն մի՛ զարմանար, պատասխանեց առաքեալը, եթէ երբեմն զադար կ'առնեմ ես և կը զուարճանամ, որպէս

զի յեառոյ աւելի ջերմեռանդութեամբ պարապիմ աստուածային խոկումներու) : Մնոնք որ բնաւ զբոսնուլ չեն գիտեր, և գործով կը զբաղին միայն, բնաւ տարբերութիւն մը չունին զբոսասէրներէ, որոնք զբոսանքի նուիրուած են միայն, առանց զբաղում մը, աշխատութիւն մը ունենալու. և կեկերոնի այն խօսքը թէ «մարդ անունին արժանի չէ ան որ կը յօժարի ամբողջ օր մը վատնել զուարճութիւնով», կրնայ մասամբ իրաւացի ըլլալ նաև անոնց համար որոնք կ'աշխատին միայն, առանց զբոսանքին հաճոյքը վայելել ուղեւ :

Ինչ առաջ ըսինք թէ կեանքը կը կայանայ աշխատիլ գիտնալուն և հաճոյքներն ու զբոսանքները կարենալ ընտրելուն մէջ, որովհետև հաճոյքներ կան որոնք սուտ հաճոյքներ ու զբոսանքներ են : Եւ ահա թէ ինչո՞ւ համար զբոսանքներու և հաճոյքներու ընտրութիւնը դժուարին գործ մըն է : Հաճոյքներ կան որոնք մարմնին կը խօսին միայն, և ուրիշներ՝ որոնք սրտին, մտքին և մարմնին հաւասարապէս կը խօսին, և զանոնք կ'ազնուացնեն : Այս վերջին տեսակի հաճոյքները ապահովաբար պէտք է նախ ընտրուին, և այդ հաճոյքները կամ զբոսանքները մեզի ըմբռնանել կուտան մեր բարեկամները, գրքերը, ընկերական ասուլիսը (causerie), գեղարուեստները, ձայնական ու գործիական երաժշտութիւնը և անոնց նման զբոսանքները :

Դժբաղդաբար այդ զբոսանքներէն և ոչ մէկը գոյութիւն ունի մեր շրջանակին մէջ :

1⁰ Մեր նկարագիրը ազնուացնող և մեր ձաշակը կրթող բարեկամներ չունինք : Խաղի, օղիի, սրճարանի, ցոփութեան ընկերներ ունինք, բայց ոչ ճշմարիտ բարեկամներ : Բարեկամի ընտրութիւնը նկարագրի նոյնութենէ կախում ունի. «Նմանն զնմանն սիրէ» առածը ճշմարտութիւն մըն է բարեկամութեան մէջ. անոր հա-

մար ըսուած է. — Ըսէ՛ր քե որով եւ ի՞նչ բարեկամներդ, եւ ըսէ՛մ քե ի՞նչ մարդ եւ դուռն : Ծշմարիտ բարեկամները երկու մարմնի մէջ բնակող սիրտ մը պէտք է ցուցադրեն, և ճշմարիտ բարեկամները կը ճանչցուին միայն առաքինութեան ճամբուն մէջ քալած աստեղնին. «Բնութիւնը մեզի բարեկամութիւն տուած է, ոչ թէ նպաստաւորելու համար մոլութիւնը, այլ օժանդակելու համար առաքինութեան» (Կիկերոն) : Չար ընկերները չեն կրնար բարեկամ ըլլալ. անոնք աւելի կ'ապականեն ու կը թունաւորեն մեր բարքը, և նոյն իսկ մեր առաքինութիւններուն խոչընդոտ կը հանդիսանան : «Այն որ կաղին հետ կը քալէ, կաղալ կը սկսի», կ'ըսէ լատին առածը. «Այն որ գայլերու հետ կը մեծնայ, մոռնչել կը սորվի», կ'ըսէ սպանիական առածը. իսկ Սոկրատ կ'ըսէ. «Մէկը կրնայ ուրիշի մը բարեկամութիւնը ձեռք բերել, իր մէջ մշակելով այն յատկութիւնները զորս ինքը այդ ուրիշին մէջ կը տեսնէ ու կը յարգէ» : Մեր զբոսանքներուն մէջ պէտք է ընդունիլ թէ մեր առաջին պարտականութիւնն է մեր բարեկամները, մեր ընկերները ընտրել գիտնալ : Մեր շուրջը վխտացող հացկատակները մի շփոթէք ճշմարիտ բարեկամներու հետ. «Ծշմարիտ բարեկամները դժբաղդ օրերու մէջ յայտնի կ'ըլլան»՝ արեւելեան առածը բողոքովին ճշմարիտ չէ. մեր յաջողութեան օրերուն մէջ ալ կրնանք ճանչնալ զանոնք, անոնց կողմէ մեզի տրուած բարի օրինակէն, լաւագոյն խրատներէն, մեր թերութեանց սրբագրութեան համար անոնց կողմէ եղած անկեղծ ու աննկատ թելադրութիւններէն : Հայրեր ու մայրեր, եթէ կ'ուզէք որ ձեր զաւակները չար ընկերներու յոռի սովորութիւններէն չվատնուին, հսկեցէք անոնց քայլերուն, առաջնորդեցէք զիրենք՝ ճշմարիտ բարեկամներ ընտրելու, և իրենց համար ստեղծելու շրջանակ մը, ուր տիրող զգա-

ցումը մաքուր ըլլայ և առողջ, և հաճոյքն ու զբօսանքը ըլլան պարկեշտ ու ազնուացնող,

2⁰ Գաստիարակութեան մասին խօսած ատեննիս արդէն ըսինք թէ մարմնին նման միտքն ալ իր օրբսուօրէական սնունդին պէտք ունի: Այդ պէտքը կրնան հոգալ գրքերն ու ընթերցասիրութիւնը: Հմտանալու և լաւագոյն կերպով զբօսանք ըրած ըլլալու համար անհրաժեշտ են գրքերը: Անոնք, սակայն, մեր ընկերներուն կը նմանին, կրնան մեր բարքը ազնուացնել կամ ապականել: Չար ընկերներու նման չար գրքեր ալ կան, բայց բարեբաղդաբար բազմաթիւ են բարի գրքերը: Միայն ընտրել պէտք է գիտնալ, և գիտնալ՝ զանոնք կարգալու և անոնցմէ օգտուելու և հաճոյք զգալու կերպերը: Տամերոն կ'ըսէ թէ «Գիրք մը բարեկամ մըն է, որ ցածէն ու ձեր ականջէն վար կը խօսի, և իր քիչ մը արուեստովը, ճարտարութիւնովը ու զարդարանքովը այնչափ կը գրաւէ ձեր վստահութիւնը, որ մեղմօրէն կը մտնէ ձեր հոգիէն ներս»: Կրնայ իբրև հակառակորդ ալ ներկայանալ գիրքը, երբ իր բովանդակութիւնովը կը հակասէ ձեր ըմբռնումներուն ու անսթիւններուն: Այս պարագային առթիւ, Տիտո կ'ըսէ. «Լաւ ընտրուած գիրք մը թող ըլլայ մեզի համար բարեկամ մը, ընկեր մը, հակառակորդ մը (հոգ չէ). խօսակցինք, խորհրդածենք, վիճինք անոր հետ. ընթերցանութիւնը այս պայմանով միայն կրնայ օգտակար ըլլալ»: Գրքերը, սակայն, բարեկամներէ աւելի ազնիւ բան մը ունին իրենց մէջ. անոնք ուղղակի կը խօսին մեր սրտին, մեզի կ'ընկերանան ուր որ ուզենք, ու չեն մեռնիր քնար: Եթէ շատ անգամ մահը կը խլէ մեզմէ՝ մեր բարեկամները, «ընդհակառակը ժամանակը կը սպաննէ յոռի գրքերը ու կը սրբացնէ լաւերը»:

Որպէս զի ընթերցումը՝ սնունդ և զբօսանք ըլլայ

միանգամայն, պէտք է որոշ ուղղութիւնով մը կատարենք մեր ընթերցումները: Արհեստաւորը իր ձիւղին վերաբերող գրքերուն, օրէնսգէտը՝ օրինագրքերուն, բժիշկը՝ իր ուսումնասիրութիւններուն, և վաճառականը՝ սեզանաւորական ու ճարտարարուեստական գործերու մէջ կրնան ամփոփել իրենց ուղղութիւնը: Բայց ամէնուն համար կրօնքի, առողջութեան և պատմութեան գրքերը կրնան հաւասարապէս սնունդ և զբօսանք մատակարարել: Ով որ ձանձրանալով կը կարգայ, կը սպաննէ իր միտքն ու կարգացած գիրքը: Սիրով ու հաճոյքով կարգացուած գիրք մը ոչ միայն դիւրաւ կը հասկցուի, այլ և կը մարդէ մեր մտաւոր ու մարմնաւոր կարողութիւնները: «Զբօսուցիչ ընթերցանութիւն մը մարմնի մարզանքին չափ օգտակար է առողջութեան», կ'ըսէ Քանդ, և ըրբաւորներ իրենց անձնական օրինակովը ապացուցած են այս ճշմարտութիւնը: Նիւթական սնունդի մասին խօսած ատեննիս ըսինք թէ շատ ուտելով չէ որ սնունդ կ'աւնենք, այլ շատ ու լաւ մարսելով: Միևնոյն է նաև ընթերցանութեան օրէնքը. շատ գիրք կարգալով չէ որ շատ կ'օգտուինք, այլ կարդացածնիս լաւ մարսելով: «Միտքը ճոխացնելու համար պէտք է շատ գիրք կարգալ, կ'ըսէ Տրպոնալդ, բայց երբ մէկը կ'ուզէ կիրթ ճաշակ մը և լաւ ոճ մը կազմել իրեն համար, պէտք է քիչ կարգայ, և բոլոր կարդացածները պէտք է ըլլան իր տաղանդի սեւին մէջ»: Այս սկզբունքով կատարուած ընթերցանութիւն մը անխուսափելիօրէն պիտի տայ իր բարեբարար դիւնը, պիտի փարատէ մեր ձանձրոյթի վայրկեաններուն սրտմաշուքը, աւելի լայն հորիզոններ պիտի բանայ մեր տեսութեան առջեւ, մեզ աւելի մարդկութեան պիտի մօտեցնէ, և մեր մէջ պիտի արթնցնէ տիեզերական եղբայրութեան, գաղափարի, համոզումի ու ճաշակի եղբայրութեան նուիրականութիւնը: Ընթերցա-

նութիւնը մեզի համար պիտի կենդանացնէ մեռած դարերը, իրենց սովորոյթներով, հաւատալիքներով և աշխարհավարութեան սկզբունքներով, մեզի պիտի ցուցնէ ապագան իր հաւանականութիւններով, իր նորանոր դարգացումներով, իր յառաջդիմութիւններով: Իրապէս կարգալ գիտցող մէկը յաւիտենական ճամբորդի մը պէս հազարաւոր դարերու տեսարանները պիտի դիմէ և պիտի լսէ անցեալին ու ապագային ձայները. ու ի՛նչ աւելի մեծ վայելք քան այդ հրճուանքը, ի՛նչ աւելի մեծ դրօսանք քան այդ յագեցումը:

Եթէ ամէն գիրք մատչելի չէ ամէն մարդու մը առջին, ունինք գրքերու լաւագոյնը՝ Ս. Գիրքը՝ որ ամէնուն լեզուով խօսելու արուեստը գիտէ: Անխկա կրնայ գիտունին ալ, տգէտին ալ, հարուստին ալ, աղքատին ալ, երջանիկին ալ, դժբաղդին ալ խորհրդականը, ընկերը, մտերիմը ըլլալ: «Ամէնէն աղքատ խրճիթներու մէջ, կ'ըսէ Քարլայ, գիրք մը կայ, որուն մէջ մարդուն հոգին լոյս և սնունդ, և իր խորագոյն զգացումներուն և բաղձանքներուն պատասխանը գտած է քանի մը հազար տարիներէ ի վեր: Այդ դարերէ ի վեր լոյս և սնունդ սփռող գիրքը Սուրբ Գիրքն է. անոր դիմեցէ՛ք յաճախ և կատարեալ վստահութեամբ, և ան ձեզի պիտի տայ լոյս, սնունդ և գոհացում:

30 Կարենալ լաւ և օգտակարապէս զբօսնելու համար անհրաժեշտ է շաւ խօսիչ գիտնալ: Դժբաղդարար այդ արուեստը կը պակսի ընդհանուր Հայերուն և մասնաւորապէս մեր թեմի ժողովուրդին մէջ: Չենք կրնար պահանջել որ մեզմէ ամէն մարդ *housseur* (causeur) մը ըլլայ այն իմաստով, որով *causerie* (causerie) վարպետ ձրանասացիները կ'ըմբռնեն այդ բառը. բայց կը սպասենք որ ամէն մարդ պատշաճ և հաճելի կերպով իր միտքը կարենալ բացատրելու կարողութեան տիրանայ: Մեր

ընկերական հաւաքոյթները կամ ընտանեկան երեկոյթները եթէ հաճոյք չեն պատճառեր այսօր, պատճառը այն է որ անոնց մէջ խօսողը և հասկցողը հաւասարապէս կը պակսին: Եթէ յանկարծ օր մը օտարական մը դայ այցելել մեր ընտանեկան հաւաքոյթներէն մէկը, երեք տպաւորութիւն միայն պիտի կրնայ առնել, բայց բնաւ հաճոյք պիտի չզգայ: Կամ ինքզինքը շուկայի մը մէջ պիտի կարծէ, որովհետեւ հազիւ շուկայիկ խօսքեր կը լսուին հոն, կամ համբերու ժողովի մը մէջ պիտի գտնէ ինքզինքը, որովհետեւ խօսելու նիւթի պակասութեանէն յաճախ լուռութեան մէջ կը սահին վայրկեանները, և կամ վերջապէս՝ ինքզինքը պիտի կարծէ չարամիտներու ժողովի մը մէջ, քանի որ բամբասանքն ու չարախօսութիւնը մեր ընտանեկան հաւաքումներուն կուրիզը կը կազմեն: Այս երեք իրողութիւններն ալ հաւասարապէս ցոյց կուտան թէ մենք տակաւին խօսիչ չենք գիտեր. անոր համար համախմբումի մը մէջ կամ կը լռենք ու կը քնանանք, կամ կը բամբասենք ու կը զրպարտենք, և կամ սարէն ձորէն կը խօսինք: Եւ գիտէ՞ք թէ ո՛չ լռելը, ոչ բամբասելը և ոչ ալ ափեղցիեղ խօսիլը ճիշդ ու ջանք կը պահանջեն: Այս տեսակ խօսուբուսները հակակշիռի տակ չեն իյնար, հմտութիւն ու ճաշակ չեն պահանջեր, և մտքով տկարները միշտ դէպի դիւրինը կը վազեն իրենց ինքնութիւնը կարենալ ապացուցանելու համար: Խեղճերը չեն գիտեր թէ խօսելու այդ դիւրին միջոցներուն դիմած ատենին իրենց մտաւորական ու բարոյական անանկութեան ապացոյցները միայն տուած կ'ըլլան:

Խօսելու ճշմարիտ արուեստին տիրանալու համար պէտք է նախ և առաջ հմտութեան պաշար ունենալ, որուն միացած պէտք է ըլլան բացատրութեան սահուն եղանակ, սրամտութիւն, պատշաճից օրէնքի ճանաչու-

դուժիւն : «Լաւ խօսակցութեան (conversation) առաջին տարրն է ճշմարտութեան հոգը, երկրորդը՝ ողջմտութիւն, երրորդը՝ բարեացակամութիւն և չորրորդը՝ սրամտութիւն», կ'ըսէ Ռ. Թամիլ : Այս պայմաններով օժտուած խօսող մը կրնայ ամէն կարգի հաւաքոյթներու զարդը ըլլալ : Հանճարի ու իմաստութեան տէր մարդիկ իրենց լաւագոյն զբօսանքը այդ խօսողներու ընկերակցութեան մէջ գտած են : Որպէս զի չզրկուիք խօսելու այդ երջանկութենէն, նախ ընթերցումներով շատցուցէք ձեր մտքի պաշարը, ճշգրտօրէն դիտել սորվեցէք բնութեան գեղեցկութիւնները, ծաղկին, բոյսին, թըռչուններուն և լուսաւորներուն մէջէն իւրացուցէք անոնց աճումին գաղտնիքը, և, միշտ պատկառ կենալով ճշմարտութեան ու արդարութեան, թողէք որ ձեր սրբտերու մաքրութենէն թելադրուած ձեր լեզուները խօսին՝ հրահանգելու, աղնուացնելու համար ձեր շուրջինները, և անոնցմով՝ ամբողջ համայնքը : Մեր երիտասարդներուն տալու համար խօսելու կարողութիւնը, կը յուսամ թէ լսարանները և կիրակնօրեայ վարժարանները կրնան շատ կարեւոր դեր մը խաղալ : Գոնէ անոնց բացումին աշխատինք լրջօրէն :

4⁰ Գեղարուեստ ու գեղարուեստի սիրահար մէկը չունինք մեր շրջանակին մէջ : Պարզ արհեստներ կը սորվինք դրամ չահելու, ինքզինքնիս ապրեցնելու համար : Բայց չկայ մէկը որ արուեստը արուեստին համար սիրած ըլլայ : Բնութիւնը մայրն է գեղարուեստին : Հովանաւոր ու բուրումնաւէտ անտառներու վսեմութիւնը, մարգագեանի մը թաւ դալարը, ջրվէժի մը փրփրոտ ցայտքը, պայծառ գիշերի մը լուսաւոր աստղնուտքը հիանալի տեսարաններ են, որոնք մասնաւոր հրապուրանքով կրնան ազդել մեր հոգիին, և աղնուութեան մը դրոշմը տալ անոր : Բայց այդ ամէնէն հաճոյք մը, զբօսանք մը, վա-

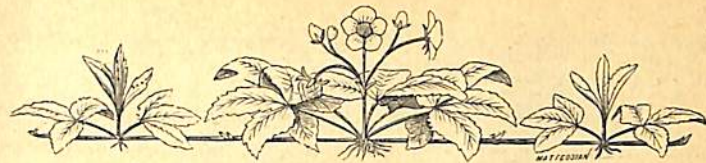
յելում մը կարենալ քաղելու համար, պէտք է որ նախ և առաջ ճաշակ ունենանք, ճաշակ գեղարուեստի, և գոհացումի ճաշակ : Այդ ճաշակն է որ պիտի կոկէ մեր տուներուն մերկութիւնը, պատասառի մը կամ խաւաքարտի մը վրայ դժուած նկարներով, որոնք ընդօրինակուած ըլլան բուն իսկ մեր ձեռքով՝ բնութեան տիպարէն : Բայց մենք տակաւին կոշտ ու տափակ հաճոյքներէ չենք կրցած վեր բարձրանալ, դնահատել կարենալու համար գեղարուեստը իր գանազան ցուցակութիւններուն մէջ, և վայելելու՝ անոր ըմբոյխնել տուած հոգեկան ու բարոյական հրապոյրները :

5⁰ Երաժշտութիւնը, ըլլայ ձայնական թէ գործիական, մէկն է այդ փնտուած գեղարուեստներէն. ու դժբաղդաբար ասկէ ալ զուրկ կը գտնուինք մենք : Երաժշտասիրութիւնը բաւական տարածուած է, կրնանք ըսել. դրեթէ ամէն տուն ունի նուագարան մը. բայց այդ նուագարանի սէրը տակաւին չէ կրցած ազդել մեր նկարագրին և բարքերուն աղնուացումին, որովհետեւ մենք նուագարանն ու երաժշտութիւնը աւելի ստորին հաճոյքներու իբրև հայթայթիչ ծառայեցուցած ենք : Եւ ժողովրդական երգը՝ մանաւանդ երիտասարդութեան մօտ՝ բացարձակ անկումի մը մէջ կը գտնուի : Մարդինչ վիճակի մէջ ալ ապրի, շարունակ պիտի զգայ երգելու պէտքը, պիտի երգէ, պիտի ունկնդրէ, և երբ լաւագոյն երգերը պակսին, յուրները պիտի երգէ և պիտի ունկնդրէ : Անոր համար է որ այսօր երգեցիկ սրձաբանները ամէն ժամանակէ աւելի յաճախօրդներ ունին : Ներքին գաւառներէ շատերը իրենց տեղական ու սեփական երգերը ունին, հիւսուած իրենց վշտի կամ ուրախութեան զգայումներէն, և որոնք ձեւուած են իրենց բարքերուն, նկարագրին սովորութիւններուն վրայ : Այդ երգերը իրենց կեանքը կը սլառուն, մերթ անրիժ սիրով

մը և մերթ խորունկ վշտի մը պուժկու մով : Ասանան իր շրջականերով երգ չունի բնաւ, այսինքն իր սեփական երգը չունի : «Չարերը երգ չունին» խօսքը տառապէս ճշմարիտ չէ մեր ժողովուրդին համար : Մեր ժողովուրդը իր սեփական երգը չունի, որովհետեւ զրկուած է իր լեզուէն, իր ընտանեկան կեանքէն, իր օձախէն, և ժողովրդական երգերը՝ այդ օձախին, այդ կեանքին չափարերուած դրուագներն են միայն :

Պէտք է երգել սակայն : Երաժշտութիւնը, ըլլայ ձայնական թէ գործիական, մոգական ոյժ մը ունի որ զգացումները կը սրէ, որ հոգիին կուտայ բարձրագոյն թռիչք, որ սիրտը կ'ազնուացնէ, և մարդը բարիին կ'առաջնորդէ : Եթէ սեփական երգ չունինք, ընդօրինակենք ուրիշները, փոխ առնենք անոնցմէ, բաւական է որ լաւ ընտրութիւն ընել գիտնանք և զանազանենք ճշմարիտ երգերը խենէշ երգերէն : Հոգեկան ինչ բուրում չի կրնար սիւսել տուն մը, ուր հայր ու մայր՝ իրենց զաւակները իրենց շուրջը հաւաքած՝ կ'երգեն դաշն ու մեղմօրօր, կ'երգեն իրենց սրտին ու հոգիին խորէն : Ազատ մտածումներ չեն կրնար թառիլ այն սրտերուն մէջ, որոնք երգել գիտեն, և զգացած են երգին նուիրականութիւնը :

Փորձեցէ՛ք, բարեկամներս, փորձեցէ՛ք անգամ մը ձեր տուներուն մէջ, ու պիտի զգաք թէ պարկեշտ երգի մը թրթռումներուն մէջ սրպիտի մեծ ու անդիմադրելի ոյժ մը կայ : Բայց ձեր ձայները ու ձեր նուագարանները մի՛ յատկացնէք բնաւ լպիրշ երգերու ու խաղերու : Անոնք շատ գէշ կ'ազդեն երիտասարդ բարձրու վրայ, աւելի կը գրգռեն քան կը զրօսցնեն, աւելի կ'ապականեն քան կը մաքրեն, աւելի կը ստորնացնեն քան կը բարձրացնեն : Երաժշտութիւնը աստուածային է ու նուիրական . պահեցէ՛ք անոր այդ բնազդը մը, և դուք խաղաղութիւն և երջանկութիւն պիտի գտնէք երգին ու երաժշտութեան մէջ :

Զ.

Հ Ա Ն Գ Ի Ս Տ

Հանգիստը՝ աշխատութենէ վերջ . — Հանգիստի օրը կրօնականացած . — Շարած և կիրակի . — Հանգիստի օրուան նուիրականութիւնը . — Անոր բարիքները . — Լաւ գործածութիւնը .

Շ Խ Ա Տ Ա Ս Ի Բ

մարդը կը սպասէ իրիկուան, հանգչելու ու իր կորսնցուցած ոյժերը նորէն գտնելու համար : Հանգչելու պէտքը այնքան կարեւոր է, որքան անհրաժեշտ է աշխատելու հարկը, քանի որ աշխատութիւնը պայման մըն է ուր մեր մարմնին ու հոգիին ոյժերը կը յոգնին, կը թուլնան ջիղերը իրենց անընդհատ գործունէութենէն, ու կրնան խանգարուիլ չարաչար գործածուելով : Այդ խանգարումի վնասը չկրելու և ոյժերը միշտ թարմ ու զօրաւոր պահելու պէտքն է որ սիրցուցեր է հանգիստը, որուն համը անձանօթ կը մնայ ծոյլերուն : Օրական աշխատութեան չափն ու տեւողութիւնը ընդհանուր ու հաստատուն օրէնք մը չունին իրենց համար, և կը տարբերին անհատներու կարողութեան և արուեստին ու աշխատութեան տեսակին համաձայն : Մէկը որ տկար է և յոգնեցուցիչ աշխատութեան դատապարտուած, աւելի պէտք ունի

հանգիստի քան թէ ուրիշ մը, որուն կարողութիւնը տեղն է և աշխատութիւնը թեթեւ: Բայց ամէնքս ալ՝ առանց խորութեան ոյժի կամ աշխատութեան տեսակին, հաւասարապէս ունինք շարժուման մէջ օր մը որ սահմանուած է հոգեկան ու մարմնական յոգնութիւնները կազդուելու: Աստուած անգամ աշխարհի արարչութեան ատեն ունեցաւ իր հանգիստը կամ շարքը, ու պատուիրեց մեզի որ «հանգստեան օրը» սուրբ պահենք (Ծննդ. Բ. 3, Ելք. Ի. 8—9): Մովսիսական օրէնքը շարժքը սահմանեց իբր օր հանգստեան: Ծնորձքն ալ իր կողմէն միաշարժքը կամ կիրակին նուիրագործեց. մէկը՝ Հօրը նուիրեց հանգստեան օրը, և միւսը՝ Որդիին. առաջինը՝ արարչագործութեան ու երկրորդը՝ փրկագործութեան խորհրդով: Այնպէս որ Քրիստոնէութեան առաջին օրէն կը տեսնենք քրիստոնեայ հասարակութիւնը, որ փոխանակ շարժքի՝ կիրակին սուրբ կը պահէ, արժանաւոր յարգանք մը մատուցած ըլլալու համար Յիսուսի Յարութեան:

Նոր Կտակարանի պատմութիւնը մեզի ցոյց կու տայ թէ Առաքեալները կիրակի օրը կը կատարէին իրենց կրօնական պաշտամունքները (Յովհ. Ի. 19): Պօղոս առաքեալ կիրակի օրը կը քարոզէ Տրովադացիներուն, և կը հրահանգէ զանոնք (Գործք. Ի. 7). ամենուրեք Քրիստոնեաները կիրակի կը հաւաքուէին աղօթքի համար, և այդ գուժարումներուն առթիւ որբերուն և այրիներուն նպաստ կը հաւաքէին (Ա. Կորնթ. ԺԶ. 2): Յովհաննէս աւետարանիչ՝ Պաղմոս աքսորուած՝ կիրակի օրը կ'ընդունի մարգարէութեան ոգին (Յայտ. Ա. 10): Այս ամէն պարագաները կը ցուցնեն թէ առաքեալներուն օրէն կիրակին «տէրունական օր» եղած էր, իր անունին համաձայն: Նոր Կտակարանի գրքերէն զսա «Վարդապետութիւն Առաքելոց» կոչուած գիրքը, որ առաքելական դարուն գրուած է, նոյն ժամանակի քրիստոնե-

եաներուն կը պատուիրէ. «կիրակի օրեր հաւաքուեցէք հացը բեկանելու և գոհութիւն մատուցանելու համար, մեղքերնիդ մէկ մէկու խոստովանելէ վերջ, որպէս զի սուրբ ըլլայ ձեր պատարագը»: Իսկ Յուստինոս Վկայ կը պատմէ թէ կիրակի օրերը քաղաքներն ու գիւղերը զանուած մարդիկ իրարու մօտ կը ժողվուէին, և Առաքեալներուն ու մարգարէներուն գրքերը կը կարդային, կ'աղօթէին ու կը հաղորդուէին և աղքատները կը մխիթարէին:

Սոյն տողերը մեզի կը ցուցնեն թէ ինչպէս պէտք է անցնել կիրակին, մեր հանգստեան օրը. — աղօթել, հաղորդուիլ, Սուրբ Գիրք կարդալ և ողորմութիւնով զբաղիլ: Ահա ասոնք պիտի ըլլան մեր գործերը տէրունական օրուան համար: Կը քաշուիմ ըսելու թէ կիրակին մեզի համար ոչ թէ հանգստեան, այլ պարսպ օր մը եղած է, և գիտէք ինչ հանգին ու անչափելի տարբերութիւն կայ հանգիստին ու պարսպին մէջ: Մեզմէ երիտասարդները կը սպասեն կիրակիին, որպէս զի՝ իրենց գործերը թողած՝ կարող ըլլան աշխարհական հաճոյքներու և զուարճութիւններու նուիրել ինքզինքնին. ծերերը կը սպասեն կիրակիին, որպէս զի փողոցներու մէջ նստած իրենց անպէտ ու սպարդիւն շաղակրատութիւնը ընեն ու զուարճանան անցորդներով. կիները կը սպասեն կիրակիին, որպէս զի իրենց պահենի զգեստները հագած ինքզինքնին ցուցադրեն ու մէկզմէկ բամբասեն. և այս ամէնը պահուած է կիրակիին, որպէս զի չվնասեն մեր գործի օրերուն: Եթէ մենք հանգիստը կարող եղած ըլլայինք գնահատել, ասոնք պիտի չըլլային մեր կիրակիի զբաղումները: Հանգստեան օրը՝ կիրակին՝ գործունէութեան ամէնէն մեծ օրն է, որովհետև կիրակի օրը մանաւանդ, հայրը պիտի կրնայ՝ մտամփոփ ու հանգչած՝ իր շուրջը ժողվել իր տունին անդամները, կարդալու

անոնց Սուրբ Գիրքի պատուիրաններէն, զբաղելու իր զաւակներուն բարոյականով, զանոնք ազօթքի հրահանգելու, արթնցնելու անոնց մէջ կենդանի հաւատքը և օրը արդիւնաւորելու բարեպաշտ մտածումներով. կիրակի օրը մանաւանդ՝ մայրը, իր անական գործերէն զազրած, պիտի կրնայ իր ազջիւններուն պարկեշտութեան ու աւաքինութեան հոգերով զբաղիլ, և ծերունիները՝ իրենց կեանքին ու տարիքին փորձառութենէն խրատուած՝ պիտի կրնան երիտասարդներուն պատմել կեանքի ունայնութիւնը, իր հաճոյքներուն ու իր աշխարհիկ միտումներուն մէջ: Դուք ո՛չ միայն այս ամէնը զանց բերած էք բոլորովին, այլ և կիրակի օրերը ձեզմէ ոմանք եկեղեցի կուգան, կարծես հոն ձանձրոյթի մը բեռին տակ կ'ապրին, միշտ անհամբեր սպասող՝ եկեղեցական ժամերգութիւններու աւարտումին. իսկ ուրիշները բնաւ չեն գար, ու նոյն օրը կը յատկացնեն առետրական գործերու: Ու սահասարակ՝ կիրակին կարծես անառակութիւններու օր մը եղած է: Իմ եղբայրներս, ձեր յոգնած հոգիները և քայքայուած սրտերը պէտք ունին հանգիստի. ամէնէն աւելի կիրակիին սրբութիւնը պահպանելով պիտի կրնաք այդ հանգիստը գտնել, և ինքզինքներդ պատրաստել վաղուան դժուարութիւններուն և նեղութիւններուն: Հարցուցէք ծերերուն թէ անոնք ո՛րքան կը բաղձան իրենց երիտասարդ կեանքի օրերուն, որոնք իրենցմէ ապարդիւն անցան գացին. տխուր փորձառութիւնը շատ ուշ կը քաղցրացնէ այդ օրերուն յիշատակը: Դուք ալ պիտի փնտռէք հիմայ այդքան անարգուած Հանգստեան Օրերը. բայց անոնք անցած պիտի ըլլան: Ժամանակը ետ չի դառնար բնաւ: Բայց դուք կրնաք տակաւին ժամանակ շահիլ, ու ծախու գնել, կրկնապատկելով ձեր ջանքերը, կեդրոնացնելով ձեր հաւատքը և կիրակիի հանգիստը ձեր հոգիներուն և սրտերուն օգտակար

գործելով: Հոգիի սոյն վիճակը պիտի ազդէ նաև ձեր աշխարհական գործերուն և յարաբերութիւններուն, որովհետև հոգիով ու սրտով զօրաւոր մէկը շատ աւելի կը յաջողի քան տկարամիտ ու անհոգի մարդը: Էրիկներ, ձանչցէք կիրակիին արժէքը ու ըստ այնմ օգտակար ըրէք զայն ձեզի համար. կրնէք, յարգեցէ՛ք կիրակին, ու ձեր բարեպաշտութեան բոլոր ոյժով յատկացուցէք զայն ընտանիքներու բարոյական ու հոգեկան դաստիարակութեան: Ծերեր, սրբեցէ՛ք կիրակին, և ձեր կեանքի փորձառութիւնով խրախոյս տուէք երիտասարդութեան, որ ձեզի մօտենալու ճամբուն մէջ կը գտնուի:

է.

Հ Ա Ւ Ա Տ Ք

Հաւատքը ընդհանրապէս.—Կրօնական հաւատք.—Անոր դերը —
Կարեւորութիւնը.—Յիսուսի հաւատքը.

Կ Ա Ւ Ա Տ Ք բառը շատ ընդարձակ նշանակու-
թիւն մը ունի մեր և օտար լեզուներու մէջ :
Սակայն ո՛ր իմաստով ալ ըմբռնենք զայն ,
միշտ իր մէջ ունի վստահութիւն նշանակութիւնը : Գիտու-
թիւնը իրհաւատքը ունի , պատմութիւնն ալ ունի իր հա-
ւատքը . իսկ մեր կրօնքը գիտութիւնն է մեր քրիստոնէական
հաւատքին : Որչափ ատեն գիտութեան և պատմութեան
ծանօթ սահմաններէն դուրս անհուն աշխարհներ գոյու-
թիւն ունենան , մեզի անծանօթ ու բնական գաղտնիք
ները մութ քառսին վրայ ծփծփան , մենք բարեբաղդա-
բար կամաւոր գերիները պիտի մնանք հաւատքին , քանի
որ Աստուծոյ աչքը և կատարելութիւնը կը պակսի մեզի :
Հիմայ մեր բացատրելիքը պիտի ըլլայ կրօնական կամ
փրկարար հաւատքը :

Հաւատքը հոգիին գիտակից կամ անգիտակից ե-
ռանդն է որ կատարելապէս մարդս կը հպատակեցնէ աստ-

ուածային պատուիրաններուն , և կը ձգտի իր տարտամ
յուզումներէն դուրս ինքզինքը ապահովել գերագոյն
զօրութեան մը հովանաւորութիւնով , կամ ինչպէս կ'ըսէ
առաքեալը՝ « Հաւատքը յուսացուած բաներուն հաստա-
տութիւնը և չերեցած բաներու ապացոյցն է » (Եբր. ԺԱ.
1) : Մարդ՝ իր ամբողջ բանականութեան լոյսէն ողող-
ուած ատենն անգամ՝ յոյսերու և բաղձանքներու խառ-
նուրդ մը պիտի ըլլայ միշտ , որովհետեւ աշխարհային
կեանքին անկատարելութիւնը , գիտութիւններուն յա-
ւատնական մանկութիւնը , մեր ոյժերուն տկարութիւնը ,
կատարելապէս տրամադիր ըրած են մեզ մեր ոյժէն , մեր
գիտութենէն , մեր խելքէն ու մեր կեանքէն վեր
փնտռելու աւելի կատարեալը և աւելի իմաստունը , որ
կը անօրինէ՝ աշխարհի բարիքին համար . և ահա այս
պատճառով (« հաւատքը յաւիտեան պիտի մնայ ») (Սիրաք
Խ . 12) : Իմ եղբայրներս , ո՛վ պիտի պատմէ մեզի՝ կեանքի
հակասական երեւոյթներու մէջ՝ մարդուս վախճանին ու
Աստուծոյ արդարութեանն ու ողորմութեանը վրայ , եթէ
ոչ՝ հաւատքը . ո՛վ պիտի մխիթարէ ցաւած սիրտն ու
բղքտուած հոգին . ո՛վ պիտի հսկէ մեր մահուան ան-
կողնին վրայ . ո՛վ պիտի ցուցնէ գերեզմանին անցքը ,
եթէ ոչ՝ հաւատքը . ո՛վ պիտի լուսաւորէ մեր գաղա-
փարը՝ ունեցած յոյսերնուս մասին . ո՛վ պիտի բանայ մեր
առջեւ անծանօթին ճամբան . ո՛վ պիտի քակէ մեր հո-
գիներուն կապանքը . ո՛վ ոյժ պիտի տայ մեր թուլցած
ոտքերուն . ո՛վ պիտի մաքրէ սրտերնիս . ո՛վ պիտի ա-
ռաջնորդէ մեզ Յիսուսին , եթէ ոչ՝ հաւատքը : Աստու-
ծոյ կատարելութիւնն ու սրբութիւնը հաւատքով միայն
կուգան կը հասնին մեզի և մեզ կը թելադրեն իրեն նմա-
նելու . « Կատարեալ եղէք , ինչպէս որ ձեր երկնաւոր հայրը
կատարեալ է » (Մատթ . Ե . 48) . և թէ « սուրբ եղէք ,
կ'ըսէ Աստուած , ինչու որ ես սուրբ եմ » (Ղեւ . ԺԹ . 2) :

Աշխարհի պատմութիւնը հաւատքի պատմութիւն մըն է իր ծագումի օրերէն սկսեալ. դէթ այնպէս ցոյց կուտան այն յարաբերութիւնները զորս մարդիկ՝ հին առեւտնէն՝ ունեցան սուտ աստուածներու հետ: Բայց Աստուածաշունչը գերազանց պատմութիւնն է հաւատքին. անոր ամէն մէկ էջը, ամէն մէկ սողը հաւատքի մը ուժգնութիւնը կամ սաստկութիւնն է որ ի յայտ կը բերէ, և մեզի ցոյց կուտայ թէ ինչ եղած են թոյլ հաւատքով մարդերը: «Անոնցմէ երեսս պիտի դարձնեմ, կ'ըսէ Աստուած, և ցոյց պիտի տամ թէ ինչ պիտի ըլլայ անոնց վախճանը, վասն զի անոնք թիւր ազգ մըն են, և որդիներ՝ որոնց մէջ հաւատք չկայ» (Բ. Օր. ԼԲ. 20). ցոյց կուտայ մեզի այն լուսաւոր դէմքերը՝ որոնք իրենց դարաւոր կեանքերուն խորէն տակաւին կը խօսին մեզի հետ, իբր հաւատքին մարմնացումը և վկաները, որոնք Տիրոջը շնորհքին արժանացան: Եւ գիտէ՞ք թէ «ընտիր հաւատքին համեմատ պիտի տրուի շնորհքը» (Իմաստ. Գ. 14): Ուրեմն, ինչ աւելի թանկագին ժառանգութիւն կամ կտակ՝ զոր հայր մը կամ մայր մը կրնայ թողուլ իր զաւակներուն, քան սա գերազանց պատուէրը. «Ողորմութիւնն ու հաւատքը չպակսին քեզմէ. զանոնք քու պարանոցդ կախէ և սրտիդ մէջ գրէ զանոնք» (Առակ. Գ. 3), որովհետեւ «մոլորեալները չարիք կ'ընեն, իսկ բարիները՝ ողորմութիւն և ճշմարտութիւն. չարերը ողորմութիւն և հաւատք չունին, բարիները միայն ունին հաւատք և ողորմութիւն» (Առակ. ԺԳ. 22):

Քրիստոնէութեան մէջ մանաւանդ կրօնական հաւատքը կրցաւ ժառանգել իր արդար և օրինաւոր բաժինը, ուր հոգին ունեցաւ իր հաստատութեան կուռանը: Յիսուս, իբրև աշխարհի Փրկիչ, գծեց հաւատքին ճամբան՝ երբ ըսաւ աշխարհի. «Նոր պատուիրան մը կուտամ ձեզի, որ մէկզմէկ սիրէք, ինչպէս որ ես ձեզ սիրեցի,

որ դուք ալ մէկզմէկ սիրէք» (Յովհ. ԺԳ. 34): «Այս է իմ պատուէրս որ մէկզմէկ սիրէք, ինչպէս որ ես ձեզ սիրեցի: Ասկէ աւելի մեծ սէր չի կրնար ունենալ մէկը որ իր կեանքը բարեկամներուն համար դնէ» (Յովհ. ԺԵ. 12—13): «Ես եմ ճամբան, ճշմարտութիւնն ու կեանքը» (Յովհ. ԺԳ. 6): «Իմ ետեւէս եկուր» (Մատթ. ԺԹ. 21): Այս կոչումը օրհնութիւն մը եղաւ, ու մարդիկ խոշոր քայլ մը առին դէպի Յիսուս, դէպի Աստուած մօտենալու. քրիստոնէական հաւատքը իբր սանդուխ գործածելով այն անունն անջրպետին մէջ որ մեզ Աստուծմէ կը բաժնէր, և ուր առանց այդ սանդուխին մեր ոտքերը դնելու և քայլ մը առաջ երթալու տեղ մը պիտի չկրնայինք գտնել: Այն օրէն կեանքը սկսաւ զգալ սրբագործուելու պէտքը, և գիտնալ անոր միջոցները. այն օրէն աշխարհ սկսաւ լուծուիլ իր կեղեւին մէջ, երբ միաքը՝ սրտին ու հոգիին օժանդակութիւնով՝ աւելի հեռուն, լուսաւոր ու տեւական աշխարհի մը դռները կը տեսնէր. «Ինչու որ մենք հոս մնայուն քաղաք չունինք, այլ հանդերձեալը կը վնասենք» (Եբր. ԺԳ. 14): Իմ եղբայրներս, այդ աշխարհին գիւտը կը պարտինք մեր Տէր Յիսուսին, որ իր նաւը առաջ վարեց երկինքի խորերէն, կտրեց ձեղքեց մեղքերու պեղծութիւնը, որ դէպի ինկած՝ կորսուած մարդկութիւնը եկաւ, մեզ իրեն ժառանգակից և եղբայրներ շինելու: Հիմայ, ուրեմն, բացուած է մեր աշխարհին՝ յաւիտեական կեանքին մխիթարութեան, յոյսին ճամբան: Պէտք է քալել միայն: Այդ ճամբուն մէջ՝ հաւատքով գծուած՝ պիտի գնահատուի Մարտիրոսին նահատակութիւնը ու քրիստոնէայ վկաներուն խաչի ծանրութիւնը: Աշխարհի անյոյս կեանքը հազիւ թէ բաւականութիւն ունի սարդի ոտայն մը շինելու մեր հաճոյքներուն ու մեր վայելքներուն իբր պատանք, մինչ հոգին՝ հաւատքի անմահ ընդունարանը՝

բեհեզ կը շինէ մեր գոյութեան անվերջ ու անսպառ կեանքին իբր խանձարուր :

Կը յիշէ՞ք, Եղբայրներս, Յիսուսի մէկ ճամբորդութիւնը՝ Գալիլիոյ ծովին վրայ : Անոր հաւը գիշերին մութը կը ձեզքէր, երբ երկինքի աստղերը կը մարէին ծովակին ջուրերուն մէջ : Յիսուս՝ երկնային խաղաղութիւնը, հրեշտակներու քունը կը քնանար նաւին մէկ կողմը : Առաքեալները՝ վարժ ձկնորս ու փորձ նաւաստիներ՝ յանկարծ տեսան փոթորիկին ծնունդը, որ կը սպառնար իրենց հոգիին ցնծումը խռովել արեւոյթեան ցնցումով : Վտանգի մէջ էին իրենք, բայց Յիսուսի անգործութիւնը տեղի չէր տուած բնաւ : Յիսուս կ'արթննայ իր քունէն, նայուածքին մէջ խեղդեղու համար փոթորիկը, և իր անուշ ձայնին մէջ մարելու համար արեւոյթեան փրփուրները : Յիսուս չզարմացաւ փոթորիկին վրայ. ծովերու վրայ ճամբորդողը պէտք է սպասէ փոթորիկներուն, ալիքները վայելելու համար. պէտք է բնութիւնը ապրի ալիքին ու փոթորիկին մէջ, ինչպէս կ'ապրի ծաղիկին ու վարդին մէջ : Աշակերտները վախցած էին իրենց սրտին խորը պահուած կասկածով ու երկմտութեամբ : «Ո՛ւր է ձեր հաւատքը» (Ղուկաս Ը. 25) : Յիսուսի այս հարցումը աւելի տագնապ ներշնչեց առաքեալներուն քան թէ փոթորիկը : Հաւատքի գոյութիւնը երաշխաւորութիւնն է խաղաղութեան տեւականութեան, և սրտերու ամուր պարիսպը, քրիստոնէին վահանը՝ կեանքի պայքարին մէջ :

Դուք ալ ճամբորդներ էք, Եղբայրներս, ու նոյն փոթորիկը ունիք ձեր ճամբուն վրայ. բայց «ո՛ւր է ձեր հաւատքը» : Շատ անխելքութիւն ըրած պիտի ըլլաք այդպէս ձեռնունայն ճամբայ ելլելով. «Ի՞նչպէս կ'ըլլայ որ հաւատք չունիք» (Մարկ. Դ. 40) : Ի՞նչպէս և ինչո՞վ պիտի գտնէք ձեր փրկութիւնը : Ինչո՞վ պիտի խափա-

նէք փոթորիկը ձեր սրտերուն, քանի որ հաւատքը տեղի տուեր է անտարբերութեան : Դուք հաւատքի վրայ կը խօսիք, առանց անոր մասին որոշ գաղափար կազմել ջանալու, և հաւատքի անունով կը կեղծէք շարունակ : Ձեր գործերը չեն կրնար երբեք հաւատքին գոյութիւնը երաշխաւորել ձեր մէջ, այլ ընդհակառակը կ'ապացուցանեն տխուր իրողութիւնը թէ ձեր գաղջ ու մեղկ հաւատքը՝ կենդանութիւնը կորուսած՝ զուրկ կը մնայ իր որոշ նպատակէն. «Ձեր հաւատքին համեմատ թող ըլլայ ձեզի» (Մատթ. Թ. 29) : Ահա այս վճռին տակ կ'ապրինք հիմայ :

Վստահ ըլլանք, Եղբայրներս, թէ ո՛ր կողմն ալ գայթի մեր սրտին ու հոգիին ուղղութիւնը, ո՛ւր որ ալ վարէ մեզ աշխարհին փոթորիկը, միշտ նոյն հարցումն է որ պիտի ուղղուի մեզի. «Ո՛ւր է ձեր հաւատքը» :— Ի՞նչ որ պիտի ըլլայ մեր պատասխանը այս հարցումին հանդէպ : Լռութիւնը պատասխան չէ բնաւ, իսկ սխալ ու ասպականուած կեանք մը չի կրնար ուղիղ պատասխանը ըլլալ հաւատքին :

Ը.

Ե Կ Ե Ղ Ե Յ Ի

Եկեղեցի.— Քրիստոնէական եկեղեցի.— Տոհմային եկեղեցի.— Անոր սէրն ու նուիրականութիւնը.— Դաւանափոխութեան յոռութիւնը.— Անձնական տաճարի սրբութիւնը.— Ընտանեկան պաշտամունք.— Անոր կոչումը.— Հասարակաց պաշտամունք.— Արարողութիւն և մեր զիրքը անոնց հանդէպ.

ՔՐԻՍՏՈՆԵՌԻՓԻԻՆԸ երբ Աւետարանով քարոզուեցաւ աշխարհի, մարդիկ ու ազգեր ուշ կամ կանուխ դէպի անոր վաղեցին, խաւարէն յոգնած, լոյսի ու կեանքի կարօտ: Ի սկզբան շատ փոքր էր Քրիստոնեաներուն թիւը, և անոնց մէջ խտիր չկար բնաւ. հասարակաց եղբայրութիւնը՝ միասիրտ ու միակրօն՝ կը կազմէր բուն ՔՐԻՍՏՈՆԵՍԿԱՆ ԵԿԵՂԵՅԻՆ: Հաւատքը իր թարմութեան ու լուսաւոր ողողումին մէջ խեղդած էր ժողովուրդներու տոհմային նկարագրին ոյժը, աւետարանական խմորումով մը ձուլելու համար Քրիստոնեաները, առանց ազգի ու ցեղի սարբերութեան: Այդ խմորումին ատեն իրարու մօտ գտան ինքզինքնին տէրն ու ծառան, կինն ու աղախինը, և աշխարհի բոլոր

անժառանգները ճանչցան թէ հոգեպէս իրաւունք ունէին հաւատար զիրք մը բռնելու քրիստոնէական սեղանին շուրջը: Սոյն ինքնաստեղծ դրութիւնը, սակայն, պիտի չկրնար երկար ատեն պահել իր գոյութիւնը, որովհետեւ Աւետարանին հիմը թէպէտ նոյն՝ ամէն դարերու և ամէն ժողովուրդներու համար՝ սակայն ազգերը կը զանազանուէին իրենց խառնուածքովն ու նկարագրովը: Այս և ուրիշ պատճառներով հետզհետէ կազմուեցան քրիստոնէութեան մասնաւոր ու տոհմային եկեղեցիները, իւրաքանչիւր աշխարհի ու ցեղի համաձայն: Այդ ժողովրդական եկեղեցիներէն մէկն է մեր Ուղղափառ Սուրբ եկեղեցին, որուն հիմնադիրները եղան Թադէոս և Բարթոլոմէոս առաքեալները, և որուն ամէնէն արդիւնաւոր վչան եղաւ Ս. Գրիգոր Լուսաւորիչ:

Հիմայ, այս համառօտ ծանօթութենէն վերջ, կը փափաքիմ երկու խօսք ուղղել ձեզի, մեր տոհմային եկեղեցիին մասին, այդ եկեղեցի բառին մէջ ամփոփելով մեր սեփական տաճարներն ու ժողովուրդը, քանի որ չենք կրնար եկեղեցիի շէնքը անջատել մեր հաւատացեալներու բազմութենէն, որովհետեւ եկեղեցիին համանշանակ յունարէն բառն ալ, որ է եփիսիս, իր մէջ կը պահէ այս երկու իմաստները միանգամայն:

Մեր մէջ գաղափարները այնքան նիւթականացած են ու ծէսը այնքան տիրապետեր է մեր ըմբռնումներուն որ գէթ մեր գործնական կեանքին մէջ եկեղեցի բառով կ'ըմբռնենք նիւթական շէնքը, քարը, փայտը այն հասարակաց ազօթարանին կամ ժողովարանին, ուր մենք կիրակիէ կիրակի կամ իրիկուն ու առտու կը հաւաքուինք մեր ժամերգութիւնները կատարելու և մեր քրիստոնէական խորհուրդները մատակարարելու: Բայց պէտք է զիտնանք որ եկեղեցիին մէջ Տիրոջ հաճելի եղածը ժողովրդեան սիրան է, հոգին է որ գիտէ իր աշխարհիկ

մտածումներէն անջատուելի ու վերանալ մինչև աստուածային էութիւնը, անկէ ներշնչուելու, զօրանալու, միութարուելու համար աղօթքի ոյժով: Ահա այս պատճառով է որ երբ Ս. Պօղոս առաքեալը խօսի Քրիստոսի արիւնով գնուած մեր անձերու մասին, զանոնք Եկեղեցիի կամ Տաճարի կը նմանցնէ. «Չէ՞ք գիտեր որ Աստուծոյ տաճար էք դուք և Աստուծոյ հոգին ձեր մէջն է բնակած» (Ս. Կորնթ. Գ. 16. 2. 19): Եւ Պետրոս Առաքեալ կը պատուիրէ հեռանալ հին մարդէն, և փափաքիլ անխարդախ կաթին, որպէս զի «դուք ալ կենդանի քարերու պէս շինուիք հոգեւոր տաճար մը, սուրբ քահանայութիւն մը, Յիսուս Քրիստոսի ձեռքով Աստուծոյ հաճելի հոգեւոր պատարագներ մատուցանելու» (Ս. Պետ. Բ. 15): Մեր անձերէն վերջ մեր տուններն ալ մեզի համար առանձնայատուկ եկեղեցիներ են, և պարտաւորութիւն ունինք մեր սրբութիւնը պահպանելու, մեր հանապազօրդ աղօթքներով. «Ուր ուր երկու կամ երեք հոգի ժողովուած ըլլան իմ անունովս, ես անոնց մէջն եմ», կ'ըսէ Յիսուս (Մատթ. ԺԸ. 20): Եկեղեցիի մը համար անհրաժեշտ է Քրիստոսի ներկայութիւնը. ան միայն գիտէ իր շուրջ համախմբել հոգիներ: Ուրեմն, քանի որ Եկեղեցին ժողովուրդով կը կազմուի, մեր ալ տոնմային եկեղեցիին մէջ գոյութիւն պիտի ունենան միշտ առանձնական եկեղեցիները, որոնցմէ մէկն է մեր մարմինը, և միւսը՝ մեր տունը:

Եկեղեցին, ինչ ձևի մէջ ալ նկատուի, ըլլայ անձնական, ըլլայ ընտանեկան, ըլլայ հասարակական կամ ժողովրդական, երկու մասերէ կը բաղկանայ: Այդ մասերէն մէկն է վարդապետականը, և միւսը՝ գործնական բարեպաշտութիւնը: Տոնմային մեր բոլոր Եկեղեցիներուն մէջ, վարդապետական մասը հաստատուն կը մնայ, նոյն ու նման ամենուրեք, հիմնուած Աւետարանական

հաւատալիքներու վրայ, որոնց հարկաւոր լուսարանութիւնը արուած է Տոնմային ու Տրեղերական կոչուած ժողովներով: Մեր առաքելական Սուրբ Եկեղեցին ունեցաւ երեք Տրեղերական ժողովներու (Նիկիոյ, Եփեսոսի, Կ. Պոլսոյ) վճիռները, ու մեր եկեղեցւոյն յատուկ ժողովներու շարունակութիւնը, ներքին ծիսական բարեկարգումներու համար: Տրեղերական ժողովներու աւելին՝ կրնար մեր Եկեղեցին ալ հեռացնել աւետարանական ոգիէն, ինչպէս հեռացուց միւս եկեղեցիները, իրենց քմահաճ սնօրինութիւններով: Ուրեմն, մասնաւոր քաղաքներու եկեղեցիները կազմող Հայ հաւատացեալները իրարմէ կրնան տարբերիլ՝ միմիայն իրենց բարեպաշտութեան, ողորմասիրութեան, աղօթասիրութեան ու կրօնասիրութեան աստիճանով:

Եղբայրներ, մենք չենք կրնար այս աշխարհի կեանքին ատեն բաժնուիլ մեր մարմնէն որ տաճարն է Սուրբ Հօգիին. չենք կրնար բաժնուիլ մեր կիներէն ու մեր զաւակներէն, կամ ըսենք՝ տունէն, որ մեր ընտանեկան տաճարն է: Միեւնոյն ըմբռնումով պէտք է մտածենք թէ որքան ազեղ ու անվայել դիրք մը ունեցած կ'ըլլանք մեր տոնմային ու մայրենի եկեղեցիէն բաժնուելով. և ինչ աւելի զզուելի գործ, քանի որ այդ բաժանումները նիւթական ու դրամական շահերու տեսակէտին վրայ հիմնուելով տեղի կ'ունենան:

Հայ ժողովուրդին դաւանափոխութիւնը՝ անհատին անպատուաբեր հանգամանքով մը կը ներկայանայ մեր աչքին. ու այս այսպէս պիտի մնայ շարունակ, որչափ ատեն այդ դաւանափոխութիւններու շարժառիթը կազմէ ազիտութիւնը, նիւթական շահի հրապոյրը, կուսակցատգիտութիւնը, նիւթական շահի հրապոյրը, կուսակցական կիրքը: Մարդ՝ որպէս զի իր դաւանափոխութիւնը կարենայ արդարացնել՝ նախ պէտք է խորապէս ճանշնայ այն դաւանանքն ու Եկեղեցին, որուն կը պատկանի, և յետոյ այն դաւանանքը որուն կ'ուզէ յարիլ: Այս

հմտութիւնը ունենալով, ինքը պիտի բազդատէ երկուքը, երեւան պիտի բերէ տարբերութիւնները, որոնք կը տեսնուին երկու Եկեղեցիներու միջև, այն առաւելութիւնները զորս ունի այս եկեղեցիներէն մէկը կամ միւսը: Եթէ այդ առաւելութիւնները գտնէ իր եկեղեցիէն դուրս ուրիշ եկեղեցիի մը մէջ, այն ատեն եթէ զայն ընդունի՝ իր մայրենի Եկեղեցին թողլով, այդ ընթացքը կրնայ արգարանալ թերեւս: Բայց մենք Հայ ժողովուրդին կրօնափոխութեան պատմութիւնը աչքի առջև ունենալով, պիտի կրնանք ըսել թէ ուղիղ և կշռուած համոզումը գործ է ունեցած բնաւ այդ դաւանափոխութիւններուն հետ, և թէ ցարդ անոնք ծնունդ առած են կամ թաղային խնդրէ մը, կամ տխմար տգիտութիւնէ մը և կամ շահու ակնկալութենէ մը: Վստահ եղէք որ եթէ այսօր իրենց մայրենի Եկեղեցիէն բաժնուած մեր եղբայրներուն հարցնենք թէ ի՞նչ էր իրենց մայրենի Եկեղեցիին իսկական արժէքը, ի՞նչ էր անոր պատմական նշանակութիւնը և դաւանական հանգամանքը, անոնցմէ և ոչ մէկը պիտի կրնայ իրական ծանօթութիւն մը տալ մեզի այս մասին և արգարայնել իր դաւանափոխութիւնը, կրօնական՝ զուտ հոգեկան տեսակէտով: Մենք վստահ ենք որ եթէ անոնք ճանչցած ըլլային Հայ Եկեղեցիին աւետարանական ոգին, անոր կենսաշունչ դոյութիւնը, անոր ժողովրդական հանգամանքը, անոր լայնախո՛ս և քրիստոնէավայել շունչը, անոր մարտիրոսացումի պատրաստակամութիւնը, անոր ներքին բուն կեանքը, ոչ ոք պիտի ուզէր զայն թողուլ և երթալ ուրիշ տեղեր փնտտել իր հոգեկան մխիթարութիւնը: Հայ եկեղեցիին իսկական պարզութիւնը, անոր զուտ առաքելականութիւնը այնքան անբաղդատելի է և աննման: Զայն ուրանալ պիտի նշանակէր իր բնաստիճիկ կեանքը, իր ցեղին կրօնական պատմութիւնը ուրանալ և ինքզինքը զրկել այն անջնջելի

փառքէն, զոր մեր Եկեղեցիին Մարտիրոսները ու Նահատակները իրենց կեանքին գնովը պատրաստեցին ապագայ սերունդներու համար: Դաւանափոխներու մասին արգահատանքէ տարբեր զգացում մը չեմ կրնար ունենալ, ու կ'ազօթեմ՝ եթէ ոչ յետսադարձին՝ գոնէ անոնց գիտակցութեան զարթնումին, զգալու համար գոնէ թէ իրենց մայրենի Եկեղեցին լքելով ուրիշ տեղ մխիթարութիւն փնտառողները, իրենց այդ մտորումին մէջն է որ մխիթարութիւնները կը կորսնցնեն⁽¹⁾:

Դաւանափոխութիւնով մենք ինքզինքնիս դատապարտած կ'ըլլանք կամաւորապէս աքսորուելու այն սուրբ ու նուիրական միջավայրէն ուր մեր եղբայրները մեր հաւատքով, մեր նկարագրով ու մեր խառնուածքով կ'ազօթեն ու կը սրբուին, և կը կազմեն Եկեղեցիին ամ-

(1) Մեզի համար դաւանափոխութեան չափ և աւելի դատապարտելի է մայրենի լեզուն մոռացումը, կամ լեզուափոխութիւնը որ մեր Թեմին համար ընդհանուր իրողութիւն մը եղած է մէկ կամ մէկ ու կէս դարէ ի վեր: Ընտանեկան և կրօնական կեանքի հետ սերտ առնչութիւն ունի լեզուն, և անոնց անաղարտ պահպանումին կարեւոր ազդակներէն մէկն է եղած: Մեր գոյութեան իբրև ապացոյց՝ մեր լեզուն և մեր եկեղեցին ունինք, զորս իբրարմէ բաժնել անկարելի է: Երկուքն ալ առանց իրարու պիտի տկարանային: Պատմութիւնը ցոյց կուտայ Թէ որդեգրուած լեզու մը իր հետ կը բերէ իր սեփական ազգին ընտանեկան ու ընկերական սովորոյթները, կենցաղը, բարքը և անոնցմով խորապէս կ'ազդէ մեր վրայ: Լեհաստանի Հայերուն կորուստի զանազան փուլերը երբ նկատողութեան առնենք, կը տեսնենք Թէ անոնք նախ իրենց լեզուն կորսնցուցին, և յետոյ իրենց հաւատքը, ու այդ երկուքին կորուստը պատճառ եղաւ իրենց ցեղական կորուստին: Մեր տուներուն մէջ Մայրենի լեզուն գործածութիւնը անհրաժեշտ պէտք մըն է, ընտանեկան և ընկերական կեանքը կարենալ հայացընելու համար: Ու կը սպասենք որ մեր դպրոցական երկսեռ երիտասարդութիւնը հոգ տանի միշտ դպրոցներու մէջ սորված հայերէնով խօսելու, ուր որ ալ գտնուի, այսպէսով յառաջ բերելու համար այն լեզուական փոփոխութիւնը, որուն պէտք ունին մեր տուները, և անոնց քրիստոնէավայել կազմակերպութիւնը:

բողջութիւնը: Հաւատաւորաց ըլլալը ամէնէն նողկալի որոշումն է զոր մարդ կրնայ յղանալ իր տկար վայրկեաններուն մէջ, այն ատեն երբ իր մարմնական տաճարը ամայացած է ապականութիւնով. «Թէ որ մէկը Աստուծոյ տաճարը ապականէ, Աստուած զանի պիտի ապականէ, որովհետեւ Սուրբ է Աստուծոյ տաճարը որ դուք էք» (Ա. Կորնթ. Գ. 17): Եկեղեցիի մը ուրացութիւնն ալ միւսնայն նողկանքն է որ պիտի ազդէ ամէն անոնց որոնք հոգիով զգալ ու ըմբռնել գիտեն:

Գանք մեր բուն տաճարներուն:

Մարդ իր անձին տաճարը իր վեհութեան ու պայծառութեան մէջ կարենալ պահելու համար պէտք է օրըստօրէ փնտռէ իր կեանքին հաշիւը, իմանալու համար թէ արդեօք իր առօրեայ կեանքին մէջ ունեցած է յայտնի սխալներ, անիրաւ գործեր կամ տգեղ վարմունք, որոնք իրենց մէջ խեղդեն հոգիին գոյութիւնը և ապականեն իր մարմնական տաճարին սրբութիւնը: Անհատ մը իբր առանձին տաճար Քրիստոնէութեան՝ կրնայ իբր ներկայացուցիչ հանդիսանալ Աւետարանին, աւետարանիչ մը ըլլալ պարզապէս, քանի որ գեղեցիկ ու մաքուր կեանք մը որ օժտուած է հոգիով, ամէնէն պերճախօս քարոզն է ուրիշներու համար, քանի որ գործերու բարեարար ազդեցութիւնը աւելի տեւականութիւն ունի քան խօսքի մը սովաւորութիւնը: Եւ ահա թէ ինչո՞ւ կը յարկենք սուրբերը ու կը պատկառինք անոնց յիշատակին ներկայութեանը: Չէ՞ք յիշեր թէ որչա՞փ քարոզներ ապարդիւն մնացեր են իրենց տեսականին մէջ, առանց գործնական հրահանգութեան: Բայց չմոռնանք որ գործնական կեանքը կախում ունի միշտ պատուիրաններէ, որոնք գրաւոր ու բերանացի կ'աւանդուին մեզի: Երանի՛ պիտի ըլլայ այն մարդուն որ գիտէ պատուիրաններու գիրը հոգեկանացնել, և իրեն կեանքը կաղապարել ա-

նոնց քաղցրութեանն ու օծութեանը մէջ: Մենք ամէնք նիս իրբեւ մարդ անշուշտ ունեցանք մեր տկարութիւնները, մեր թերութիւնները, մեր հոգիին վրդովումները, բայց ձեզմէ ո՞վ ունեցաւ պատրաստակամութիւնը մութին ու լոյսին մէջէն իր աղօթքը բարձրացնելու դէպի վեր, ու Հոգիին օժանդակութիւնը խնդրելու իրեն համար. ձեզմէ ո՞վ ունեցաւ Աւետարանի ոգին իր կեանքին իբր ուղեցոյց գործածելու հաստատուն որոշումը: Ընդհակառակը, թողուցիք որ ձեր մարմինները փոշոտին, ու քայքայուին ձեր անձնական տաճարները. դուք անոնց վրայ շատ դէշ աչքով նայեցաք, պղծեցիք անոնց վեհութիւնը ձեր յոռի ընթացքով և վատ ունակութիւններով. գողցաք անոնց հոգեկան իրաւունքները, և անոնց բարձր կոչումը հաճոյքի ծառայեցուցիք, և նմանեցաք այն Փարիսեցիներուն, որոնց երեսին ըսաւ Յիսուս. «Իմ տունս աղօթքի տուն պիտի կոչուի, և դուք աւազակներու այր շինեցիք» (Մատթ. ԻԱ. 13): Ճանչնանք մեր սխալները, ու մեր մարմինները սիրենք իբր Հոգիի տաճարներ, ու զարդարենք զանոնք բարի ու առաքինի գործերով: Վստահ ըլլանք թէ մեր անձնական տաճարներուն մէջ միայն պիտի կրնանք ինքնամիտի կեանքով քրքրել մեր գիտակցութեան խորը, քակել մեր գործերուն կծիկը, աշխարհի աղմուկէն հեռու, մարդերու նայուածքէն զերծ, շուկայի հաշիւներէն անջատ, փնտռել՝ զանելու համար մեր մարմինն տկար կողմերը, և զանոնք մեր աղօթքով և մեր հոգիի լուռ պաշտամունքով նորոգելու կերպերը: Անհատական տաճարին սրբութենէն կախում ունի ընտանեկան տաճարին ալ սրբութիւնը. որովհետեւ բարի քրիստոնեայ մը միայն կրնայ տունին բարի հայր կամ բարի մայր ըլլալ:

Ընտանեկան տաճարին փութկոտ խնամքը հիմայ պակասած է մեր մէջ: Կար ժամանակ մը երբ մեր պա-

պերը՝ իբրև տունին մեծերը՝ իրենց շուրջը կը ժողու-
տէին տունին բոլոր անդամները, ու գործի սկսելէ ու
պառկելէ առաջ իրենց ընտանեկան պաշտամունքը կը
կատարէին: Արեւին մուտն ու ծագումը անոնց համար
զանգակէն աւելի կենդանի հրաւէր մըն էր ընտանեկան
բարեպաշտութեան: Ո՛ր մնացին մեր տուներու այդ
բարի սովորութիւնները: Հիմայ մենք մեր քաղաքներու
ու գիւղերու եկեղեցիները հիմնած, այնպէս կը մտածենք
թէ անոնցմէ դուրս այլևս կը դադրի մեզի համար ա-
ղօթքի ու պաշտամունքի կարեւորութիւնը: Չէ, քրիս-
տոնեայ եղբայրներս, ուր որ ալ տանիք ձեր մարմիննե-
րուն հետ ձեր հոգիները, անոնք պէտք է որ իրենց ա-
ղօթարանը ունենան: Եւ ի՞նչ աւելի նուիրական քան
ընտանիքը, ուր հօր մը շուրջ կը հաւաքուին կին ու զա-
ւակներ: Մարդուս նկարագրերը ընտանիքէն կը սերի, և
պարկեշտութիւնն ու առաքինութիւնը ընտանիքին օրհ-
նութիւնը կը չինեն: Մենք իբրև քրիստոնեայ, մեր
պարտքերուն ճանաչումովը պիտի ասորինք շարունակ.
ինչ գեղեցիկ առիթ մեզի համար, երբ այդ պարտքերը
կը հատուցուին Յիսուսի ներկայութիւնով: Արդեօք Յի-
սուսի ներկայութիւնը զնահատած էք ընտանիքին մէջ.
ժողովցէ՛ք ձեր զաւակները, դուք որ ձեր անձին տա-
ճարին մէջ սրբուեցաք, ու զլուխ կանգնած բացէք ա-
նոնց սրտերը Աստուծոյ առջեւ, վստահ եղէք թէ ձեր
անձին օրինակը աւելի զօրաւոր պիտի ըլլայ Ս. Գիրքի
ընթերցումներուն ու ձեր ընտանեկան պղօթքներուն մէջ:
Գոհութիւնը և միսթարութիւնը պիտի ունենաք ամէնք-
նիդ, մէկ հոգիէ ու մէկ շնորհքէ ներշնչուած, աւելի
զիրար սիրելու, և սիրելու ձեր եղբայրները: Ընտանի-
քին մէջ միեւնոյնն են ձեր ամէնուղ շահերը, սէրերը,
ախորժակները, միտումները. ինչո՞ւ միեւնոյնը չըլլայ ձեր
հաւատքը: Ընտանեկան պաշտամունքի յարատեւութիւնը

պիտի ստեղծէ ձեր մէջ հաւատքի նոյնութիւնն ու կեն-
դանութիւնը, պահպանելու համար միանգամայն ընտա-
նեկան կցորդութիւնը, քրիստոնէական կեանքով: Յետ-
որ ընտանեկան պաշտամունքի գեղեցիկ օրինակը կ'ըն-
ծայէ մեզի, ծերութեան վերջին օրերուն Սիւքէմի մէջ
իր մօտ ժողվեց Իսրայելի բոլոր ծերերն ու ժողովուրդը
և ըսաւ անոնց. «Թէ որ Տիրօջը ծառայութիւն ընել ձեզի
հաճոյ չերեւար, ընտրեցէ՛ք այսօր թէ զո՞վ պիտի պաշ-
տէք, գետին անդիլի կողմը ձեր հայրերուն պաշտած
աստուածները թէ աստուածները Ամօլրացիներուն՝ որոնց
երկիրը կը բնակիք դուք: Իսկ ես ու տունս Տէրը կը
պաշտենք» (Յեսու ԻԴ. 15): Դուք ալ ունեցէք Յիսուսի
պէս ձեր տունով ու զաւակներով Տէրը պաշտելու արա-
մադրութիւնը, և ըսէք Իսրայելացիներուն պէս. «Մենք
ալ պիտի պաշտենք Տէրը, որովհետեւ անիկա է մեր Աստ-
ուածը»: Առանց ընտանեկան պաշտամունքի՝ ձեր հրա-
պարակային աղօթքները կեղծաւորութիւնով շաղուած
պիտի ըլլան:

Իմ ընթերցանութիւններուս միջոցին հանդիպած եմ
տարօրինակ գաղափարի մը, որով հմուտ ընկերաբանը կ'ը-
սէր. «Արուեստը կը յառաջդիմէ, արուեստաւորը կը յե-
տադիմէ»: Այս յայտնուած գաղափարը առաջին անգամ
անհաւատալի թուեցաւ ինձի, սակայն հետզհետէ խոր-
հուրդներս պարզուեցան այս մասին, ու համոզուեցայ
թէ ի՞նչ ըսել կ'ուզէր ընկերաբանը: Երբ արուեստական
ձիւղը իր մասնագիտական ստորաբաժանումները չունէր,
արուեստաւորը, օրինակի համար ժամադրօժը, կրնար
արուեստաւորը, օրինակի համար ժամադրօժը, կրնար
ժամացոյցի մը սարքը պատրաստել ու առանց ուրիշին
օժանդակութեան ժամացոյց մը մէջտեղ հանել, միմիայն
իր աշխատութիւնով, փոյթ չէր որ այդ ժամացոյցը քիչ
մը տձև եղած ըլլար, քանի որ արուեստը յառաջդիմած
չէր: Երբ արուեստը կատարելագործուեցաւ, ժամացոյց-

ները աւելի նրբութիւն գտնել սկսան. միայն թէ արուեստաւորը չկրցաւ այլ ևս ամբողջ ժամացոյց մը պատրաստելու բոլոր աշխատութիւնները յանձն առնել. այն ատեն մէկը սկսաւ զսոցանակները շինել, միւս մը՝ անիւները, և այլն, մինչև որ քանի մը մարդերու ձեռքով ամբողջանար ժամացոյցը: Ասիկա էր արուեստաւորին յետադիմութիւնը արուեստին յառաջդիմութեան մէջ: Ընկերաբանին այս կարծիքը իմ միտքս շատ հեռուները փոխադրեց ու գաղափարներու զուգորդութեամբ երեւակայել տուաւ ինձի մարդկային կրօնական պատմութեան հին ժամանակները, ուր ամէն անհատ իր և իր տունին հաշւոյն՝ զոճարար, քահանայ ու ծիսակատար էր, աղօթասաց ու միանդամայն քուրմ: Կրօնի այդ յետադիմութեան մէջ կրօնի-մարդը շատ յառաջդիմած էր իր պարտականութիւնները ձանձնալու և կատարելուն մէջ: Քրիստոնէութիւնը կրօնական կոյր տգիտութիւնը խափանեց, ու հաւատքը օժտեց աստուածային լուսաւորութիւնով. մարդկային կրօնական գաղափարները զարգացան հետզհետէ ու յառաջդիմեցին. կրօնի-մարդը, սակայն, այդ ընդհանրական զարգացումին հանդէպ, իր պարտաձանաչութեան մէջ յետադիմեց, նման արուեստաւորին որ կը յետադիմէ արուեստին յառաջդիմութեան մէջ: Եթէ այս եղած չըլլար իրողութիւնը, հիմայ պէտք էր որ աւելի ջերմեւանդութիւն ցոյց տայինք մեր հասարակային պաշտամունքներու ատեն ու մեր գործերուն մէջ: Հիմայ դուք ընդհանրապէս Եկեղեցին աղօթարան նկատելէ աւելի ժամադրավայր մը շինած էք աշխարհիկ տեսակցութիւններու և յարաբերութիւններու: Եկեղեցին ժամադրավայր մըն է ստուգիւ, ուր մենք պիտի հաւաքուինք ոչ թէ խօսելու, այլ մէկզմէկէ ներշնչուելով և մէկմէկու բարի օրինակ հանդիսանալով, աղօթելու և Տիրոջը գոհութիւն մատուցանելու համար: Եկեղեցին

ինչ օրհնութիւններ պահած ունի մեղի համար: Այդ օրհնութիւններուն դուռները փակ պիտի մնան շարունակ, որչափ ատեն մենք չսորվինք սիրել մեր Եկեղեցին և ձանձնալ մեր հոն ունեցած պարտաւորութիւնները: Ամէնէն աննշան սեպուած երեւոյթը, որ այսօր ձեզի համար արժէք չունի, ձեր փրկութեան միջոցը պիտի ըլլայ հոն. ամէնէն խորհրդաւոր Հաղորդութիւնը, որուն չէք ուզեր մօտենալ այսօր, ձեր քաւութեան ճամբան պիտի ըլլայ հոն. ամէնէն աղքատ աղօթակիցը ձեր ողորմասիրութեան առիթը պիտի ըլլայ հոն. ամէնէն պարկեշտ կեանքը՝ ձեր հայելին պիտի ըլլայ հոն, ու ամէնէն անտեսուած ու բանի տեղ չդրուած վայրկեանը շնորհաց արիտուրը պիտի ըլլայ հոն և օրհնութեան աղբիւրը: Երբ եկեղեցին կը բաժնուիք, կը զգա՞ք ձեր մէջ նորոգութեան մը հետքերը. երբ Սուրբ Գիրքի ընթերցուածներուն, աղօթքներուն, երգերուն, շարականներուն ու բեմական քարոզներուն կը մասնակցիք ու կ'ունկնդրէք, քրիստոնէական նոր ու աստուածահաճոյ կեանքի մը թեւակոխելու գաղափարն ու գրգիռը կը զգա՞ք ձեր մէջ: Ահա ասոնք են միջոցները տիրանալու այն օրհնութիւններուն որոնք մեր սրտերը պիտի հանգչեցնեն, պիտի օժտեն մեզ սուրբ սրտով և ուղիղ հաւատքով հաստատուելու մեր կեանքին մէջ: Խօսքս մասնաւորելով կը յանձնարարեմ մեր մայրերուն ու քոյրերուն որ իբրև հանդիսավայր չնկատեն Եկեղեցին և հոն փակեն իրենց բերանները, սրտերնին բանալու համար, որպէս զի եկեղեցասիրութեան ոգին զօրանայ ու բարգաւաճի իրենց մէջ, հրահանգեն իրենց զաւակները պարկեշտութեան և առաքինութեան ճամբուն մէջ՝ իրենց անձին օրինակով՝ և անոնց սորվեցնեն իրենց մխիթարութիւնը փնտել մեր Մայրենի Ս. Եկեղեցին ծոցը, ուր է մեր խաղաղութիւնը, մեր յոյսը, մեր հաւատքը:

Ու դուք, ամենքնիդ, սիրելի ժողովուրդ, սիրեցէք ու յարգեցէք ձեր անձերը իբր կենդանի տաճարներ. պահպանեցէ՛ք ձեր մէջ քրիստոնէական ընտանեկան պաշտամունքներու ոգին. մի՛ մոռնաք ձեր աղօթքները, որոնց պարսպեցէ՛ք անձանձրոյթ. ճանչցէ՛ք շարունակ եկեղեցի յաճախելու պարտականութիւնը և մի՛ թերանաք ձեր բարեգործական սուրբերուն մէջ (*):

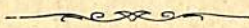

(*) **Ծանօթ.** — Դրբիս Զ.—Ը գլուխները հոս դրուած են, առ. նուելով մեր ՀՈՎԻՆՆԵՆ ԹՈՒՂԹԷՆ, կարգ մը աննշան փոփոխութիւնս ներու ենթարկելէ վերջ :

Վ Ր Ի Պ Ա Կ

Էջ	Տող		Պէտք է կարդալ
16	21	ԴՊՐՈՅ	ԴՊՐՈՅ
37	15	կեանքին	կեանքի
39	16	մթաստուերեր	մթաստուերիք
43	7	պարտքերու	պարտքեր ու
45	19	անթեղէն	անթեղեն
45	32	տունը	տուն,
55	4	կը նուիրէ	կը հրաւիրէ
60	21	կը սիրենք»ը	կը սիրենք»
64	2	եւ	եւ
64	9	երջանկութիւնը:	երջանկութիւնը, եւ կը վնասէ Պե- տութեան եւ եկեղեցիին:
64	32	«Մարդը	«Մարդ
65	27	տգէտ	դէգ
74	6	զարգացման	զարգացման,
74	11	ունենալ	ունենալ,
75	2	գօտի մը»:	գօտի մը» Գերութիւնը գերութիւն է միշտ. դատապարտութեան շղթան շղթայ ըլլալէ չզարհիւր, թէ իսկ ոսկիէ շինուած ըլլան անոր օղակները:
76	30	ամբարտաւանք,	ամբարտաւանի
84	2	բոյրը:	բոյրը. եւ ազատութեան մայրը
84	7	կը շինէ:	կը շինէ, Խռովարային տառապանքը բուժելով անկէ կը վերցընէ այն պատրուակները, որոնց վրայ կը խորհրդածէ, եւ ատելութիւն կը սերմանէ համեմատաբար անվնաս քաղաքացիներու միջեւ» (Սմայլս):
91	24	եւ թէ՛	եւ եթէ
91	25	նպատակն է.	նպատակն է,

Էջ	Տող	Պէտք է կարդալ	
95	7-8	Ժամանակն է որ մեր ժամանակը, մեր կեանքին առա- կեանքին առաջին... ջին... դրամագլուխը, դրամագլուխն է	
96	23	գերեզմանը	գերեզման
103	12	չկոխուած	չկոկուած
106	4	Նիւլըն	Նեւըն
106	18	յարատեւութեան:	յարատեւութեան: «Կաթիլ կաթի ինկող ջուրը քարը կը ծակէ. մուկը ակռայի պզտիկ հարուած- ներով պարանը կը կտրէ. կացինի փոքր հարուածներով մարդիկ մեծ կաղնիներ կը տապալեն» (Ֆրանսիցի):
107	19	օգնութիւն	օրհնութիւն
108	16	լսած էր.	լսած էր. «Առողջ ու զօրաւոր աղ- քատը լաւ է այն հարուստէն, որուն մարմինը հաշմած է...»
158	22	օր	օր
159	9	մխիթարութիւնները	մխիթարութիւննին

ՑԱՆԿ ՆԻՒԹՈՑ

Հայրապետական Պատօճագիր	3
Երկու խօսք	5
Նախաբան	7
Պ. — Դաստիարակութիւն	
Դաստիարակութեան կարեւորութիւնը. — Նպատակը. — Գիտութիւն և կրօնք — Գիտունի և դաստիարակի չգոյումիւնը մեր մէջ. — Տունին ազդեցութիւնը. — Ծնողքին դերն ու պարտականութիւնը դաստիա- րակութեան գործին մէջ. — Աշակերտներու պատասխանատու- թիւնը. — Երեւալ՝ ըլլալ չէ. — Դասատուն. — Հմտութիւնն ու մեծոտը. — Կլիմայի ազդեցութիւնը. — Տնտեսական խոչընդոտ- ներ. — Օտար կրթութիւն և անոր իսկական արժէքը	11
Բ. — Կեանքի նպասակը	
Կեանքին արժէքն ու նշանակութիւնը. — Նպատակը. — Ասպա- րէզի ընտրութիւնը. — Ոսկի ասպարանջան	35
Գ. — Ընտանեկան կեանքի բխտանգէվայեղ կազմութիւն	
Ա. — Հայրենի տուն. — Անոր նուիրականութիւնը. — Ազդեցութիւ- նը՝ բարոյականի և առողջութեան վրայ. — Վարձակալութեան փրամները.	
Բ. — Ընտանեկան կազմակերպութիւն. — Ընտանեկան ոգի. — Ամուս- նութիւն. — Պայմանները. — Փոխադարձ պարտքեր ու իրաւունք- ներ. — Զգուշութիւններ՝ զաւակներու հանդէպ. — Հաւասարու- թիւն. — Խնամատածութիւն զաւակներու. — Թելադրութիւն- ներ. — Որդիական պարտաւորութիւններ ծնողքի հանդէպ. — Եղ- բայրներ ու բոյրեր	43
Դ. — Իսկական զնահատութիւն և լաւ գործածութիւն բնական ու նիւթական հարստութեանց	
(Նիւթի մասին տեսութիւն)	70
I. ԴՐԱՄ. — Դրամ կամ հարստութիւն. — Առաւելութիւնները. — Դրամը ինքնին ոչ արժանիք կուտայ և ոչ երջանկութիւն. — Փոր- ձութիւն կ'ըլլայ 1 ⁰ Բղջախոտութեան, 2 ⁰ Հպարտութեան, 3 ⁰ Ա- զահութեան. — Դրամը իբրև միջոց՝ 1 ⁰ Վայելքներու, 2 ⁰ Սրտի	

էջ

արժանապատուութեան, 3⁰ Ողորմածութեան. — Դրամին չար ազդեցութիւնները մեր միջավայրին մէջ. — Վատնում և անհեռատեսութիւն. — Դարմանում հարստութեան և արդար վաստակ. — Իմաստուն տնտեսութիւն. — Պարտք. — Շուայրութիւն. — Խաղամոլութիւն. — Հանրային բարեգործութիւն 72

II. ԺԱՄԱՆԱԿ. — Կեանքն ու կրօնը. — Ժամանակ գնել. — Ժամանակին պէտքը. — Ժամանակի վատնում. — Ժամանակի սպանում. — Աշխատութեան ոգի. — Աշխատութեան ազնուականութիւն. — Ժամանակի տնտեսութիւն. — Ժամանակի օգտակար գործածութեան պէտքն ու պայմանները 90

III. ԱՌՈՂՋՈՒԹԻՒՆ. — Առողջութեան կարեւորութիւնը. — Առողջութիւնը մեր միջավայրին մէջ. — Անոր պահպանումին կենսակառուցութիւնը. — Միջոցները. — Արիւն. — Անոր մարդը պահպանութիւնը. — Օդ. — Մաքրութիւն. — Սնունդ. — Ժուժկալութիւն. — Զուարթութիւն. — Բուն. — Ալքոլ. — Ծխախոտ. — Մարմնամարզ 108

Մ. — Զբօսանք
Ծայրայեղութեան սխալները՝ կեանքի գործածութեան մասին. — Զբօսանքի կարեւորութիւնը. — Մտքի ու սրտի հանդիմանք. — Զբօսանքին ազնուացուցիչ և առողջարար դերը. — Բարեկամներ. — Գիրք և ընթերցանութիւն. — Խօսելու արուեստ. — Գեղարուեստի ճաշակ. — Երաժշտութիւն և նուագարան 131

Զ. — Հանգիստ
Հանգիստը՝ աշխատութենէ վերջ. — Հանգիստի օրը կրօնականացած. — Շարած և կիրակի. — Հանգիստի օրուան նուիրականութիւնը. — Անոր բարիքները. — Լաւ գործածութիւնը 143

Է. — Հաւատք
Հաւատք ընդհանրապէս. — Կրօնական հաւատք. — Անոր դերը. — Կարեւորութիւնը. — Յիսուսի հաւատքը 148

Ը. — Եկեղեցի
Եկեղեցի. — Բրիտանեական եկեղեցի. — Տոնմային եկեղեցի. — Անոր սէրն ու նուիրականութիւնը. — Դաւանաբախտութեան յոռութիւնը. — Անձնական տաճարի սրբութիւնը. — Ընտանեկան տաճար և ընտանեկան պաշտամունք. — Անոր կոչումը. — Հասարակաց պաշտամունք. — Արարողութիւն և մեր դիրքը հանդէպ անոնց. 154

Վ. րիպակ 167

Վ. րիպակայն 171

ԲԱՂԴԱՏԱԿԱՆ ՅԱՆԿ ԱՍՈՒՍՆՈՒԹԵԱՆՑ ԱՏԱՆԱՅԻ ԵՒ ՎԻՃԱԿԱՑ						
Առաջնորդարանի քեմերը	Ամուրի ընդ կուսի	Ամուրի ընդ այրույ	Այլի ընդ կուսի	Այլի ընդ այրույ	Համագումար	Ծանօթութիւն
	Ատանա	212	6	22	23	
Տարսոն	35	3	8	1	47	
Մէրսին	16	5	5	2	28	
Սեյիւկիա	7	—	—	—	7	
Մարա	2	—	—	—	2	
Հայ-գիւղ	3	—	—	2	5	
Ինճիրլիք	7	1	2	—	10	
Ապտոզլու	6	—	—	1	7	
Շէյխ-Մուրատ	11	1	—	—	12	
Համիսիէ	7	2	—	—	9	
Հաճարու	8	—	—	1	9	
Օսմանիլի	5	—	4	—	9	
Հասան-Պէլլի	31	2	3	2	38	
Բիշնէզ	4	—	1	—	5	
Բէլլէր	5	—	—	1	6	
Էնթէլի	2	—	—	—	2	
Պաղչէ	10	—	3	6	19	
Լարամը	3	1	—	—	4	
Խառնը	7	—	—	—	7	
Կէօք-Չայըր	3	—	—	—	3	
Էրպէզ	2	—	—	—	2	
Ֆասըլլը	4	—	—	—	4	
Գուշնու	—	—	—	—	—	
Հաճիլէր	—	—	—	—	—	
Գրզաս	—	—	—	—	—	
Սակրանլը	—	—	—	—	—	
Գուրուար	—	—	—	—	—	
Գայրազ-Պանսար	—	—	—	—	—	
Չօք-Մարզուան	29	4	—	2	35	
Էօզէրի	10	—	3	3	15	
Օճազլը	16	—	1	—	17	

ԱՏԱՆԱՅԻ ԹԵՄԱԿԱՆ ՔԱՂԱՔՆԵՐՈՒ ԵՒ ԳԻՒՂԵՐՈՒ ՀԱՅ ԲՆԱԿՉՈՒԹԻՒՆԸ

ՀԱՏ ՆՈՐ ՄԱՐԴԱՀԱՄԱՐԻ

Թիւ	Թեմեր	ՀԱՅ		ՀԱՅ-ԲՈՂՈՒԲԱԿ.		ՀԱՅ-ԿԱԹՈՂԻԿ		Եկեղեցի	Քառանգ	Վարժարան	ԹԻՒ ԱՇԱԿԵՐՏԱՅ			ԹԻՒ ՊԱՇՏՕՆԷԻՅ			Տարեկան ծախս Լ. 0.
		Այր	Կին	Այր	Կին	Այր	Կին				Մանկապարտեզ	Արական վարժարաններ	Իգական վարժարաններ	Ուսուցիչ	Ուսուցչուհի	Պատանոց	
1	Ատանա (Կեդր. քաղաք)	8500	7500	518	466	460	400	2	9	5	200	700	600	23	21	6	1100
2	Հայ գիւղ	100	90	—	—	—	—	1	1	1	—	30	—	1	—	—	12
3	Ինձիրլիք	130	120	—	—	—	—	1	1	1	—	50	—	1	—	—	14
4	Շէյխ-Մուրատ	85	75	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
5	Գայրըր	49	35	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
6	Կէմի-Սուրա	20	17	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	Միհմանտար	13	10	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
8	Թանկրը-Վէրտի եւ ուրիշ 11 ազարակներ	55	40	—	—	—	—	1	1	1	—	45	—	1	—	—	12
9	Միսիս (Կեդր. նահիէի)	280	220	—	—	—	—	1	1	1	—	50	—	1	—	—	25
10	Ապտողու	180	160	—	—	—	—	1	1	1	—	70	—	1	—	—	20
11	Համիտիէ (Կեդր. գաղախ)	249	125	27	12	4	1	1	3	3	80	75	50	3	2	2	140
12	Մէրսին (Կեդր. սանճագի)	920	680	100	77	280	240(1)	1	3	3	90	95	60	3	5	2	188
13	Տարսոն (Կեդր. գաղախ)	1461	1209	177	182	48	62	1	1	1	—	30	—	1	—	—	8
14	Գօզ-Օրուզ	125	120	25	20	—	—	1	1	1	—	45	—	1	—	—	22
15	Սեղեկիա (Կեդր. սանճագի)	175	196	—	—	—	—	1	1	1	—	20	—	1	—	—	8
16	Մարա (Կեդր. նահիէի)	45	40	—	—	—	—	3	4	4	—	300	150	5	2	2	150
17	Էրզին (Կեդ. ձէպէլ սանճագի)	—	—	—	—	—	—	1	1	1	—	100	25	2	—	—	35
18	Չոր-Մարզուան	2487	2213	80	70	—	—	1	1	1	—	80	—	2	—	—	30
19	Օնազըր	1009	931	—	—	—	—	1	1	1	—	50	—	1	—	—	12
20	Էօզէրլի	510	484	32	30	—	—	1	1	1	—	35	—	1	—	—	14
21	Նանարու	226	214	—	—	—	—	1	—	1	—	—	—	—	—	—	—
22	Օսմանիյէ (Կեդր. գաղախ)	159	137	226	198	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
23	Եարրուզ (Կեդր. նահիէի)	130	100(1)	2	1	—	—	—	—	1	—	35	—	1	—	—	12
24	Գայրազ-Պանըրը	15	10	—	—	—	—	1	1	1(3)	—	—	—	—	—	—	—
25	Քիշնէզ	80	70	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
26	Էրպէզ (Կեդ. գաղախի Խասա)	70	60	85	75	82	78	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
27	Ֆասըլ կամ Էյրի-Պուճուզ	38	32	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
28	Հանիլար	21	19	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

(3) Նպաստը դադարած:

(1) Ժողովուրդը Էրզին փոխադրուած է
 (2) Թէպէտ պաշտօնական արձանագրուածինը այս Թիւը ցոյց կուտայ Մէրսինի Հայ-կաթողիկոսներու համար, բայց մեզ համար ճիշտ չհրեւիր Ասոնց մեծագոյն մասը պէտք է բարդել բուն Հայերու վրայ:

Թիւ	ԹԵՄԵՐ	ՀԱՅ		ՀԱՅ-ԲՈՂՈՒԲԱԿ		ՀԱՅ-ԿԱԹՈՒԿ					ԹԻԻ ԱՇԱԿԵՐՏԱՅ			ԹԻԻ ՊԱՇՏՕՆԷԻՑ			Լ. Օ.
		Այր	Կին	Այր	Կին	Այր	Կին	Երկրեցի	Քանոնայ	Վարժարան	Մանկապարտեզ	Արական վարժարաններ	Իգական վարժարաններ	Ուսուցիչ	Ուսուցչուհի	Պատեցուհայ	
29	Քիւրէճի	8	7	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
30	Տէմրէկ	3	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
34	Թէլէք	—	—	—	—	65	55	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
32	Խալահիլէ (Կեդր. գաղաի)	2	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
33	Դայա-Պաշը	12	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
34	Պաղչէ	13	13	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
35	Քէլէք	93	75	5	5	—	—	—	—	1	—	—	—	—	—	—	10
36	Էնթիլի	62	69	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
37	Քիւնէս	30	30	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
38	Փաշա չիֆլիլի ագարակ	9	8	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
39	Պոսթան աղա չիֆլիլի »	16	14	—	—	—	—	1	1	2	—	—	—	—	—	—	—
40	Պաղա (Կղ. Պուլանըզ գաղաի)	357	343	10	12	—	—	—	—	—	—	70	40	2	1	—	35
41	Գուշնու-Մուսթաֆա	70	70	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
42	Գրգլան	32	28	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
43	Հասան-Պէլի	931	613	162	142	—	—	1	3	2	—	150	80	2	1	1	50
44	Սափրանլը	16	14	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
45	Լարանլը	266	212	6	6	—	—	1	1	1	—	50	—	1	—	—	10
46	Խառնը	172	134	127	91	—	—	1	1	1	—	60	—	1	—	—	15
47	Կէօր-Չայիր	123	85	—	—	—	—	—	—	1	—	35	—	1	—	—	10
48	Գուրալար	40	26	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—

Ծանօթ. — Քանոնայ չգտնուած գիւղերը կ'այցելեն կեդրոններու (Արաբ կամ գաղայի եւայլն) քանոնախները, իրենց համար գծուած կրօնական իրաւասու-
 Թեան շրջանակին համաձայն: Սոյն Եկեղեցիներէն հազիւ 7ը իբրև Եկեղեցի շին-
 ուած են, իսկ միւսները զուրկ կը գտնուին Եկեղեցիի ճարտարապետական հան-
 զամանքէն: Նմանապէս դպրոցներէն շատերը:

**ՀԱՒԱՔԱԿԱՆ ՑԱՆԿ ԱՏԱՆԱ ԱՌԱՋՆ. ՎԻՃԱԿԻ ԵԿԵՂԵՑԵԱՑ,
ՔԱՇԱՆԱՅԻՑ, ՎԱՐԺԱՐԱՆՆԵՐՈՒ, ԵՒԱՅԼՆ**

Եկեղեցի	Քամանայ	Թիւ առակերաց		Թիւ ուսուցչաց		Վարժարաններ	Տարեկան ընդհանուր ծախս
		Արական	Իգական	Արական	Իգական		
26	34	2360	2185	57	32	38	2932

ԾԱՆՈԹ. — 2000ի մօտ աշակերտներ ալ կը յաճախեն Հայ-Բողոքականներու, Հայ-Կաթողիկոսներու և Ամերիկեան ու Յրանսական վարժարանները:

ԸՆԴՀ. ՑՈՒՑԱԿ ԱՏԱՆԱՅԻ ՔԱՂԱՔԻՆ ԾՆՆԴՈՑ ԵՒ ՄԱՀՈՒԱՆ

ԾՆՈՒՆԴ՝ 1 ՅՎ.Ն. 905--907 ԴԿՏ. 2			ՄԱՀ՝ 1 ՄԱՅԻՑ 905--907 ԴԿՏ. 2			
Տարի	Արու	Էգ	Համագումար	Արու	Էգ	Համագումար
905	275	255		148	122	
906	245	219		190	143	
907	297	243		190	123	

ՀԱՒԱՔԱԿԱՆ ՑՈՒՑԱԿ ՀԱՅ ԲՆԱԿՉՈՒԹԵԱՆ

Առաջնորդարանի հոգեւոր իրաւասութեան երթակայ շրջա սանճագները	ՀԱՅ		ՀԱՅ ԲՈՂ.		ՀԱՅ ԿԱԹ.	
	Այր	Կին	Այր	Կին	Այր	Կին
Ատանայի սանճագ	9661	8392	545	578	464	401
Մէրոյի սանճագ	2506	2009	302	279	328	302
Սէլէֆիկէ [=Իչ-Էլ] սանճագ	220	236	—	—	—	—
Ճէպէլի-Պէրէքէթ սանճագ	7000	6200	735	735	147	133
	19387	16837	1582	1470	939	836
	36224		3052		1775	

ՀԵՂԻՆԱԿԻՆ ԳՈՐԾԵՐԸ

Թուղթ Հովուական Բ. Տիպ.	5	Ղրգ.
Պատկերներ	5	„
Դրուագներ (սպառած)	15	„

Գ Ի Ն

Հայերենի	8	Ղրգ.
Հայ-Թուրքերենի	8	„
Երկուք միասին կազմուած	12	„

պից 4

«Ազգային գրադարան»

NL0025749

0025749

պից 3

«Ազգային գրադարան»

NL0025748

0025748

պից 2

«Ազգային գրադարան»

NL0025747

0025747

պից 1

«Ազգային գրադարան»

NL0025746

0025746

